

Forfatter: Falster, Christian

Titel: Satirer, 1720-42

Citation: Falster, Christian: "Satirer, 1720-42", i Falster, Christian: *Satirer, 1720-42*, udg. af Aage Schiøttz-Christensen, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, C.A. Reitzel, 1982, s. VI. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-falster05-shoot-idm140600520648192.pdf> (tilgået 26. april 2024)

Anvendt udgave: Satirer, 1720-42

INDLEDNING

I.

Enhver, der i en hast skal forklare, hvem Christian Falster var, vil begynde med at sige, at han var Holbergs samtidige, for måske derefter at pege på, at hans satirer er vokset frem af samme jordbund som Holbergs »Peder Paars«, skæmtedigte og komedier.

Holberg er førstemanden både i tid og rang. Hans stolthed er berettiget, når han i fortalen til sine Skæmtedigte (1722) siger om sig selv og andre, d.v.s. Falster: »Jeg kan rose mig af at have brudt Isen til adskillige andre smukke Vers, som nyligen udi de Materier ere komne for Lyset, og som læses af Folk med Behag og Opbyggelse«.

Isbryderen var de tre første sange af »Peder Paars«, der udkom i 1719 - en bedrift, som det ikke var Falster beskåret at gøre efter. De andre smukke vers, som nylig er kommet for lyset, er Falsters tre første satirer, udgivet anonymt fra 1720 til 21 (Holbergs fortale er dateret 12. jan. 1722).

Tiden for Falsters første fem satirer, som også er den egentlige gruppe, er det korte åremål fra 1720 til 1722 - i forhold til Holberg altså tiden imellem »Peder Paars« og komedierne.

Der kan tænkes flere grunde til, at Falster så brat holdt op, blandt dem det sammentræf, der ser ud som en tanke, at i foråret 1723 forelå på tryk og dermed tilgængelig for hele nationen de fem komedier af Holberg, der var hans første og som hidtil kun var 8 kendt af de relativt få, der havde fundet vej til teatret i Lille Grønnegade.

Vi veed intet som helst om, hvorledes Falster så på det fænomen - altså heller ikke noget om, at det skulle have betaget ham modet. Men vi er under alle omstændigheder berettigede til at se satirerne og komedierne som stykker af samme linje: hvor det ene slipper, tager det andet fat.

De er fælles om det alméne og udadvendte sigte, som Holberg for en stund havde suspenderet med sine Skæmtedigtes optagethed af personlige problemer. Men da Falsters satirer fra 1720 til 1722 kommer før komedierne, bliver de på deres vis en original bedrift, der varetog og imødekom samme interesser som komedierne efter dem - uden disses forsonende humor og derfor undertiden mere radikale i kritikken end de.

At satirerne opfyldte en mission, bekræftes af den eklatante succes, de fik. I 1726 oplyser »Lærde Efterretninger«, at der på fire år var solgt 6.000 eksemplarer af »Disse Tidens onde Optugtelse« (den første i rækken), hvad der efter tidens forhold er et meget højt tal. Og successen fortsatte i stadig nye oplag af samtlige satirer til hen mod århundredets midte.

Det er de satirer, der - med Rasmus Nyerups ord fra 1804 - har skaffet Falster »en hæderlig Plads paa den danske Parnas«. Netop en hæderlig - hverken mere eller mindre: Falster var ikke et primitivt poetisk geni.

Men hvad han har præsteret som satiriker i disse år før komedierne fra 1720 til 1722, føjer ham ind som organisk og værdifuldt led i vor litteraturs historie.

2.

Christian Falster blev født 1690 i Branderslev på Lolland, hvor faderen var præst.

Skønt drengen kun var 4 år, da faderen døde, havde denne allerede anet, at sønnens begavelse var dannet og velskikket til de smukke videnskaber, og derfor havde han bestemt, at han skulle helliges til Gud og de humane discipliner. Således siges der i hvert fald i en latinsk levnedsskildring af Falster, og ordene skal citeres, som de står, for at læseren kan få et pust af den latinitet, som Falster åndede og levede i fra fødsel til død: »... jam decrevisse, ut ingenium filii, quod ad artes humaniores effictum et compositum esse præsenserat, Deo olim et humanioribus consecraretur disciplinis«.

Ledet og hjulpet af sin moder kom drengen ind på den vej, faderen havde anvist ham.

I sine skoleår i Nykøbing Katedralskole udfolder han de egenskaber, som siden var karakteristiske for ham: flid og dygtighed forbundet med et elskværdigt væsen, som uvilkårligt indtog alle for ham. Under adgangseksamen til universitetet tiltrækker han sig universitetsrektorens - C. Reitzers - opmærksomhed og velvilje i den grad, at han bliver den formående mands protegé både i det årstid, han lå ved universitetet, som siden, da han i 1709 var vendt tilbage til Nykøbing for at blive lærer ved sin gamle skole.

Jævnside med skolearbejdet studerede han flittigt, først og fremmest filologi, d.v.s. de romerske og græske forfattere, men også teologi - af hensyn til sin moder og gennem hende til den afdøde fader. Men 10 han tog aldrig nogen teologisk embedseksamen. Kun filologien interesserede ham, og i den tog han magistergraden i 1714.

Men da var han ikke længer i Nykøbing. Ovre i Ribe var en reform af den hensygnende Katedralskole i gang. I den forbindelse skulle stillingen som konrektor nybesættes. Herom skete der henvendelse til Falster, sagtens formidlet gennem Reitzer, og i 1712 blev den kun 22-årige unge mand kaldet til konrektoratet i Ribe.

Han forblev i denne by til sin død i 1752 - fra 1723 som skolens rektor. Da han fik tilbudt det lukrative rektorembede i Roskilde, sagde han nej, ligesom han afslog de to gange, da man ville have ham til professor i København. Nogen udenlandsrejse kom han aldrig til at foretage.

I hans liv kommer 1730 - regentskiftets år - til at danne skel. Idet den pietisme, som han afskyede, kom til magten med Christian d.6.s tronbestigelse, begynder der efter 1730 en modgang af forskellig art, der stundom kunne få ham til at tabe modet. Men velanset til det sidste var og blev han.

3.

Falsters forfatterskab falder i to afdelinger: en mindre dansk og en større latinsk. Selv lagde han størst vægt på den sidste.

Til satirerne som kærnen i det danske forfatterskab kommer et stort antal lejlighedsdigte, rettet til velyndere af skolen eller af ham selv og gennemgående holdt i den servile klientstil, som hin tid fandt naturlig.

11

En særstilling har et omhyggeligt gennemarbejdet, meget langt og på sin vis monumentalt mindedigte om Frederik d.4., som han afsluttede i 1737. Men et sådant værk, der bl.a. indeholdt en skarp kritik af pietisterne, var ikke velset i Christian d.6.s tid: censor - Hans Gram, der ellers gjaldt som hans gode ven - ville ikke give tilladelse til trykningen, så da Falster fik sit manuskript tilbage, så han ikke anden udvej end at give det til en tidligere elev (Andr. Raarup), i hvis kreds man holdt det højt i ære og tog talrige afskrifter af det, indtil Raarup i 1770 besørgede en trykt udgave med titlen »Vers over Kong Friederich den Fierde«.

På grænsen mellem det danske og det latinske forfatterskab står to oversættelser: den første af Ovids *Tristia* fra 1719, den anden den oversættelse af Juvenals 14. satire, som han havde foretaget, før han begyndte sine egne danske satirer, men først udgav 1731, ledsaget af den latinske tekst og latinsk interpretation.

Det latinske forfatterskab består først og fremmest af en række bøger af filologisk art, beregnet på et europæisk publikum af fagfæller og derfor som regel udgivet både i Flensborg og i Leipzig. Skønt de indbragte ham anseelse, kunne han ingen forlægger finde til det største af dem. Da værket er en omfattende kommentar til »Attiske nætter« af Aulus Gellius, kaldte han det for »Ripensiske nætter« (*Noctes Ripenses*). Manuskriptet, der er på ikke mindre end 2046 sider, overgik ved hans død til

Hovedværket i den latinske afdeling var dog ikke af fagvidenskabelig art, men en samling af korte, veloplagte essays om en mangfoldighed af emner, som han mødte dem under sin læsning eller hen ad dagen og vejen i Ribe - et kritisk-kunstnerisk arbejde af type som Holbergs Epistler. Under titlen *Amoenitates Philologicæ* blev de udgivet et så fornemt sted som Amsterdam i årene fra 1729 til 32. Lægger man et gnidret skillingstryk af en af hans danske satirer ved siden af de tre statelige, smukt trykte bind og skuer hunden på hårene, forstår man bedre, at Falster kunne søge sin ære og anseelse på den latinske side!

Da han er langt mere fri og åbenhjertig på latin end på dansk, indeholder *Amoenitates* mangt og meget af betydning for satirerne. De citeres i det følgende -trods brug af den latinske titel - efter DSLs udgave af den danske oversættelse 1919-20, som Jørgen Olrik gav titlen *Lærdoms Lystgaard*.

4.

Af kilder til viden om Falsters liv og levned er den eneste samtidige den allerede nævnte latinske biografi: Hans Hansens tre små hæfter »*De vita et rebus Christiani Falsteri commentariolus*«, I-III, Flensborg 1769-70. Da Hans Hansen var en af Falsters taknemmelige og beundrende elever, og da han siden blev hans medlærer i Ribe, er der grund til at antage, at hans oplysninger beror på meddelelse fra Falster selv. Den danske digtning interesserer latineren Hans Hansen sig ikke for: den omtales kun flygtigt som Falsters *carmina linguâ vernaculâ*, d.e. digte på folkesproget, d.v.s. dansk, og der nævnes ingen titler.

13

Falster stod i udstrakt brevveksling med udenlandske fagfæller. Denne brevveksling, der naturligvis er på latin, opbevares nu på Det kgl. Bibliotek. N. M. Petersen har gennemgået den til brug for Falsterafsnittene i sin litteraturhistorie og har i dennes fjerde bind (1858) citeret relevante breve, ofte *in extenso*.

Under titlen *Falsteriana* udgav Chr. Bruun i 1869 Falsters danske brevveksling - en kilde af rang.

Endelig har Bjørn Kornerup i andet bind af sin »*Ribe Katedralskoles Historie*« (1952) s. 120-239 givet en skildring af skolemanden Falster så grundig, så smuk og levende, som det kan gøres, og da skolemanden er en så væsentlig del af den hele Falster, bliver Kornerups veldokumenterede redegørelser en hovedkilde også for den, der beskæftiger sig med digteren Falster.

5.

Christian Falster blev den første her i landet, der lod teologien ligge for at vælge filologien som studium og skolearbejdet som endelig og eneste livsgerning. Han bandt sig til skolen, medens teologerne, der blot tjente »for promotion«, som det hedder i en bekendtgørelse, kunne gøre sig fri af det dårligt betalte arbejde og flytte over i et godt præstekald. Rektorerne, der var biskoppernes underordnede og ikke synderligt ansete, gik også den vej.

Valget af skolen blev Falsters skæbne. Set fra vor tid var det et naturligt udslag af den differentiering og specialisering, som udviklingen mod et mere 14 kompliceret samfund måtte føre med sig. Men for ham selv blev det betydningsfuldere end som så, idet det viste sig, at indsnævringen til skolemand alene indeholdt muligheden af en udvidelse, der stred mod Enevældens væsen.

Livet igennem anså han sig for Enevældens fuldtro tjener, så når den vennesæle og harmonisøgende mand alligevel kom ud i konflikter med dens organer - bispeembedet i Ribe, centraladministrationen, til sidst hoffet, jvf. det rejseforbud, som han i 1732 fik tildelt »ab aula«! - beroede det ikke på overvejelser af oppositionel karakter, men på et uforudset opvæld af følgefænomener i tilslutning til det tilsyneladende neutrale valg af livsbane.

I det opvæld havde han sit egentlige liv, og her skal man også søge udspringet for hans danske digtning.

6.

Ud fra sine egne forudsætninger har efterslægten undertiden været for tilbøjelig til at tage spiren for frugten og gjort f.eks. Holberg til større frihedsmand, end det var ham beskåret at være i et samfund, som vi i dag ville kalde en diktaturstat.

Også Bjørn Kornerup falder for fristelsen, når han i sin fremstilling af Ribe Katedralskoles historie bruger følgende citat fra Falsters *Amoenitates* (3. part, XV) som motto for bogens store Falsterafsnit: *Ingenui nati sumus, honestam libertatem a natura dotem vitæ nacti* for senere i en sammenhæng, der priser Falsters undsigelse af pietisterne, at oversætte det således: »Fribaarne er vi født, og af Naturen har vi som Arvegods modtaget Frihedens ædle Gave«.2 15 Den slags latinske Marseillaiser kunne Falster vel synge, når han sad for sig selv i sit studerekammer beskæftiget med studiet af klassikere, der ikke havde aflagt ed på kongelov og konfession.

Men når filologen trådte ud af sit *musæum* og blev rektor i dagens Ribe, forvandlede den fribårne til subaltern i stramt underordningsforhold til en overordnet, der repræsenterede både kongelov og konfession. Det blev et af lykkens lunefulde kast, at Falster i den mellemste af sine tre biskopper - biskop Anchersen - fik en overordnet, der var indbegrebet af alt det mekanisk umenneskelige i Enevælden. Det, der for Falster var det egentlige, blev over for den mand til det ikke-eksisterende.

I forbindelse med striden med biskop Anchersen i 1738, den sidste og bitreste, siger Kornerup, at Falster har været tilbøjelig til at forveksle sine ønsker og sine selvtagne friheder med livets virkelighed, hvorfor han i en konfliktsituation måtte komme til at trække det korteste strå.3

Det eneste, man her kunne ønske tilføjet, er en nærmere bestemmelse af Falsters ønsker. De er ikke vage dagdrømmerier ud i det blå om storhed og sligt. De har bestemt retning og indhold, idet de kan defineres som ønsker om del i den *honestam libertas*, den frihed i det menneskelige, han mødte hos sine klassikere.

Men som følge af hans egen absolutte respekt for den herskende absolutisme i stat og kirke kunne hans tilslutning til den frihed kun blive til en vis grad.

Dette »til en vis grad« svæver over alt, hvad han 16 har skrevet. Men det er bemærkelsesværdigt, at graden er højere i den latinske del af forfatterskabet end i den danske.

Romersproget var ikke alene eksklusivt, det var også udviklet som organ for en rigtfacetteret åndskultur, så når han desuden udgav latinske skrifter i Amsterdam, hvorhen den danske censur ikke nåede, kunne meget siges på latin, der ikke kunne siges på dansk.

Derfor kan man i hans *Amoenitates* træffe mangen velturneret passage, der ånder ubekymret frihed. I den discurs, hvor han gør rede for sit valg af livs vej (i.part, III, cit. efter Jørgen Olriks oversættelse), fortæller han, at han lod teologien ligge, fordi han skræmtes bort af teologernes indbyrdes hadefuldhed, og i stedet valgte de humane videnskaber, til hvilke han drog af en forunderlig sindets magt: »Jeg derimod lever i Philologiens Rige som i en fri Republique og dømmes frit om humane Sager«.

Men ud over en svæven frem og tilbage mellem en større og mindre grad kom han ikke, hverken på latin eller dansk - og det kan ingen bebrejde ham, thi hvorledes skulle han have båret sig ad med det?

Ingenui nati sumus! Fribårne er vi født! Men efter tidsalderens vilkår kunne fødselsretten kun anes som spire, ikke nydes som frugt.

7.

Medens Holberg skyede og i kraft af sit temperament i grunden ringeagtede pædagogens gerning, taler Falster om sin »umættelige lyst til at undervise« (*insatia- 17 bilis docendi cupiditas*), og Kornerup bestemmer med rette den lyst som livsnerven i hans væsen.4

Om Falster som lærer nøjes hans gamle elever med superlativer uden egentlig karakteristik.

Derimod har han et enkelt sted givet en levende skildring af sig selv som rektor over for - eller imellem - sine disciple. Det sker i den discurs, der har titlen: »Om Fyrstens Myndighed over Borgernes Meninger« (*Amoenitates*, 3. part, IX).

Problemet i titlen fremkommer i forbindelse med vurderingen af en forgænger i satirefaget: den præst Jacob Worm (1642-93), der havde villet forene ideal og virkelighed uden at holde sig inden for en vis grad, hvad der førte til anklage for majestætsforbrydelse. Han blev dømt til at have sit liv forbrudt, men derefter benådet med livsvarig forvisning til Trankebar. Carl S. Petersen skriver smukt om ham i den store litteraturhistorie, men veed også, at det kan vi sagtens gøre nu - »vi, der er så heldige at leve paa den rigtige Side af Holberg«.5

Det var anderledes i samtidighedens situation.

En gruppe disciple har samlet sig for at studere Worms skrifter. Da rektoren dukker op »som Tilsynsmand«, er der træk i hans adfærd, der tyder på, at hans fordømmelse af majestætsforbryderen ikke er så absolut, som den burde være.

Ifølge dommen af 1681 skulle Worms skrifter opbrændes ved bøddelen, så rektoren burde altså have rykket dem ud af hænderne på sine disciple for at kaste dem i ilden. Men hvad gør han? Selv beskriver han det således (med min fremhævelse): »Jeg beser 18 dem, og da de ved første Øjekast vare mig velbekendte, giver jeg dem tilbage til deres Læsere, med Tilføjende af, at vor Poet ikkun havde gjort sig slet fortjent af sin Skarpsindighed«. Den tilbagelevering ville en biskop Anchersen have misbilliget som nyt bevis på det, han kaldte rektorens indplantning af »den fordømmelige Ulydigheds Sæd« i disciplene.6

Heller ikke, da de unge tilstår, at de føler sig tiltalt af Worms demaskering af Enevældens misbrug ved embedsbesættelser, nedtordner rektoren dem, men indlader sig tværtimod i venskabelig samtale med dem.

At det ikke er en rektoral monolog, fremgår af, at et medlem af gruppen senere kommer til orde. Da rektoren med behørig belæg fra klassikerne har fået forklaret, at hvad fyrsten gør, er altid det rigtige (»Sagen hører ej under min Domstol, men det er min Lydighedspligt tavs at samtykke«), tillader en af de unge sig at kalde en sådan ærefrygt »usigelig dum« og har selv en velplaceret ripost fra Plutark: »Kongen er god, men hans venner slemme«.

Over for sit europæiske publikum bærer latinskribenten Falster sig her ad som Pierre Bayle i den berømte »Dictionaire«: han fremmer en mening ved tilsyneladende at bekæmpe den, og ad den vej frelser han sit sind uden at skade sine disciple.

Men i Danmark var en debat som den i discursen forsåvidt forældet, som den forelå forudgrebet i en meget læst satire: »*Dend Uforsvarlige Recommendation*« fra 1722, forfattet af en anonym - d.v.s. Christian Falster. I den kritiserer han forfremmelser og 19 embedsbesættelser ud fra samme standpunkt som disciplene i discursen, ligesom han også sikrer sig ved at lade forstå, at kongen er god, men hans venner slemme.

Den latinske discurs så først lyset i 1732. Men der er ikke noget i vejen for, at Falster kan have haft teksten liggende i mange år - så mange, at discursen får prioriteten.

Umiddelbart virker optrinet i discursen som tilskyndelse til satiren, og man ville i så fald have en dokumentation af den organiske forbindelse mellem pædagog og satiredigter.

8.

Medens Holberg blev digter ud af overskuddet i sin natur (den »poetiske Raptus«), måtte Falster hjælpes ind i poesien, og da det sker, knytter han sig til den ved en bevidst viljesakt i forbindelse med den »umættelige lyst til at undervise«, der for ham var det uvilkårliges manifestation.*

Allerede før Ribetiden havde filologen i ham drevet ham til oversættelsen af Ovids *Tristia*, der dog først udkom 1719. Da han var blevet konrektor i Ribe og førstekraft ved skolen, forener filologen sig med pædagogen, og ud fra den dobbelte tilskyndelse fuldfører* 20 han en metrisk oversættelse af Juvenals 14. satire -den med det berømte slogan: »*Maxima debet ur puero reverentia!*«, d.e. man skylder den opvoksende ungdom den største ærbødighed og omsorg!

Medens Ovid-oversættelsen var på rimele alexandrinere, verterer han Juvenal i den ældre danske

satiredignings dragt - den rimede, ottelinjede strofe med regelmæssig vekslen af fire- og trefodsjamber, som han siden anvender i samtlige sine danske satirer.

Da Juvenaloversættelsen er færdig, sender han den i manuskript til sin patron Chr. Rantzau (1684-1771) med anmodning om at måtte tilegne ham den. Men Rantzau er ikke tilfreds. I kraft af sin sikre sans for litterær værdi ser han, at med al god vilje har Falster forringet Juvenal, og så svarer han ham således:7

... mens almindeligen at anmercke, da er det efter mit tykke en al for tvungen, for ei at sige umuelig Sag, med fuldkommen god held i lige mange Vers at oversætte en *Poet* ...

Men til det negative i afvisningen følger Rantzau derefter en positiv opfordring, der viser ham som Holbergs medvider - en mand i ægte samføling med det nybrud i dansk åndsliv, der finder sted i tiden omkring 1720.

Medens hans ene klient - Holberg - i så henseende kunne klare sig selv og tilmed gå i spidsen, vil Rantzau nu gerne have sin anden klient, den forsigtige og mindre oprindelige Falster, med i samme bevægelse fra *les Anciens* over til *les Modernes*. Han fortsætter sit brev således: 21
... dernest, var det ei vanskeligere end misligt, skulde jeg holde det for langt lettere at *imitére* ved *application* paa wore tider en *Poet*, end at *vertére* ham ...

Den klare tanke i det tunge sprog er den, at i stedet for at oversætte en gammel Juvenal skulle man hellere søge at blive en ny: du skal ikke oversætte romernes Juvenal - du skal blive danskernes! Rantzau bruger ganske vist ordet *imitere*, men imitere på den måde er ikke at imitere, men at blive sig selv.

Efter det svar anser klienten Falster det for sin skyldighed at stille sin Juvenal i bero - hvad han også gør.

Medens man siden Christen Thaarups Falsterudgave 1840 har ment, at versionen forelå i en nu tabt udgave fra 1718 eller 19 (således Ehrencron-Müller i hans Forfatterlexicon, 1926), fremgår det med sikkerhed af oversete udtalelser i Falsters fortale, at den har henligget i hans skuffe, indtil den fremkom i den smukke udgave fra 1731.

At Falsters vej til poesien har været den, der her antages, bestyrkes af denne midlertidige henlæggelse af Juvenalversionen: gennem det tomrum, der derved opstår, får antagelsen sammenhæng og sandsynlighed.

Efter Rantzaus brev har Falster befundet sig i en tilstand af rådvildhed. Hvorledes skulle han, der var så bunden til de Gamle, nu kunne gå over til de Moderne?

Som yderligere tilskyndelse sender Rantzau ham 22
året efter det hidtil udkomne af »Peder Paars« med følgende bemærkning:8
... jeg vil ønske dend for HE r *Rector* maa have *Gratiam Novitatis*, er ellers efter mit tykke en schmuk *invention* og Klygtig indfald ...

Det er ord, som man gerne kunne sætte i gulddramme som vidnesbyrd om en adelsmand, der levede op til de gyldne kæders forpligtelse.

Med tanken på vore sædvanlige barrierer over for ny erkendelse må man beundre, at denne mand straks har forstået Holbergs digt efter dets hensigt. Ifølge Ehrencron-Müllers Holbergbibliografi (II, s. 134) forekommer der ikke andre positive udtalelser fra den umiddelbare samtid end denne af Rantzau.

9.

Det var med sådanne incitament, Rantzau manudcerede Falster frem til dansk digter. Under de forhold kan der ikke blive tale om et gennembrud med glans af det ekstraordinære, og det er der heller ikke i den skildring, Falster selv giver af øjeblikket.

Da han udgav alle sine satirer anonymt og ved lejlighed kun nødtvungent løfter sløret over dem en smule, er det så meget mere påfaldende, at han har helliget tilblivelsen og indholdet af en enkelt af dem en hel discurs i *Amoenitates* (XII i 2. part fra 1731).

Denne således udvalgte og særmærkede satire er »Verden som et Doll-Huus«. Den usædvanlige meddelelsestrang i forbindelse med den må bero på, at for ham selv har denne satire haft karakter af det

særlige. Og da hvorfor? Fordi den var hans gennembrud til denne art af poesi.

23

I løbet af discursens debat af det tilfælde af utilregnelighed, der var indtruffet, da J.B. (d.e. Jacob Blom) fra Fanø over for stiftøvrigheden i Ribe udråbte sig selv til kejser og himlens sendebud, sker det, at en af de tilstedeværende smilende tilråber Falster disse linjer af Juvenals 14. satire:
Non unus mentes agitat furor; ille sororis in manibus vultu Eumenidum terretur et igni, hic bove percusso mugire Agamemnona credit aut Ithacum ...

I prosaisk oversættelse: »Det er ikke samme ene raseri, der opvigler sindene; hin skræmmes i søsterens arme af Eumenidernes åsyn og ild, denne tror, når han har stukket oxen, at det er Agamemnon eller Ithacieren, der brøler«. *Hin* er Orestes, *denne* Ajax.

Da Falster jo selv havde oversat den 14. satire og velsagtens kunne den udenad, er citatet i sig selv ikke nyt for ham. Det fik betydning, fordi det kom i rette øjeblik.

Der er ingen lyrisk flugt over hans kommentar til momentet, og dog er det beretningen om en afgørelse: Disse Ord overvejede jeg siden dybere og slog mit Sind til at skrive en *Satire* i danske Vers, hvilken jeg gav Titel af *Verden et Galehus*.

Der kan næppe være tvivl om, at han her meddeler tilkomsten af en ny forståelse, et nyt syn, noget, som kun indtræffer én gang, og da den ene gang jo nødvendigvis også må være første gang, må den satire, der nævnes i forbindelse med den, være hans første, d.v.s. at »Verden som et Doll-Huus« er hans gennembrudsværk - så at sige hans »Guldhorn«!
24

Falster er kommet til at indse, at han med *carmina vernacula* - digte på dansk - ikke stiger ned, men op.

Det er det, der er gennembruddet. Bevægelsen er ikke uvilkårlig, men noget, han beslutter sig til klart bevidst, jvf. det udprægede viljeselement i originaltekstens *animum ... appellebam*, oversættelsens »slog mit Sind til«.9

Siden Rantzaus brev har Juvenal for Falster været associeret med patronens opfordring til ham om at blive en dansk Juvenal, og så kommer citatet som en åbenbaring af, at han kan blive det uden at gøre sig til en anden end den, han altid var: også som dansk digter kan latinhumanisten forblive sig selv lig, også ad den vej kan han læske sin »umættelige lyst til at undervise«!

Medens det for os er naturligt at opfatte forholdet mellem virkeligheden og forvrængningen af den i psykologiens kategorier, opfatter Falster det på gammeldags vis i etikens: den sindssyge svigter pligten til at erkende sig selv i sin begrænsning, så når Orestes og Ajax lader sig gribe af en *furor*, der formørker selverkendelsen, realiserer de kløften mellem *esse* og *viden* - mellem *være* og *synes* - og påkalder derved den pædagogiske latinhumanists forargelse over den skilsmisse.

På den har enhver tidsalder sine eksempler. Hent du nu dine ud af dem, vor egen aktualitet byder på, fortæl dem på dansk og *metro vernaculo* - og du har fyldestgjort Rantzaus fordring!

Det forbillede, latinhumanisten altid søger, måtte nu være dansk, og der kan da i gennembrudsøjeblikket 25 være sprunget en gnist over fra Juvenalcitatet til Tøger Reenberg's *Verdens Daarekiste* (1699). En dårekiste er jo et galleri af *furor* i variationer. Dem kan du skildre, idet du som udefra kommende tilskuer bevæger dig fra nummer til nummer som på en udstilling -for øvrigt et kompositionsprincip, der er med til at skille denne satire ud fra de andre.

Så kunne han gå i gang med sin første danske satire og befolke sit »Doll-Huus« med lemmer, hvis galskab rettelig må kaldes karakterbrist. De er ikke et anliggende for lægen, men for moralisten, som også er til stede overalt.

10.

Som satirerne blev offentliggjort, er »Verden som et Doll-Huus« ikke den første, men den sjette i rækken. Alligevel viser en nærmere betragtning, at den placering er så langt fra at udelukke den som gennembrudsværk, at den tværtimod gør antagelsen endnu sandsynligere.

Men først må det hele corpus af satirer afgrænses. Da Falster udgav alle sine satirer anonymt, har der fra hans tid til vor eksisteret et autenti-problem: hvilke satirer er ægte og hvilke ikke? »Det har haft sine Vanskeligheder at fastslå Omfanget af F.s danske Forfatterskab«, siger J. Paludan i *Bricka*. Var det det rigtige valg, Christian Thaarup traf, da han i 1840 for »Samfundet til den danske Litteraturs Fremme« besørgede den første samlede udgave af satirerne?

Tilføjelsen af satirer, som ingen af Falsters samtidige har fundet på at nævne som hans, er først begyndt 26 i det 19. århundrede og da foretaget ikke alene vilkårligt, men også undertiden med en påfaldende ufølsomhed over for Falsters væsen som digter, så man har tillagt ham makværk, der skæmmer hans navn. Men selv om det var mesterværker, har man heller ikke blot af den grund ret til at anse dem for Falsters: for det ene som det andet må autenti-tien kunne dokumenteres. For øvrigt er der i intet af de problematiske tilfælde tale om mesterværker, selv om noget rigtignok er bedre end andet.

Den afgørelse, som ligger til grund for nærværende nye udgave, er truffet på grundlag af de undersøgelser, udgiveren har gjort rede for med artiklen: »Er de satirer, der tillægges Falster, alle autentiske?« i *Danske Studier*, 1980, hvortil der må henvises én gang for alle.

I henhold til den samt til Kjeld Elkjær: »AarhusTids-Fordriv«, 1978, kan der ikke anføres noget bevis, ræsonnement eller anden form for argumentation for medtagelsen af følgende fire, skønt Thaarup har de tre i sin bibliografi og alle fire er anført som Falsterværker i Ehrencron-Müllers Forfatterlexicon (III, 1926):

a. Aarhus-Tids-Fordriv over Nickels Avanture, 1721.

b. Det daarlige Giftermaal, 1722.

c. Gierigheds Afmaling, 1722.

d. Nyttig og absolut nødvendig Betænkning om Frieri og Giftermaal, 1731.

De satirer, som med sikkerhed kan tillægges Falster, og som nu genudgives sammen med Juvenaloversættelsen fra 1731, er følgende:

27

1. Disse Tidens onde Optugtelse, 1720.

2. Daarers almodiske Leve-Regler, 1721.

3. Dend daarlige udenlandske Rejse og modige Hiemkomst, 1721.

4. Dend U-tidige Rang-Syge, 1722.

5. Dend Uforsvarlige Recommendation, 1722.

6. Verden som et Doll-Huus, 1730.

7. Om falske Venner, 1739.

8. Den Latinske Skriverstue, 1742. Idet den kánon af 11 satirer, der blev til med R. Nyerups »... saa vidt jeg har kunnet udfinde« fra 1808 og befæstet med Thaarups udgave 1840, uvilkårligt måtte blive antaget som sand, har det været overvejet, om nærv. udgave ikke burde tage hensyn hertil ved i et tillæg at medtage i hvert fald de to ikke-verificerede satirer, som Thaarup bringer (idet den tredje blot nævnes i bibliografien). Med al forståelse af den således opståede tradition blev det dog den endelige afgørelse, at de ikke-verificerede satirer *ikke* skulle medtages, heller ikke i et tillæg, idet ethvert andet valg ville give plads for usikkerhed og tilfældighed.

Med hensyn til dateringen af »Disse Tidens onde Optugtelse« - altså den første - er der det drilagtige, at førstetrykket har årstallet 1716! Hvis det var rigtigt, ville der komme uorden i litteraturhistorien, idet æren som foregangsmand måtte flyttes fra Holberg over til Falster.

Men Holberg beholder æren. Hans fordring på at være den, der brød isen til »adskillige andre smukke Vers«, d.e. Falsters, står ved magt. Holberg kan her kun tænke på »Peder Paars« (som Rantzau jo også 28 havde sendt Falster netop som isbryder!), og i så fald må »Disse Tidens onde Optugtelse« være senere end 1719.

Det samme fremgår af den første offentlige omtale af Falsters satirer: Andr. Hojers anmeldelse af de to første i hans *Nova Literaria*, 1721. Her oplyser han, at det skyldes en fejl af bogtrykkeren, når 1716 har sneget sig ind på titelbladet i stedet for 1720 (... *in cuius Titulo errore Typothetæ 1716 pro 1720 irrepsit*).¹⁰ Og havde den pågældende satire været flere år ældre, kunne Hojer heller ikke nu have anført den som velkommen bestanddel af det nybrud i dansk satiredigtning, som fædrelandets litterære republik ifølge ham har set »for få måneder siden« (*paucis abhinc mensibus*). Endelig indeholder digtet selv et utvetydigt vidnesbyrd: kardinal Alberoni omtales som udjaget af Spanien, og da han forlod dette land den 12.dec. 1719, er vort digt gjort færdigt efter den dato og trykt efter nytår, d.v.s. i løbet af 1720.

Falster udsendte sin første satire i 1720 og sin sidste i 1742. Inden for disse yderpunkter tegner de øvrige årstal en gruppering, som det er værd at mærke sig.

De fem første satirer udkommer i hurtig rækkefølge i årene 1720-22, der således bliver tiden for Falsters

egentlige satiredigtning, idet der ved en *egentlig* satire forstås en satire med alment sigte og en dertil svarende forfatterholdning (hvad digterens jeg har af sindsbevægelse, forløses af og rummes i den kritik, der fremføres som objektiv).

Først efter en bemærkelsesværdig pause på 8 år udkommer »Verden som et Doll-Huus«. Efter sit 29 indhold hører den til den første gruppe, den almene - indtil den til slut kommer til en personlig bekendelse af mismod, som er ny.

Dette nye element bærer satiren »Om falske Venner«, der kommer 9 år senere som bidrag til Holbergs verskonkurrence. Dens kerne er meddelelsen af et hidtil tyngende personligt livsforhold.

Med »Den latinske Skriverstue« - den sidste i rækken - vender Falster tilbage til det almene, men med snævrere og mere tilfældigt sigte end i den første gruppe. Den er formentlig blevet til på opfordring af Bolle Luxdorff, i hvis samling af danske vers den udkommer i februarhæftet 1742.

Da de historiske forhold, der anføres i digtets to første strofer, hører hjemme i januar samme år, har Falster skrevet denne satire på mindre end en måned: oplivet ved lejligheden til at opfriske gamle talanger har han grebet en aktuell meningsudveksling med en tidligere kollega og nuværende præst og så skrevet løs og hvorhen pennen ville føre ham. Det er dog næppe helt tilfældigt, at kritikken altid ender hos teologerne, idet det jo var den herskende pietisme i Christian d.6.s tid, der havde hindret hans rejse til Holland og lagt en alvorlig dæmper på hans virksomhed som skribent (ligesom det ikke lykkedes ham at få sit store digt om Frederik d. 4. ud, strandede også hans *Introductio in Philosophiam Coelestem*, der stadig henligger som manuskript. Behersket og begrænset af Falsters bestandige »til en vis grad« fortsætter det lille, men omhyggeligt udførte arbejde den linje i hans *Amoenitates*, der peger frem mod Lessing og hans Nathan den Vise).

30

For en forbindelse med Luxdorff just i de første dage af 1742 taler det, at næste hæfte af Luxdorffs »Samling«, marts-hæftet, bragte ikke mindre end tre navngivne digte af Falster - to gratulationsdigte til fornemme damer og den »Supplique til Kongen«, som næppe kan være kommet til Luxdorffs kundskab uden Falsters egen medvirken.

Der tegner sig således følgende forløb:

Falster har skrevet sine første satirer i godt humør og ud af karsken bælg (de fem almene eller egentlige satirer fra 1720-22). Så standser den frugtbare, men kortvarige produktion brat, og da han otte år efter tager den op til vurdering, har han tabt modet og giver op (den personlige slutning af »Verden som et Doll-Huus«, 1730), og det da indtrædende mørksyn har bredt sig og dominerer i det rent personlige digt om falske venner fra 1739. I 1742 har han dog efter tilskyndelse udefra følt sig opmuntret til at genoptage holdningen i de første, egentlige satirer, men det hastige lejlighedsarbejde, der blev resultatet, faldt ud som en krydsning mellem de to intentioner, idet der anes et personligt engagement bag det almene - og snævre - sigte.

11

Vendepunktet indtræder med »Verden som et Doll-Huus«, der begynder i det almene og ender i det personlige.

Det er i denne forbindelse meget påfaldende, at den danske satire offentliggjordes i 1730, men den latinske discurs om den først året efter - i 1731 i 2. part af *Amoenitates*.

31

Enhver, der ville, kunne altså nu sammenligne den latinske redegørelse for temaet med den danske realisering af det og ad den vej få forklaret, at satiredigteren har skiftet holdning. Der er forskel mellem den oprindelige form, som discursen meddeler, og den endelige form i den trykte udgave fra 1730: det latinske lyssyn fra dengang er blevet til et dansk mørksyn nu.

Efter de muligheder for en tidsbestemmelse, discursen indeholder, kan dens tid med ret stor tilnærmelse til vished fastsættes til *engang i løbet af 1719* efter dette års 10. jan. - d.v.s. efter datoen for det brev fra Rantzau, der opfordrede Falster til at blive en dansk Juvenal. Medens der m.h.t. tidsbestemmelserne i øvrigt henvises til udgiverens artikel i *Danske Studier*, 1981, skal her nævnes, hvorledes Falster trækker en af dem ind ved hårene: når han i debatten henviser til et brev, han har modtaget d. 22. febr. 1718, er denne i og for sig helt overflødige eller uvedkommende oplysning beregnet på at lade læseren af 1731 forstå, at det, han

her læser om, må lægges tilbage i årene hen mod tidspunktet for den anførte brevdato.

Den latinske skitse fra 1719 adskiller sig fra den danske udførelse fra 1730 på en række mindre væsentlige og ét meget væsentligt punkt.

I den danske form er afsnittet »drengen« (*puer*) faldet ud og erstattet med en dublet til den »lille jomfru« (*virguncula*). Endvidere er afsnittet om »soldaten« (*miles*) udgået uden erstatning, hvorved den danske forms antal af værelser reduceres fra 10 til 9.

32

Medens disse ændringer forekommer neutrale, mærkes der hensigt, når førsteforens 8 og 9 byttes om, så man i den danske redaktion kommer umiddelbart fra den hårde kritik af *religiosus* til det sidste afsnit om digteren selv (*ego ipsemet*): forståelsen af digterens mismod ved den kritiske gerning ledes derved uvilkårligt i retning af et uovervindeligt religiøst hykleri som dets kilde.

Men - og det er det væsentlige punkt - i den latinske skitse fra 1719 er der slet ikke noget mismod! Det er først kommet til i redaktionen fra 1730 og da som noget helt nyt. Enhver, der sammenligner, ser det.

Tøger Reenberg havde sluttet sin »Verdens Daarekiste« med at anbringe sig selv i den: »Jeg og af samme *Vanitet*, - Blant andre Narrer fleere, - Vil her mig gjøre til Poet, - og Daarer reformere«. Også Falster anbringer sig selv som den sidste i rækken af galehuslemmer såvel i det latinske referat som i den danske udførelse.

Men han er ikke den samme begge steder. Fra 1719 til 1730 er satirikerens i ham undergået en radikal forvandling.

I den første støbning - den latinske - er holdningen humorens som hos Holberg. Som denne ikke glemmer sig selv, når han raillerer med andre, gør Falster det heller ikke. Hovedparten af det kortfattede referat af *egoipsemet-afsnittet* udgøres af dette citat af Seneca, hvis visdom Falster gør til sin: »Naar jeg engang vil forlyste mig ved en Nar, behøver jeg ikke at lede langt borte: jeg ler ad mig selv«.

33

Men i den danske form fra 1730 er al selvanalyse i humorens forsonende ånd borte. Når han nu vender blikket mod sig selv, ser han ikke længer sit slægtskab med de andre narre, men kun sin forskel fra dem: medens de er tåbelige o.s.v., er han den naive idealist, der har troet, at han kunne reformere verden, men som nu under veklager tvinges til at indse, at den opgave, han har fået pålagt af Sokrates, er over evne. Han har givet op. Det *kan* ikke nytte!

Som satiredigtningens sprog var udviklet, savnede det udtryk for det patetisk smertefulde. Så da Falster bekender tragedien ved opgivelsen af en ideel stræben, sker det i disse yderst jævne ord, der søger flugt ved at læne sig op ad ordsprogene:

Hans Skiers-Ild dog ey rens kand
De sudlervurne Siæle;
En Hore vil dog have Mand
Og Tyven vil dog stiæle.

»Verden som et Doll-Huus« blev i sin tid til som hans gennembrud til den satiriske poesi, men af en utilfredshed med den, hvis grund vi ikke kender og heller ikke kan gisne om ud fra det latinske referat, henlagde han den i stedet for at lade den udkomme som den første af sine satirer med alment sigte.

Da de øvrige fem af denne gruppe er udkommet og tiden går, kommer han mere og mere til at indse, at verden ikke kan hjælpes, fordi den er og bliver et galehus, og da denne opfattelse har fæstnet sig til overbevisning, tager han i 1730 sin satire med galehuset frem igen, ændrer den i overensstemmelse med sit mørksyn, på visse punkter radikalt - og udgiver den.

34

Tidspunktet var ikke tilfældigt.

Året 1730 var jo året for det regentskifte, der gjorde ham modløs og tavs. Stemningen under Christian d.6. standsede Falsters virksomhed, ligesom den gav Holbergs en anden retning - siger N. M. Petersen (IV, 2. 277).

Som yderligere og endelig oplysning for dem, det måtte interessere, medtager han året efter i *Amoenitatesy* 1731, den latinske tekst om »Verden et Galehus«, som han har haft liggende i sit skrin siden 1719 og nu optrykker uden ændringer.

Den, der læser teksterne i den kronologiske orden -først den latinske, så den danske - ser, hvorledes det,

der skulle have været hans goddag til poesien, er blevet forvandlet til hans farvel.

12.

Som følge af omstændighederne ved tilblivelsen og offentliggørelsen af »Verden som et Doll-Huus« må tidsgrænsen for de egentlige satirer rykkes tilbage fra 1730 til 1722, hvilket igen vil sige, at som satiredigter har Falster kun blomstret de få år fra 1720 til 1722.

Hvorfor standsede han?

Det var som nævnt ikke af mangel på anerkendelse, og vi veed intetsomhelst om, hvorvidt han skulle have følt sig overfløjet, da det første bind af Holbergs komedier udkom i 1723.

Derimod er det rimeligt at hæfte sig ved, at Falster blev udnævnt til rektor i 1723 og allerede fra slutningen af det foregående år har vidst, at det ville ske.

Medens han i 1712 var blevet ansat som konrektor 35 af biskoppen alene, blev kaldelsen til rektor konfirmeret af kongen, og med den nye værdighed kan den loyale mand være blevet betænkelig ved at gå videre ad en bane, som han i overensstemmelse med en ældre tids begreber allerede før havde fundet mindre anseelig end filologens og skolemandens - på grænsen til det kompromitterende.

På den større scene gav Montesquieu udtryk for den ældre opfattelse, da han i 1716 udgav sine satiriske »Lettres Persanes« anonymt med den forklaring i forordet, at han frygtede for, folk skulle sige, at han kunne have brugt sin tid til noget bedre, samt at dette var en alvorlig mand uværdigt («... il devrait employer son temps à quelque chose de mieux, cela n'est pas digne d'un homme grave»).¹¹

Falster havde samme frygt. Det var derfor, han altid var så øm over sin anonymitet, og derfor, at hans forstående venner og bekendte tier så godt som fuldstændig om hans indsats som digter af danske satirer (Chr. Rantzau er her den eneste undtagelse). Rasmus Nyerup undrer sig i 1804 over, at »der i de mange forskellige Breve, hvori der så tidt forekommer Efterretninger om hans litteraire Sysler ... sågodtsom aldrig tales om de Satirer, der har skaffet ham en hæderlig Plads på den danske Parnas«. ¹²

Men på den anden side viser korrespondenternes tavshed, at anonymiteten har fungeret, som den skulle, så i ly af den kunne han i og for sig godt have fortsat.

Når han ikke gjorde det, må der foruden de andre mulige grunde også have været noget i selve 36 virksomheden som satiriker, der fik ham til at standse. Det var ikke mismodet ved de udeblivende resultater: det indfandt sig først senere i tiden hen mod 1730. Det var angsten for at komme til at gå for vidt.

Falster var en forsigtig mand: *Candide, sed caute!* - var hans valgprog. Oprigtigt, men forsigtigt! Søren Lintrup taler om hans »bekjendte *prudence*«, ¹³ og det er den, der har gjort ham betænkelig ved det politiske engagement, satirerne førte ham længere og længere ind i - ikke just fordi han var bange for sit skind, men fordi det bragte ham i konflikt med kardinalpunktet i hans egen politiske overbevisning: den ubetingede loyalitet over for monarken.

Hvad enten man afleder hans ideer om den rette statsform af klassikernes tanker om samfundet som et organisk hele, hvor enhver gør sin pligt (Platon), eller af den danske enevældes egen idealitet, ser Falster i alle tilfælde den absolutte kongemagt som identisk med »det gemene bedste«, som han bestandig appellerer til som højesteretten i det jordiske. For det var kongen garanten, så kongen og hans gerning hverken ville eller kunne han kritisere.

Men den, der kritiserer brist i samfundet, ender jo alligevel med at sigte mod den allerhøjeste bestyrer af det - og det ad kortere og kortere omveje gennem den satiredigtning, der må gribe efter hele hånden, selv om man kun har tænkt at række den lillefingeren.

Holberg har fundet Falsters satirer for harmløse, når han i fortalen til Skæmtedigtene dels roser »den gode Vens poetiske Skrifter« (hvor *ven* betyder: ven af Andreas Hojer, Holbergs fjende) og gerne tilstår, at 37 hans vers er »honnette og uskyldige« - dels dadler ham ved at sige, at han (Holberg) aldrig har kunnet »approbere Juvenalis eller deslige Poeters *Morosité*, der dræbe Folk med gammel Postil-Moral og *lods communibus* ...«. ¹⁴

Kritikken rammer med nogen ret Falsters tre første satirer fra 1720 og 21. Men med al uskyldig

almindelighed har de alligevel et politisk perspektiv, idet alt og alle vurderes ud fra værdien for samfundshelheden - »det gemene bedste«. Det forhold hæver Falster over postilmoralen, og i det ligger også muligheden af et endnu inderligere engagement med retning mod det kontroversielle.

En *optugtelse* er ond, når den gør søn og datter til parasitter i det samfund, over hvilket kongen »vaager Dag og Nat - Og knap har Tid at sove« (str. 69). De *leveregler*, der anbefales så ironisk, belægges med drastiske og uskånsomme eksempler hentet fra adelen, såvel den hårdhændet eksploiterende del som den demoraliserede og degenererede. Den *udenlandsrejse*, som Falster aldrig selv havde oplevet og hvis forløb og resultater han derfor må beskrive med en ikke ringe tilnærmelse til postilmoral og forslidte almindeligheder, ender også i det almene og med politisk perspektiv, idet den unge rejsende vender hjem som et unyttigt, ja skadeligt medlem af det samfund, der har bekostet hans rejse.

Den vellykkede strofe 59: »*Folie d'Espagne* med sin food - Hand spiller, naar hand triner ...« bliver for øvrigt materiale for den, der vil undersøge, om Holberg har lært af Falster.

38

Holbergs fortale er dateret d. 12. jan. 1722, d.v.s. at han har fældet sin dom om Falster uden at kende hans to sidste satirer, i hvilke det politiske engagement først blev rigtig åbenbart. Alene af titlernes sigte mod utidig rangsyge og uforsvarlig *recommendation* høres det, at der i dem er et konkret indhold af politik, og det er både vægtigt og dristigt.

I den sidste af de to går Falster mindst lige så langt som Holberg nogensinde, og da han ikke disponerede over en humor som Holbergs, forekommer han også uforsonligere: man kunne som paradoks hævde, at hans idealisme blev større, fordi hans personlighed var mindre!

Det er symptom på det samme, at hvor Falster taber modet, finder Holberg noget andet at tage sig for.

13.

Da Falster gav sig i lag med farligere emner, blev Chr. Rantzau igen hans gode rådgiver.

Blandt korrespondenterne er han den eneste, der drøfter satirerne med ham - uden falbelader, ganske *sans facon*.

I sit brev af 11.3.172114 beskæftiger han sig først med »Disse Tidens onde Optugtelse« og går derefter over til de almindelige vilkår for satyriske skrifter.

Han veed på latin, at fjelighed skaffer venner, men sandheden had, og på fransk, at satirikerer kan komme til at ofre en ven for en vittighed. Derefter kommer det egentlige på hans tunge og urene dansk: Særdeles er det Wanskeligere i disse lande og tider end ellers, jo mindre *Moecenates* og jo større 39 *barbaries*, jo ømmere *Auditorium*; ved disse *Generale reflectiones* bør dog *publicum* inted miste, og vil HE r *Rector* gjøre mig dend ære at lade mig see *Manuscripted* skal jeg med oprigtighed efter beste skiønsomhed melde min betenckning, og huor wit jeg siufnes uden wovelighed kand gaaes.

Det er ord af en sand *vir perillustris*! Den åndsoverlegne mand erkender, at som dannelsesgraden er i disse tider og lande, er det svært at være satiriker uden at blive misforstået, men af hensyn til det umodne publikum selv skal denne art digtning alligevel fortsættes, og for sit eget vedkommende vil han leve op til den forpligtelse, der tilfalder ham som højtstillet person med overblik: ud fra den position tilbyder han samarbejde, idet han vil påtage sig at gennemgå satirikerens manuskript, hvis denne vil gøre ham den ære at lade ham se det.

Det mest bemærkelsesværdige er tilbudet om oplysning om, hvor langt der uden vovelighed kan gås. Uden vovelighed! Deri ligger forståelsen af, at satirikerer *eo ipso* er politiker, Falster allerede med den første satire. Dernæst siger ytringen meget om Rantzau selv. Når man kan gå så og så langt *uden* vovelighed, indbefatter det, at man *med* vovelighed kan og bør gå endnu længere, d.v.s. at der i denne højtplacerede mand sidder en protest, og man forstår, hvorfor Christian d. 6. ikke yndede ham og i sine private breve lod sin uvilje mod ham skinne igennem.¹⁵

Falster har gjort brug af det reelle tilbud. Af brev til ham af 17.2.2316 fremgår det, at Rantzau faktisk 40 har modtaget manuskripter til satirer fra ham til bedømmelse: Jeg har været gandske fattig ved at jeg fra anden haand end HEr *Rectors* egen har faaed et tryckt *Exemplar* af *Utidige Recommendationer*, vel havde jeg seet det *Manuscript*, mens *bonâ fide*, ei *afcopiered* det, som

noget der dend tid ei endnu var liused tiltenckt.

Heraf ses, at Falster har sendt et manuskript til Rantzau, samt at denne har haft det liggende til bedømmelse, da det, som endnu ikke er tiltænkt lyset, jo indtil videre befinder sig på et foreløbigt og uafgjort stade.

Men at der også kan være tale om flere manuskripter og da netop manuskripterne til de to udpræget politiske satirer, fremgår af Rantzaus fejlagtige »Utidige Recommendationer«, idet han i den titelangivelse kontaminerer de to: den *utidige* rangsyge og den uforsvarlige *recommendation* blandes sammen til hans forkerte »Utidige Recommendationer«.

Han kender altså dem begge. I kraft af kontaminationen forbliver det uklart, hvilke af de to han her taler om. Men den uklarhed er mindre væsentlig i forhold til den sandsynlighed, at han har inspiceret dem begge to på beddingen, før de løb af stabelen.

Falster har anset samarbejdet med Rantzau som en kaution. Men forsigtig, som han var, har han med den sidste af de fem satirer ment at have nået, hvad der for ham var den yderste grænse af det vovelige, og dette har i forbindelse med hans nye værdighed som kgl. embedsmand bevæget ham til at holde inde. Fra 41 nu af vil han kun hellige sig, hvad der er værdigt for en alvorlig mand.

I det følgende brev fra Rantzau fra nytår 1724/1725 tales der nu heller ikke længer om nogen satiredigtning. Rektoren berømmes for sin »høye Lærdom, Priiselige og opbyggelige Lif og Lernet, samt uendelige arbeydsomhed«. Dette er embedsmandsdyder. Men det synes at være den Falster, der var før embedsmanden, Rantzau har for øje, når han med klang af farvel til noget og overgang til noget andet slutter med at bede Falster om, at »dend samme gode *opinion* og fortrolighed HER *Rector* hidtil har haft til mig, maatte mig ligeledes her efter *Reservéris*«.

Senere har den udmærkede mand som den eneste opfordret Falster til at fortsætte satiredigtningen. I et utrykt brev af 13. 1. 1725 skriver han, at han i det nye år vil »ønske os nogle nye Skrifter fra Hr. Rectors Haand, og at af de forige kand vi ei andet end der af vente os nye fornøyelse og opbyggelse ...«.

Men Falster lader sig ikke lokke. Han er ikke længer så villig, som da han begyndte.

14.

Filosofien i »Dend U-tidige Rang-syge« - det første og blidere af de to udpræget politiske digte - er den, at personligheden skal gøre sig gældende ved sin egen værdi. Falster kunne ikke ane, at den filosofi engang skulle komme til at reducere en salvet monark til borger Louis Capet, og havde han vidst det, ville han være vejet forfærdet tilbage.

For ham er det et sokratisk anliggende. Man skal 42 kende sig selv i sin begrænsning, og stræben efter det kan ingen ydre magt hindre: det står til én selv at modstå fristelsen i det tilbud om lånte fjer, regeringen havde fremsat med forordningen om borgermænds adgang til titelrang.

Det er Frederik d.4.s rangforordning af 11.febr. 1717, der er baggrunden for denne satire, som for Holbergs »Den honette Ambition« (trykt 1731, spillet 1747. Samtiden har altså kun kendt Falsters kritik af rangsygen - ikke Holbergs).

Den, der modstår fristelsen, bevarer ikke alene sin selvagtelse - han sparer også de tredive dukater (str. 4), som må udredes til de »høye Venner« med adgang til lodderne og mekanikken (og når det netop er tredive, forstår man, at det er Judaspenge, som det lavere jeg betaler for at få forrådt det højere!).

I fortrydelse over at stå tilbage for de andre begynder digteren med at ville være lige så naragtig som de. Men så besinder han sig:

Hvad skam er det for en Person
Sig selv bekiendt at være,
Og efter sin *Profession*
Sit Nafn og Titel bære?

Mens han fortsætter sin kritiske iagttagelse af de andre, slår han sig for sit eget vedkommende fuldkommen til ro i bevidstheden om, at titel og rang ikke kan lægge en alen til nogens vækst:

Med sligt jeg ikke spørge vil,
Jeg heller rolig sidder,
Saa maa min Nabo blive til
En Greve eller Ridder.

43

Men filosoffen er kun et menneske. Dybderne i ham er slet ikke overbevist, og i det følgende digt om »Dend Uforsvarlige Recommendation« springer han op fra sit rolige sæde, grebet af harme ved at se, hvorledes frække lykkejægere trænger det sande værd op i krogeren for selv at indtage dets plads og sole sig i ufortjent velfærd.

Det, der gjorde den skamløse jagt mulig, var det patron-klient-system, som enevælden måtte føre med sig, da den ikke kunne administrere uden at udparcellere sig selv i enklaver, lokalt autonome som den selv. Monarken kunne jo ikke være allevegne, han måtte benytte sig af repræsentanter, der var uden for hans umiddelbare kontrol og som ikke havde den samme rene og ædle vilje som han.

Det uvæsen havde været vilkåret for Falster selv, og i sine lejlighedsdigte følger han sig efter dets praksis. Men her i denne satire drager han til felts imod det i rimelighedens, retfærdighedens og den berettigede selvfølelses navn.

Idet han gør sit digt til en debat som dem i det latinske hovedværk, tager han til orde for en uddannelsespolitik, der i tide kan standse de uværdige, og man mærker sig, hvorledes han, der selv havde specialiseret sig i skolemandens gerning, i sit digt indfører en hidtil ukendt faglig specialisering ved at tale om juristen, lægen, den statsretkyndige (str. 13-14), skønt universitetet dengang ikke kendte andre embedseksaminer end den teologiske.

Da han lader en udenlandsk magister give eksempler på den danske studerende ungdoms lave faglige 44 niveau, skærer det ham i hjertet, at han må give kritikeren ret. Men kongen er uden skyld, hvad han dokumenterer ved at fremdrage hans forordning om, at ingen må ansættes eller forfremmes uden gennem en *forsvarlig* recommendation. Denne forordning er vel et es - men det hører hjemme i en anden farve end den, i hvilken der spilles: hele det øvrige digt skildrer, hvorledes systemets storfolk beforder deres protegéer ved hjælp af den *uforsvarlige* recommendation, og den opnås ikke alene i herrens audiensgemak, men også og måske bedre i fruens boudoir eller tjenestepigens køkken.

Da Falster dukkede op »som Tilsynsmand« i gruppen af elever, der studerede Jacob Worm, måtte han over for sine disciple tænke sit embedes tanker. I digtet gentager han Worms og de unge menneskers kritik, men som sin egen. Hvad han måtte holde tilbage over for eleverne, gør sig nu gældende som et opvæld af følelser og forestillinger om menneskeværd, til hvilke først senere tider har fundet de rette ord.

Han, der på latin kalder sig *ingenuus* - fribåren -erindrer med skam og harme situationer fra den danske virkelighed, da han havde måttet »stå sig lam og krum i Audients-Gemakket« (str. 51).

Enhver skal gøre sin gerning på sin plads, men ikke af den grund gøres mindre, end han er i sig selv.

15.

Men til harmoni kom Falster ikke. Det personlige digt »Om falske Venner« fra 1739 viser et uforløst 45 nag hos ham, der stammede fra patron-klient-forholdet og holdt sig livet igennem - men vistnok på trods af al ret og rimelighed.

Forholdet er så besynderligt, at en forklaring er svær at finde. Men da det blev begivenheden i hans liv, giver en detaljeret redegørelse bedre end noget andet et indblik i de vilkår, tiden bød en natur og stræben som Falsters. Selv om mange af detaljerne er nødvendige som forklaring af digtet om de falske venner, er det ikke dette relativt ubetydelige digt, der er forklaringens genstand: det er Falster selv.

Holbergs tredje verskonkurrence i 1739 havde emnet *Amicus certus in re incerta cernitur* - den vise ven erkendes i det uvisse forhold, d.v.s. i nøden skal man kende sine venner.

Emnet blev incitament for Falster. Han, der siden 1722 ikke havde skrevet nogen satire og ingen udgivet siden 1730, tilskyndes nu til at skrive og indsende den satire, som Holberg offentliggør uden titel i sin »Tredie Prøve af Ziirlige og smukke Danske Vers«, 1739, og som i Rahbeks indsamling af Falsteriana i

»Minerva«, 1797, fik titlen »Om falske Venner«.

Digitets anden episode genoptager tråden fra »Dend Uforsvarlige Rekommodation« med en skildring af, hvorledes en patron har bedraget ham. Vedkommende havde lovet at hjælpe ham, så snart lykkens dør blev åben, men holdt ikke løftet. Falster fik ikke den lovede recommendation, idet patronens protegé og slægtning blev recommanderet på hans bekostning:

46

Jeg troede ham paa Ord og Eed,
Men see mig siden feylte
Hans gode Paaskrift og Beskeed,
Da til en Brud jeg beylte,
Hand lunken skrev paa min Supplik,
Hand stræbte for sin Egen,
Og voldt, at jeg derover gik
med Kurven udaf Legen.

»Da til en Brud jeg beylte« betyder: da jeg søgte om at blive rektor, jvf. de »Brude-Vers til sit eget Brølløp, holdet med Riber Dom-Schole ved sin Indtrædelse til Rectoratet A° 1723«, som Falster skrev til den højtidelige indsættelse og udgav i eget navn.

Da Falster var blevet designeret til rektor, dukkede der et problem op af største betydning for hans fremtidige gerning: brudens medgift, rektorgagen.

Fra gammel tid havde det været sådan i Ribe, at rektorembetet og embedet som konrektor var slået sammen til ét, således at rektoren besørgede begge funktioner og derfor nød indtægten af begge embeder. Men det havde biskop Ocksen fået ændret. Skønt den dygtige biskop kun var ét år i Ribe, havde han straks grebet ind i den hensygnende skoles forhold og ud fra hensynet til dens tarv fået kongens samtykke til, at de to embeder blev adskilt og beklædt af hver sin mand, hvorefter der i 1712 udnævntes en ny rektor (Sirich) og en ny konrektor (Falster), og i kraft af reformen og Falsters indsats kom skolen i flor igen.

De nye forhold betød dårlig økonomi for rektoren, og derfor søgte Sirich også gentagne gange væk, indtil 47 det i 1722 lykkedes ham at frelse sig ind i et præstekald - hvorefter det rektorat blev ledigt, som Falster nu var udset til.

Men skulle ordningen med de to embeder som adskilte fortsat bestå, ville Falster blive forfremmet til en fattigdom, som han ikke kunne komme ud af igen. Han møder her en konsekvens af den idealisme, der havde fået ham til at vælge skolemandens gerning som den eneste. Da de andres retræte til et præsteembede ikke stod ham åben, tvinger nødvendigheden ham til at gøre en af de høje herrer med indflydelse opmærksom på dette handicap i følgende brev, der samtidig kan gælde som eksempel på den klient-stil, han må bruge:18

Naadigste Herre, jeg må endog ydermeere klage denne min Nød for Deres Høygrevelige *Excellence*, at jeg ikke haver lagt mig effter andet end de slags Studeringer, som hører til en Schole, saa at jeg, ifald denne Benaadning skulde negtes mig, er ulyksaligere end andre, hvilke kand søge Forandring ved Prædike-Embedet til Deres Underholdnings Forbedring.

Falster, der kun har villet tjene én brud, søger kongen om, at de to embeder igen må blive forenede, mod, at han på egen bekostning lønner en subrektor, der ikke får status som conrektor, og hvis (af Falster afholdte) aflønning er så meget mindre end conrektorens, at der bliver en difference til rektorens fordel og frelse.

Ansøgningen fremsendes ad kommandovejen. Biskop Thura lover fuld støtte til dens fremme - og så skulle alt være i bedste gænge.

48

Men hvad sker? *Sed quid fit?* - som det hedder ildevarslende i Hans Hansens »Commentariolus«, der her er en primær kilde, idet der er grund til at antage, at hvad der er af fakta i hans blomstersprog, beror på oplysning fra Falster selv. Da han om et af leddene i historien om de to embeder bemærker: »... hvad jeg ofte selv har hørt Falster snakke om« (*quod ipse ego Falsterum sæpius prædicantem audivi*), har han også hørt Falster snakke om de øvrige, så hvad Hans Hansen meddeler, må betragtes som identisk med Falsters egen opfattelse.

Ifølge Hans Hansen har biskoppen efter verdens sædvanlige gang to grunde til sit løftebrud: en smuk - og en sand!

Sed quid fit? Jo, førstemanden (*præsul*) skifter sind og beslutter, at der skal medgives Falster en konrektor. Belært af en svunden tids eksempel har den betænksomme biskop indset, at uden en hjælper, der

i lige grad kan trække med på åren, vil skolebyrden blive for tung for Falsters skuldre. Da han derfor i sit eget hus ligesom finder fløjten ved kilden, som digterne siger, og ser, at han fra sin hustrus skød jo har modtaget den, der kan blive en velskikket fælle for rektoren og efterfølger af konrektoren, nemlig sin ædle søn magister ALBERT THURA, alt nu blomstrende i begavelsens, lærdommens og god virksomheds hæder, ville han hellere drage omsorg for skolens og sit afkoms tarv samtidig end for Falsters anliggende alene (... *saluti scholæ et sobolis simul quam unius falsteri rebus consulere maluit*).

Berøvet støtte fra den beskytter, i hvis hånd og 49 magt hans sag la, gav Falster ikke op. Han satte andre patroner i bevægelse - men forgæves! Kongen fandt biskoppens ønske rimeligt og agtede at følge hans indstilling til fordel for sønnen.

Da alt håb synes ude, vover Falster det yderste. Uden nogens vidende rejser han til København, besluttet på, at han aldrig vil vende tilbage til sit embede, medmindre han får sit ønske opfyldt. I København byder den højfornemme Frederik Rostgaard hans ængstelse den blideste trøst og tilflugt (og her er det, Hans Hansen indskyder sit: »... hvad jeg ofte selv har hørt Falster snakke om«) - og så kommer der skred i sagen!

Kort fortalt lykkes det Rostgaard at bevæge gehejmeråderne Georg v. Holstein og Christian v. Lente til at tale Falsters sag i Konseillet, hvorefter der til alles forundring sker det, at kongen ændrer en allerede truffen beslutning. Sagen omgøres og afgøres nu, som Falster ønskede det: de to embeder sammenlægges igen, Falster kunne rejse hjem med sin fremtid sikret, og nogle måneder senere (d. 16. juli 1723) blev han »inaugureret«, d.v.s. højtideligt og under offentlig akklamation indsat i sit embede af biskop Thura.

Så vidt Hans Hansen.¹⁹ At han gengiver Falsters opfattelse, ses også af, at denne i discurs XIX i 1. part af *Amoenitates* har givet en tilsvarende fremstilling, dog med den mildning, at biskoppens ændrede beslutning her siges at komme til veje »ved et synderligt guddommeligt Raad og Tilskyndelse, visselig ej ved nogen Tilfældighed«. Men da 1. part udkom i 1729, var biskoppen jo også endnu i live og i embede (til 1731).
50

Men i digtet fra 1739 om de falske venner kommer det frem, hvad Falster virkelig mener. Her åbnes der for sluserne.

Når han her ender historien om sin falske ven med en tak til de mægtige, der hjalp ham »i Havs- og Skibbrud-Nøden«, og tilføjer: »Bemelte Herrer ere nu / I Graven, Een undtagen ...«, stemmer det med, at Lente var død 1725, Holstein 1730, medens Rostgaard stadig var oven mulde (til 1745), og derved bekræftes det atter en gang, at det efter Falsters overbevisning er gået således til og ikke anderledes: biskop Thura havde vist sig som »en Velynder, hvis Haand og Hierte var spedalsk« (str. 40).

Men er det gået således til?

Næppe. Alt andet taler så klart og vægtigt imod, at det ser ud til, at Falster livet igennem har båret falsk vidnesbyrd mod sin næste. Hans Hansen blev ansat ved Katedralskolen i 1750, så hvad han har hørt Falster fortælle om sin falske ven, har han hørt i dennes to sidste leveår.

Og skyggen over Falster bliver mørkere endnu.

Når han har troet sit nag velbegrundet, må det undre som uforståeligt, at han kort efter hjemkomsten kan tale om »voris retsindige Biskop«²⁰ og i »Brude-Versene« ved indsættelsen henvende sig således til ham:

Tak, Biskop Thura, som har ønskt for lang Tid siden
I denne Egte-Stand at sette mig med Tiden,
Du sørget har for mig med Hierte, Mund og Pen,
Gud lade det gaa Dig og Dine vel igien!

51

Hvorefter han ikke alene går ind i et fortrinligt samarbejde med den formentlige løftebryder, men også gang på gang fremsætter ytringer af beundring og taknemmelighed for endelig at hædre hans minde med et hæfte af salmer, da Højærværdigheden i 1731 sørgeligst blev gelejdet til sit sidste hvilested af en højjanseelig, christelig forsamling.

På baggrund af naget i hjertet synes den adfærd at belaste ham med rollen som øjentjener.

Falsk vidnesbyrd, øjentjener - det er en kedelig historie. Skal han reddes ud af den, må man gå længere end Kornerup, der nøjes med at sige, at affæren er »et noget dunkelt Punkt« i Falsters liv, for til sidst at slå sig til ro med, at der synes »at være blevet en Brod siddende i Falsters Hjerte«.²¹

Skolens historie kan forsvare at blive stående ved det - men litteraturens ikke. Den må søge at løse det

problem, om satiredigteren skulle rammes af sin egen satire, eller om der kan findes et forhold, der retfærdiggør ham i modsigelsen.

16.

Da Chr. Bruun udgav sine *Falsteriana* i 1869, havde det indsamlede materiale givet ham grund til usikkerhed m.h.t. Falsters ret til nag (s. 8) og til sidst til velgrundet tvivl (s. 161-62).

Efter Kornerups senere og omfattende undersøgelser findes der i de officielle akter »ikke Antydning af Støtte for Falsters Antagelse«. Men da hjemmelsmanden for den - Hans Hansen - synes pålidelig, tør Kornerup ikke skyde den af ham meddelte efterretning 52 til side, så idet han tager hensyn til det ene som det andet, kommer han til det resultat, at satiren »Om falske Venner« i hvert fald indeholder en afspejling af Falsters subjektive opfattelse af hændelsesforløbet i 1723.²²

Det er naturligvis så sandt, som det er sagt, men det klarer ikke dobbeltspørgsmålet om, hvordan Falster for det første kunne tro sig svigtet, når han ikke blev det, og for det andet takke og beundre den, som han antog for løftebryder.

Med hensyn til det faktiske forløb må det vistnok stå fast, at Falster ikke er blevet svigtet. Efter Kornerups eget materiale er det mer end sandsynligt, at sagsbehandlingen har været uangribelig i alle instanser, i sidste endog rosværdig ved sin skønsomhed og menneskelighed.

Kongens afslag i første omgang var velmotiveret: da den adskillelse af embederne, som var foretaget efter forslag af biskop Ocksen, havde ført til skolens opblomstring, ville en genindførelse af sammenlægningen jo blive en forandring til det gamle, d.v.s. det værre.

At kongen derefter lod sig ombestemme, tjener ham til ære og viser, hvor anset og respekteret Falster i virkeligheden var.

Biskop Thuras indstilling til kongen anbefaler Falsters ansøgning om sammenlægning i stærke og varme ord, der virker aldeles ægte.²³ Den har de to gehejmeråder fulgt op med yderligere understregning af, at med en personlighed som Falsters ville en sammenlægning ikke indebære nogen risiko i hans 53 tid, samt af, at den var nødvendig, hvis han fortsat skulle holde skolen i flor.

Kongen er da kommet til at indse, at forudsætningen for skolens trivsel er Falsters trivsel, hvorefter han lader Ocksens reform midlertidig falde, vender tilbage til Thuras indstilling og afgør sagen i overensstemmelse med den, d.v.s. efter Falsters ønske og ansøgning. Det er for øvrigt interessant at se, at hans henvisning til sit handicap som ikke-teolog har været et argument til hans fordel.²⁴

Den skændighed fra Thuras side, Falster antog, er ikke forekommet. Monarken har på intet tidspunkt overvejet et forslag til fremme af en biskoppelig nepotisme, da et sådant ikke har eksisteret andet sted end i Falsters opskræmte fantasi.

Men just i den opskræmthed ligger begyndelsen til en forklaring og et defensorat. Beslutningsprocessen gik jo hen over hovedet på ham: følgelig måtte han tro, hvad han troede - og gjorde det!

Som han forstod affæren, var den et sammenstød mellem hans idealitet og den virkelighed, som idealet burde besejre.

På latin kunne han forme en samfundskritik så uforbeholden og skarp som denne:²⁵

»Sådan er vor vanartede Tidsalders Natur, at vi yde Fyrsterne, Velynderne, de Mægtige en (med Skam at sige) fast guddommelig Hæder.«

Sagen om sammenlægningen ser han i lyset af denne kritiske idealisme.

Idet afgørelsen trækker ud, søger han efter en årsag til forhalingen, og da der efter tidens forhold ikke var 54 adgang til direkte rapport, aktindsigt o.lg., er han udelukkende henvist til private gisninger, og da han i kraft af dem mener at finde årsagen hos en af de velyndere (biskoppen), som vi med skam at sige yder en fast guddommelig hæder, omsætter han sin idealitet til handling.

Med rejsen til København går han til modstand, idet han for denne ene gangs skyld suspenderer sin

loyalitet: da rejsen ifølge Hans Hansen blev foretaget »uden nogens vidende« (*omnibus inscientibus*), blev den foretaget uden tilladelse af biskoppen og var altså en embedsforsæelse - men en embedsforsæelse i ideens tjeneste, retfærdiggjort af resultatet.

Antager man en sammenhæng som denne, får man en naturlig forklaring af den ihærdighed, ja urokkelighed, hvormed Falster livet igennem holdt fast ved sin gale tolkning: han ville for ingen pris af med den! Den var en af omstændighederne fremkaldt livsløgn, som han opretholdt gennem tykt og tyndt for sin selvagtelses skyld. At fastholde den historie og ved hyppigt gentagne lejligheder fortælle den i den fortrolige kreds (jvf. Hans Hansens: »... hvad jeg ofte selv har hørt Falster snakke om«) var jo en bestyrkelse i det egentlige: han havde kæmpet med Dragen og overvundet den, og det måtte han hviske i sivene!

Endvidere får man en lige så naturlig forklaring af, hvorledes han umiddelbart efter og altid senere kunne forholde sig ærbødigt beundrende over for den biskop, han troede sig svigtet af i et afgørende forhold.

Hjemkommen til Ribe kunne han ikke gå til ham og sige: »Det kunne du ikke være bekendt!«, lige så lidt som han kunne skaffe sin krænkelser luft ved noget af de gængse mimiske midler - afmålthed i sin hilsen, en vis stivnen i trækkene, kulde i blikket o.s.v.

Der indtræder da en velkendt psykologisk konvertering, idet den positive aktion tvinges til at gå under jorden, hvor den antager form af negativiteten i noget, der så resten af livet kommer til at fungere som afledning og sikkerhedsventil. Dets vedvarende eksistens er jo veldokumenteret, og da det er en frelsende illusion, opretholdes det, uden at ejermanden føler trang til korrektur og verificering. Ja, der er næppe heller noget i vejen for, at han kan fastholde illusionen og samtidig pragmatisk anse biskoppen for en udmærket mand - hvad han faktisk var.

En mere almindelig betragtning fører til samme resultat.

Som tidens vilkår var, kunne Falster ikke omsætte en protest i det indre til en protest i det ydre uden at løbe en risiko, der hurtigt kunne blive uoverskuelig (jvf. Jacob Worm), og når den ydre protest var udelukket, blev der ikke andet tilbage end dens diametrale modsætning. Den vælger Falster, og den, der nu vil bebrejde ham det, må indse, at han selv dengang antagelig ville have valgt som han. Deri ligger forståelsen - og tilgivelsen.

Da Falster fik tilbudt et professorat, afslår han med en idealistisk begrundelse, der indeholdt kritik af Universitetet.²⁶ Men Holberg spiller med kortene, som han får dem: han overtager gerne professoratet i et fag, han foragter (metafysik), men klarer frisag med en grov akademisk spøg.²⁷ 56 Vort væsen er vor skæbne. Falster havde ikke i sin natur den Henrik-side, der tillod Holberg at akkomodere til det bestående med sig selv i behold.

17.

Falsters sidste satire, »Den latinske Skriverstue« fra 1742, har forbindelse tilbage til den sidste af hans latinske discurser - den, der slutter 3. part fra 1732 og har titlen »Om den gemene Mands Fortrin i Fornuft«.

I begge forekommer der et tvangfrit samvær, under hvilket man lægger latinen til side til fordel for modersmålet. I satiren er samlingsstedet posthuset, hvor man kommer for at høre nyt og passiare om dit og dat. I discursen angives de tilstedeværende som »jeg og nogle præster«, i satiren som »Mænd med Kappe eller Krave« (str. 27), d.v.s. studerede folk med eller (endnu) uden attestats.

Men hertil kommer noget helt nyt. Medens Falsters forgrundsfigurer hidtil har været fødselens, rangens, titlens eller lærdommens *honoratiões* på godt og ondt, indføres i den sidste discurs og den sidste satire en ulærd borgermand som person af betydning.

Den Lars Gram, der i et eksemplar af *Amoenitates* har tilskrevet et stort antal randnoter med værdifulde personalia, oplyser, at den pågældende er en Ribeborger ved navn Anders Jensen Mahler. Kornerup, der hellere vil forstå det latiniserede mellemnavn som det danske Hansen, meddeler yderligere, at den pågældende var købmand, at han og hans hustru havde betænkt Katedralskolen med et legat, samt at han var 57 Falsters svoger (hans hustru var som Falsters født Baggesen).²⁸

Medens satiren bliver et lejlighedsdigt med spredte indfald, samler discursen sig om én tanke: den gemene mands fortrin i fornuft.

Som Holberg i »Erasmus Montanus« (trykt 1731, spillet 1747) overvejer Falster studeringernes rette frugt for at komme til det resultat, at de er at finde hos dem, der slet ikke har studeret! Medens de lærde med deres ubestandighed, deres ærgerrige usamdrægtighed og sligt er det falske guld, er den ulærde det uforarbejdede, men rene og lutrede sølv. Hvis den tilstedeværende købmand vil forblive i sin ulærde borgerdyd, er han det bedste medlem af samfundet og det lykkeligste menneske, og henvendt til ham slutter Falster: »Du vil da være mig en levende Historiebog, et helt Biblioteque, der er mig dyrebarere og ærværdigere end alle Bind i min hele Bogsamling«.

En patos af den art er ikke med i satiren. Men til gengæld er borgermanden levende og virkelighedstro. Han indser nok, at hvis han havde fået latinsk oplysning under en fornuftig mand (som ikke er fjern!), kunne det have gavnet ham i hans forretning, men på den anden side har han øje for de lærdes tomme naragtighed, og derfor er han betænkelig ved at lade sin »lille, skelmske Ole« komme i den latinske skole, for så bliver han nok lige sådan. At komme dér er drengens eget heftige ønske, næret af den erhvervsvejledning, han har opsamlet ved at se, hvorledes forvalter Lamberts sønner ad den vej er blevet sekretærer!

58

Så er det emne udtømt, hvorefter satiren går videre - anekdotisk springende. Da Falster endelig selv tager ordet med den pondus, han har erhvervet sig gennem årene som centrum i slige kredse, bliver hans fægtning også ret spredt. Det går ud over verdslige som gejstlige. Hovedstødet rettes mod de sidstes ufordragelighed og hyklari - emner, som han før har behandlet både på latin og dansk og mindst lige så uforbeholdent - hvorefter der brydes brat af med det *Adieu, Messieurs!*, der er den franske ækvivalent til hans, latinske brevstils *Vakte!*

18.

Denne sidste satire er ikke udtryk for nogen afsluttende livsbelysning, og det var den sidste discours næppe heller.

Ganske vist har Vilh. Andersen i sine »Tider og Typer« (»Erasmus«, II, 2. 29) ladet sig bevæge til at antage, at man i denne sidste discours også finder den sidste grund til, at Falster så tidligt gav afkald på litteraturen: han behøvede den ikke mere, d.v.s. han opgav litteraturen for livets skyld. Men Falster har ikke således ladet en smule filolog og digter gå tabt, for at et menneske kunne blive bevaret: ikke alene forekommer det i sig selv usandsynligt - det modbevises også af hans omhyggelige arbejde med det store danske digt om Frederik d. 4. og med introduktionen til hans latinske *Philosophia Coelestis*. Begge arbejder stødte på modstand og strandede, det ene i 1737, det andet i 1741, så når man ikke hørte hans røst, var det ikke fordi han ud af en højere visdom havde besluttet sig at tie, men fordi andre gjorde ham tavs ud af en lavere.

Dertil kommer, at denne sidste discours som så mange af de andre kan være udsprunget af en bestemt lejlighed med en dertil knyttet øjeblikkelig stemning: denne fremhævelse af den gemene mands fortrin i fornuft kunne være reminiscenser af den lærde rektors festtale for svogeren og legatstifteren!

Vil man Falster nær på livet og se, hvad der gennem de skiftende stemninger havde fæstnet sig til varig holdning og livsbelysning, skal man ty til discursen »Paradoxe Meninger til Brug i det daglige Liv« (2. part, VI).

Også her prises »den bedre Del af de gemene Folk« som en højesteret. Men med kvalitetsbestemmelsen *den bedre del* er det igen *ikke folket*, der prises, men den *dyd*, som gør denne del til den bedre.

Om det forhold til denne verdens mægtige, der altid indeholdt en udfordring af Falsters idealitet, indrømmes det, at de fornemmes gunst er nødvendig. Men vær forsigtig! Thi disse mægtige er ligesom ilden, der ikke meddeler de fjernere nogen varme, men gør *dem* fortræd, som kommer for nær. Lyt til Prometheus, som sang til den satyr, som ville omfavne og kysse ilden, da han så den første gang: »Du vil da fluks dit Skæg begræde, Bukkeben! Rør ej ved Ild! den til at svide er ej sen.«

Hans Hansen fortæller i sin »Gommentariolus« (III, pag. 13), at Falster hjemme i sin stue havde en skærm stående foran kaminen med et billede af den satyr, der ville omfavne ilden, og den danske indskrift: »Kom ikke for nær til din Overmand!«.

60

Det kompromis mellem ideal og virkelighed var Falsters livsvisdom.

Efter tidens forhold kunne det være en rimelig og livsklog devise. Men for os, der er så heldige at leve på den rigtige side af Holberg og Falster selv, klinger den vel meget af vemodig resignation.

Henvisninger

(Titelforkortelserne findes forklaret på s. 61-62) 1: Brev til den hollandske filolog Havercamp, N. M. Petersen, IV, s. 275) 2: Kornerup, s. 121 og 184 3: sa. s. 198 4: sa. s.239 5: Ill. da. Litt. Hist., I, 8.995 6: Kornerup, s. 195 7: Falsteriana, s. 129 8: sst. s. 130 9: *appellebam* er en form af verbet *ap-pello* (puli, pulsum), der betyder »driver, bevæger, bringer hen til«. Det har ikke noget at gøre med det ord, vi bruger, når vi appellerer til ens bedre jeg o.lg. 10: Cit. efter N. M. Petersen, IV, der bringer hele anmeldelsen s.428-29 11: Cit. efter N.M.Petersen, IV, 8.26 12: R. Nyerup: Udkast til Historie om de lærde Skoler i Danmark og Norge, 1804, s. 180 13: Falsteriana, s.98 14: sst. s.131-33 15: G. L. Wad i Biogr. Lex. (Bricka) 16: Falsteriana, s. 133-34 17: sst. s. 134-35 18. sst. s.7 19: Commentariolus, II, pag. 10-11 20: Kornerup, 8.409, note til s. 127 21: sa. s. 144 og 147 22: sa. s. 147-48 23: Falsteriana, s.4-5 24: Kornerup, s.146 25: Discursen »Paradoxe Meninger til Brug i det daglige Liv«, *Amoenitates*, 2. part, 8.45 (Jørgen Olriks oversættelse) 26: Samme, 3. part, s. 180-81 27: »Holbergs Levned fortalt af ham selv i tre latinske Breve«, oversat af Fr. Winkel Horn, s. 110 28: Kornerup, s. 218.

61

KOMMENTAR

Almindelige bemærkninger

Forkortelser

Titlerne på Falsters satirer forkortes således

Ond. Opt. = Disse Tidens onde Optugtelse

Leve-Regler = Daarers almodiske Leve-Regler

Udenl. Rejse = Dend daarlige udenlandske Rejse og modige Hiemkomst

Utids. Rang-Syge = Dend U-tidige Rang-Syge

Uforsv. Recom = Dend uforsvarlige Recommendation

Doll-Huus = Verden som et Doll-Huus

Falske Venner = Amicus certus ...

Lat. Skr. Stue = Den latinske Skriverstue

Juv. = D. Junii Juvenalis Fiortende Satyra

Titler på benyttede kilder forkortes således:

Amoenitates = Falster: »Amoenitates Philologicæ sive Discursus Varii, I-III«, Amstelodami 1729, 1731, 1732. Under titlen »Lærdoms Lystgaard« oversat til dansk af Jørgen Olrik, 1919-20 (udg. af DSL). Da værket tilhører Falsters latinske forfatterskab, henvises der til det med den latinske titel, medens citater deraf gengives i Olriks oversættelse, ligesom henvisninger til bind og side gælder »Lærdoms Lystgaard«.

Commentanolus = Hans Hansen: »De Vita et Rebus Christiani Falsteri Commentariolus«, I-III, Flensborg 1769-70.

Falsteriana = Chr. Bruun: »Falsteriana, indeholdende Nye Bidrag til Christian Falsters Historie og Udvalg af hans danske Brevvexling«, 1869.

Edv. Holm = Edvard Holm: »Danmark-Norges indre 62 Historie under Enevælden fra 1660 til 1720«, I og II, 1885 og 86.

Ill.da.Litt.Hist. = Illustreret dansk Litteraturhistorie I (ved Carl S. Petersen) og II (ved Vilh. Andersen) 1929 og 1934.

Kornerup = Bjørn Kornerup: »Ribe Katedralskoles Historie«, II, 1952.

O. Nielsen = O. Nielsen: »Kjøbenhavn paa Holbergs Tid«, 1884.

N. M. Petersen = N. M. Petersen: »Bidrag til den danske Literaturs Historie«, IV, 1858.

Werlauff = E. C. Werlauff: »Historiske Antegnelser til Holbergs atten første Lystspil«, 1858.

Endelig skal det nævnes, at med hensyn til ordforklaringerne har *Ordbog over det danske Sprog* (ODS) været et uvurderligt hjælpemiddel - kilde til forklaringen af så at sige hvert eneste af de danske ord, der har behøvet en forklaring.

Et redskab og en autoritet som ODS måtte Chr. Thaarup savne, da han i 1840 besørgede den første samlede udgave af Falsters satirer. I denne forbindelse bør det bemærkes, at ODS altid citerer satirene efter Thaarups udgave, d.v.s. med dens normaliserede retskrivning samt visse ændringer af teksten i forhold til de førstetryk, som nærv. udgave gengiver.

Sprog og stil

Idet Falsters satirer imødekom en bevidsthed i tiden om det danske sprogs betrængte stilling (se strofe 4 i den første!), har den publikumssucces, de fik, ikke mindst beroet på deres naturlige, rene og klare dansk. Herom henvises til Vilh. Andersens rammende karakteristik, *Ill.da.Litt.Hist.*, II, s. 164-65.

Strofeformen er overalt den ældre danske satiredignings 63 traditionelle: den krydsrimede, afvekslende tre- og firefodsjamber bestående ottelinjede »Bording-strofe«. Også i behandlingen af den gør Falsters sans for det naturlige sig gældende.

Efter sin proportionsfornemmelse har han følt denne strofe som fint passende til meningssammenhænge af netop den længde, han ynder, en ret omfattende, men grammatisk afrundet helhed, der fra første til sidste ord holdes sammen uden vold mod sprogets egne love for ordfølge - et mesterskab i det sproglige, som læseren i grunden først bliver ret opmærksom på, når det en sjælden gang glipper. Vilh. Andersen har på ovennævnte sted demonstreret Falsters evne ved at sammenstille en strofe af ham med en af Holberg.

En kontraprøve på, at Falster havde forkærlighed for netop denne strofe, får man, når man ser - eller hører - ham i digte uden for satirene benytte den aleksandriner, der som havets ustandselige og ensformige bølgeslag har genlydt i dansk poesi i århundredet før ham og næsten et århundrede efter. Medens andre bruger aleksandrineren ustrofisk i uoverskuelig blokformation, får Falsters sans for den afrundede periode ham til at inddele sine aleksandriner i firelinjede strofer, der i kraft af cæsurnækket midt på hver linje i virkeligheden kommer til at svare til hans kære ottelinjede strofe - den, der blev hans på samme måde, som sidenhen en Chr. Winther eller en Paludan-Müller valgte sig hver sin favoritstrofe.

Falster har benyttet rimet til fremme af sin lette sprogføring, idet han uden videre og ganske upåfaldende ophøjer relativt underordnede og relativt tryksvage ord som præpositioner, pronominer og adverbier til rimord: eksempler allerede i første satires første strofe. På den ene side har han ikke opfundet manéren, jvf. fra Tøger Reenbergs *Ars Poetica*: »Naar Hiernen tæres ud, og *den* - Behøver anden Spiise, -Er

det en Magazin, *hvorhen* - Apollo vil dig viise«, men på 64 den anden bruger han den heller ikke så bevidst og påfaldende som Aarestrup et århundrede senere: »Man har Sagn om Borgtapeter, - Hundredaarige, paa *hvilke* - De afblegede Figurer, - Syede Sting i Sting af *Silke* ...«

1.

Nogle gammeldagsheder / rim og rytme

a. Rim på trykløs stavelse

Som det fortsat var tilladt langt ned i tiden, gør Falster ved lejlighed vold på den naturlige trykfordeling ved at gøre en tryksvag slutstavelse trykstærk og dermed til bærer af rimet.

Eks.: »... i hvert et Vindue« som rim til »... for at see« eller »... Mands-Personerne« som rim - tilmed øjerim! - til »... udi Kirken *de*«.

b. Ordene på -tion og -sion

Såvel rytme som rim kræver, at man undlader dagligtalens sammentrækning til *-sion* og i stedet udtaler hver stavelse selvstændigt.

Altså: pro-fes-si-on, o-bli-ga-ti-on, auc-ti-on, o-ra-ti-o-ner o.s.fr.

Den talbøjning af verberne (han er - de ere, han veed - de vide, han begynder - de begynde), som talesproget havde opgivet for århundreder siden, men som skriftsproget har krævet overholdt til op mod vor tid, tager Falster meget let på, d.v.s. han bruger overalt entalsformen som den selvfølgelig og afviger kun derfra, når det kan medføre en fordel i versifikationen.

At entalsformen er det for ham naturlige, ses allerede af første satires første strofe: »Hvad Maade Folk anvender paa ...«, af dens tredje: »At Laster gerne følge *vil* ...« (hvor *Laster* dog kunne være ental - efter tysk mønster), af dens femte: »Om Børn ej veed at sige ...«, og således videre gennem alle satirer.

Skønt Holberg var en så langt mere omfattende ånd, gør 65 han sig alligevel en Jeronimus-fornøjelse af at lade sin Zille Hansdotter tage afstand fra Falsters modernitet i denne del af grammatikken ved at lade hende rose sig af, at hun ikke er som andre af vore poeter, der »sielden *in verbis* distingvere *numerum singularem* fra *plurali*, saavel naar de skrive Prosa som Vers«.

Falster distingverer kun, når det medfører en fordel i rytme eller rim. Skal han have et rim på *være*, griber han tilbage til det gamle ved at tale om dem, »som Slegfredunger *ere*«. Og - for at blive ved samme verbum - når rytmen kræver det, kan han i samme åndedrag bruge såvel flertal som ental i forbindelse med samme subjekt: »... at Venner, som kun *ere* faa, - *er* delt i mange Klasser«.

Modalverbernes og de stærke verbers gammeldags endelse på *-(s)t* i 2. pers. sing. (henh. i præes. og præet.) bruges eller bruges ikke, uden at der kan øjnes noget princip. Eks.: »Jeg siger ikke, at du *skalt* .. « (som rim på *alt*), »Men du *vilt* svare mig maaskee ...«, »Hvi *lodst* du ...«, »Hvorledes *tørst* du komme frem ...«. Formen *est* kan bruges som rim, f.eks. på *Præst*, men kan også forekomme inde i linjen: »... du, som udi Mad - Og Drikke *est* saa graadig ...«. Heroverfor står steder af tilsvarende emfase, men uden gammeldagsheder »Men du *vil* svare mig maaskee ...« er enslydende med ovenstående eksempel, men taget fra anden sammenhæng: det første fra *Uforsv. Recom.* 36,1, det sidste fra *Utids. RangSyge*, 27,1.

Medens det i det grammatiske ikke volder nutidslæseren nogen vanskelighed, at Falster bruger *sin-sit-sine* henvisende også til flertal (... som *hine* ... der *sin* Svagthed viser frem«), er det rimeligt at gå nærmere ind på to afvigelser fra nutidig sprogbrug, af hvilke i hvert fald den sidste er blevet os helt fremmed.

2.

Gammeldags brug af imperativ pluralis (bydemåde flertal) Denne verbalform på *-er*, f.eks. de gamle 66 Bibeloversættelsers: »Tager dette og æder det!«, er os nu kun bekendt fra salmer (»Kimer, I klokker ...«) og sange (»Kommer hid, I piger små ...«), men for Falster var det stadig naturligt at bruge den. Eksemplerne er talrige i hans *Leve-Regler*, hvor han gang på gang har brug for direkte påbud, men de kan også hentes fra de øvrige satirer: »*Taler* efter Moden ...« (= tal efter moden!), »*Bruger* det hvert andet Aar ...« (= brug det hvert andet år!), »*Da vær*er ...« (= da vær!), »*Men viid*er, at ...« (= men vid, at ...).

Som en svagere form for det bydende kan Falster også på gammeldags vis bruge præsens konjunktiv (nutid ønskemåde), f.eks.: »Mod Dyden ingen sig *forsee*! Ey nogen skamfuld *være* ...«

3.

Gammeldags brug af prædikatsnominativ

Når Bibelen 1550 gengiver Matthæus 18,8 med: »Det er dig bedre, at *du gaar en Krøbling* ind i Livet«, ville vi - hvis vi i oversættelsen af stedet stadig brugte samme ord - sige *du går som en krøbling*, d.v.s. vi ville erstatte den gamle, umiddelbare prædikatsnominativ med en middelbar forbindelse ved hjælp af konjunktionen *som*. Vi har bevaret den umiddelbare konstruktion i visse stående vendinger (*sidde enke, springe soldat o.a.*), men ellers opgivet den.

Men hos Falster er den i fuldt flor. Den træffes første gang i den første satires str. 25: »Tænk ej, at jeg en Enkratit - Dig Viinen vil forbyde«. Her er *Enkratit* prædikat til subjektet *jeg* - ligesom *en Myndling* er det i følgende fra *Falske Venner*, 38: (jeg var antaget i en Herres Hus), »som om jeg derudi en Myndling var opdraget«. Vi ville i begge tilfælde indskyde et *som* eller *i egenskab af*. Chr. Thaarup har i sin udgave gjort *en Enkratit* til apposition ved uden medhold i noget af de 8 tryk at sætte komma før og efter - en operation, der ikke var mulig med *en Myndling*.

67

I de øvrige satirer forekommer prædikatsnominativen jævnlig. I Juvenaloversættelsens: »... som for at dø en Herremand - Vil leve som en Stakel« (str. 35,7-8) har vi i den første linje den gamle, umiddelbare forbindelse og i den anden den nyere, middelbare med det sammenlignende *som*.

Af de ord, der har skiftet betydning siden Falsters tid, skal anføres en lille gruppe af de vigtigste:

4.

Nogle hyppigt forekommende ord, der har ændret betydning:

daarlig: uklog, tåbelig

da: mange steder bliver uforståelige, når man ikke holder sig for øje, at Falster de pågældende steder bruger sit *da* til at udtrykke en modsætning, altså i betydningen: *da derimod, hvorimod; medens, medens derimod*. Undertiden har dette *da* indrømmende betydning (f.eks. *Uforsv.Recon.*, 14,5).

gemen. dette ord har aldrig den nuværende nedsættende betydning (= vulgær, sjofel, nederdrægtig). Det betyder *fælles, almindelig* og bruges til at betegne det, der for Falster var den højeste jordiske værdi: *det gemene bedste*, d.v.s. alménvellet, alles velfærd, ligesom det stadig har god klang, når han taler om *den gemene mand*, d.v.s. gennemsnitsborgeren, det almindelige menneske.

rar: dette ord har aldrig den nuværende betydning (= skikkelig, hyggelig, elskværdig, god), men er betegnelse for *det sjældne, usædvanlige, ualmindelige, fine, mærkelige, interessante, udsøgte*.

tænk: bruges ofte i betydningen: betænk! overvej! læg dig det, jeg nu siger, på sinde!

Varianterne

Medens Falster i titlen på 3. udgave af sin oversættelse af Ovids *Tristia* (1738) kunne anføre, at den var »med 68 Fliidcorrigeret«, har han næppe haft nogen som helst forbindelse med eller indflydelse på sine anonyme satirers typografi. Under de forhold bliver variantapparatet ikke vidnesbyrd om forfatteren, men kun om de skiftende sættcrs luner og vekslende grad af omhu - og det vil atter sige, at varianterne kun i ringe omfang kan bidrage til belysning af tekstens form og indhold.

De talrige blot ortografiske ændringer er ikke optaget, hellet ikke betydningsløse forskelle i tegnsætningen. Variantapparatet beror i det hele på et udvalg, der snarest er for vidt end for snævert.

69

Disse Tidens onde Optugtelse

Selv om der kan anføres rimelige grunde for en antagelse af, at »Verden som et Doll-Huus« er den først

skrevne af Falsters satirer (indledningen, s. 22-25), er »Disse Tidens onde Optugtelse« i hvert fald den først offentliggjorte.

Efter sit indhold har den nær forbindelse med den Juvenaloversættelse, som Falster havde fuldført, men så henlagt efter opfordring af Chr. Rantzau. Sammenhængen kan være den, at da han jo nu skulle betræde en helt ny bane, kan hans forsigtighed i første omgang have tilskyndet ham til at blive liggende i Juvenals kølvand fremfor straks at stikke i søen på egen hånd. Desuden lå trangen til at følge mønstre ikke alene i hans egen natur, men var også et væsentligt element i den klassikerbeundring, der var fundamentet i hans dannelse.

Tekstforhold

»Disse Tidens onde Optugtelse« foreligger i syv tryk fra 1720 til 1749 og findes desuden optrykt i Wielandts »Samling af smukke og udvalde Danske Vers«, 1726, s. 299-317. Om årstallet 1716 på førstetrykket som fejl for 1720 henvises til indledningen s. 27-28.

Endvidere er der fra fjerde oplag og fremefter kommet uorden i udgavernes angivelse af deres plads i rækken: *tredie* gang oplagt skal være fjerde, *flerde* skal være både femte og sjette, *femte* skal være syvende.

Man får således følgende række af udgaver

A = Førstetrykket med 1716 forstået som fejl for 1720

B = Anden Gang oplagt, Tryckt Aar 1721

C = Trykt 3die Gang, Aar 1722

D = Wielandts optryk 1726 i ovennævnte samling

E = Tredie Gang oplagt (med *Tredie* = fjerde), 1733

F = Fierde Gang oplagt (med *Fierde* = femte), 1736

70

G = Fierde Gang oplagt (med *Fierde* = sjette), 1739

H = Femte Gang oplagt (med *Femte* = syvende), 1749

Nærværende udgave gengiver førsteudgavens tekst - dog med overtagelse af de senere tryks komma i stedet for skrånstreg.

Varianter

1,3 anvender] anvende E, F, G, H. - 3,1 hvorledes gaar det til] hvorledes det gaar til E, F, G, H. -5,3 Quixott] Quichott H. - 8,7 Strømpen] Strømper E, F, G. - 10,2 syndig] synlig E, F. - 12,2 brødden] brudden C, D. - 14,5 alleene] alleine C. - 23,7 den gode Rug som beste Hvede mætter] den gode Rug, som beste Hvede, mætter B, E, F, G, H. - 24,1 desforuden] derforuden C, D. - 32,2 Haarhed] Haardhed B, E, F, G, H. -33,1 Overflod] Overflød E, F, G, H. - 39,5 Hun nep kand sette Foden frem;] Hun nep kand sette Foden frem: D, G, H. De øvrige tryk er fælles med A om det uheldige semikolon. - 55,2 slaaes] slaaês B, E, F, G, H. - 68,5 Befodring] Befordring F, G, H.

Titlen: onde] dårlige, slette.

1,1:

Cato] den samling moraliserende læresætninger, der går under navn af *Dicta Catonts* ell. *Catonis Disticha*, henførte man endnu på Falsters tid til Cato d. Ældre (234-149 f.Kr.) - ham, der har givet anledning til begrebet catonisk strengthed. Den stammer imidlertid fra det 3. ell. 4. årh. ef.Kr. Men at forfatteren, en vis Dionysius Cato, har været Falsters mand, ses af formaninger som denne: »Sky terningspil, dyrk de boglige kunster!« (*Aleam fuge, disce litteras!*), jvf. str. u.

2,4:

til Rom] i Rom.

3,5:8:

En daarlig Fader o.s.v. ...] se Falsters note *til Juv.* 1,5. - Da Juvenal taler om »en døgenigt af en fader« (*nebulone parente*), kan *dårlig* godt her have betydningen *af ringe beskaffenhed* (og ikke som ellers: *uklog, tåbelig*).

71

5,3:

Grillenfanger Don Quixott] da Cervantes' roman nævnes som eksempel på ringe lektüre, har Falster næppe kendt den, men blot hørt eller læst noget forkert om den. -5,4: *Rosellij]* formentlig en ital. ell. fransk roman, men uvist hvilken. - 5,5-8: *Om en Roman ej ligesom o.s.v. ...]* i Paris og Rom ærer man snarere Luther mere, end vore unge gør, men da det i disse katolske hovedbyer er mere end småt med ærbødigheden over for protestantismens lærefader, og vore unge ærer ham endnu mindre, idet de i stedet for hans katekismus lærer romaner udenad, vil det sige, at de unge slet ikke ærer ham - d.e. de hverken får eller har nogen ret til kristendom!

6,7:

En F...] Chr. Rantzau udtyder *F...* som Fergeson (*Falsteriana*, s. 131) - navnet på den franske selskabsdame hos fru Harboe (f. Fuiren) på Støvringgård, der var Ribe Katedralskoles velgørerinde, og hos hvem Falster var velkommen gæst. - *en Dydens Lem]* hos Falster er ordet *lem* altid fælleskøn.

7,5:

Juvenalis] se indledn. til noterne *til Juv.* - *Skrtfft at staa]* efter gammel kirketugt skulle visse forbrydere *stå skrifte*, d.v.s. bekende deres synd i menighedens nærværelse.

8,1:

Dobler] selv om figuren er hentet fra Juvenal (se *Juv.*, str. 2) har den tilknytning til dansk virkelighed. Enevælden forbød alt hazardspil (Edv. Holm, I, s. 294). I en af Christian d. 5.8 forordninger tales der om, at latinskoledisciplene lod sig forføre »i Drik- og Dobbelse« (ib., s. 396). Om politiets kamp mod falskspillende bondefangere beretter O. Nielsen, s. 208-09. - 8,3: *Handel]* gerning, sysselsættelse.

9,1-4:

See! naar den Lille merker, at o.s.v. ...] se Falsters note (a) til *Juv.*, i.

10,3:

cing & neuf] de to franske talord (= fem og ni) var navn på et terningspil, der spillede på værtshuse, undertiden med falske terninger (O. Nielsen, s. 208). - 10,8: *liderlig]* 72 fordærvet, lastefuld, letsindig, - *forspiller:* ødelægger ell. taber ved at spille forkert.

11,7:

sidder i Beet] sidder i uheld, taber. 12,2: *brødden]* som der er brud på, beskadiget, revnet; sideform til *brodden*, jvf. brodne pander, brodne kar. 13,8: *Baader]* gavner - nemlig sig selv, idet vanen at bruge fif og trick føres med over i det borgerlige erhverv, f.eks. som prokurator. 14,8: *Skalcke-Fund]* nedrig list, rænke, bedrageri. *Skalk:* skurk, slyngel, bedrager.

15,1:

:Tænk] se s. 67, punkt 4.

16,6. *det gemeene Beste]* alménvellet. - Om *gemeen* se s.67, punkt 4. - 16,7. *Kunst og Flid]* smlgn. Brorsons »... bruge al sin Kunst og Flid - Guds Naade at ophøje«. - Vilh. Andersen taler om »den lavslige Ordforbindelse: Kunst og Flid (*ars et industria*)« og bruger nærv. vers af Falster, det anførte af Brorson samt

et af Tøger Reenberg, indeholdende samme udtryk, til motto for sit kapitel om Holbergs samtid (*Ill.da.Litt.Hist., II, s. 232*).

17,2:

lever Lekker] lever i vellevned, lever flot. - Selv om Falsters kritik falder sammen med enevældens forsøg på at sætte grænser for ødselhed og luksus i levemåden (Edv. Holm, I, s. 298ff.), er udgangspunktet Juvenals skildring af, hvorledes sønnen får levemandsvaner efter faderens eksempel, allerede før knægten er kommet af med sine mælketænder (*nondum omni dente renato*), jvf. *Juv.*, str. 4 og nærv. satires str. 18.

18,5:

sette priis paa] vurdere, værdsætte, skatte (højt ell. lavt).

19,4:

Børsens Lade] efter at boghandel var blevet forbudt i kirkerne (1658), blev den henlagt til Børsen: *Lade*: Boglade. - 19,5: *Apicius]* en romersk levemand på Augustus' tid, hvis navn siden er blevet brugt som betegnelse for den alt for kræsne.

73

20,3:

den Franske Kok] i Holbergs »Jean de France« (III, 1) vil Jean spise til middag hos den franske kok Peche i Pilestræde og erklærer, at dersom der ingen fransøsk kok var i byen, måtte han sulte ihjel. - Ang. navne og andet vedr. byens franske kokke er Werlauff og O. Nielsen ikke ganske samstemmende.

20,7-8:

At hånd til fremmed Brød og Vand o.s.v. ...] som levemand er han blevet uvant med simpel hverdagskost, d.e. brød og vand er blevet *ham fremmed*, men da pengene er væk, *trænger* han til denne den allerbilligste kost, men kan *tit* have svært ved at skaffe sig blot den.

Tanken kunne også være, at han tit må føle trang til det simple af lede ved det alt for udsøgte. Derimod er det næppe meningen, at levemanden ender som straffefange på vand og brød: den slags sker som regel kun én gang og ikke tit!

21,1:

Epicuri Sect] den græske filosof Epikuros (341-270 f.Kr.) opfattes her som ophavsmand til en levelære, der går ud på (materiel) nydelse, jvf. begrebet en epikuræer. -21,3-4: *Confect paa Frodseri]* idet *paa* forstås som »lige umiddelbart efter, lige ovenpå« (ODS *paa*, bet. 5), kunne meningen være: du, som er skyld i, at din discipel får brød og vand som dessert (*Confect*) oven på sit frådseri. *Confect* kan dog også forstås i betydningen: *traktement, behandling*. - 21,6 *Naturen]* er for Falster vejlederen til enkel og gudvelbehagelig livsførelse - ikke arsenal for en fri tænknings argumenter mod ortodoksien. For Falster var en »naturalist« ensbetydende med en ateist, d.v.s. en lastværdig, ja kriminel personage. - 27,7 *Lacedæmon eller Rom]* Lacedæmon, d.e. Sparta, og Rom før forfaldet repræsenterer en livsførelse, der bliver en dom over enhver Apicius, fordi den er i overensstemmelse med naturen.

23,5:

Grovbrød paa Augusti Dug] i sine kejserbiografier 74 fortæller Suetonius (2. årh. ef.Kr.), at Augustus med glæde lod sig nøje med groft brød.

24,5-8:

See! dersom Adam o.s.v. ...] ifølge 1. Mosebog, 5. kap. blev Adam 930 år, og - hævder Falster - den alder ville han ikke have nået, hvis han havde levet efter de franske kokkes husholdning!

Falster udtaler sig kun om Adams aldersforhold, ikke om kokkenes eller andres, så når Chr. Rantzau bemærker, at der ikke foreligger noget bevis for, at de franske kokke ikke skulle blive lige så gamle som andre (*Falsteriana*, s. 132), misforstår han Falster samt røber, at han ikke har samme faste Bibeltro som han.

25,1:

en Enkratit] enkratitterne var en oldkirkelig sekt, der forbød nydelse af kød og vin med det sidste forbud udstrakt til Nadveren. Om den gammeldags placering af Enkratit som prædikatsnominativ se s. 66, punkt 3. - 25,3: *Saba Eremit]* klippeklosteret Mar-Saba ved Det døde Hav har bevaret navnet på den hellige Sabas, en byzantinsk eremit (439-531), der ved sin strenge livsførelse bidrog til genrejsningen af datidens munkeliv.

26,7:

Antropophagi] ordet, der har tryk på tredje stavelse, er latiniseret flertal af gr. *anthropóphagos*: menneskeæder.

28,3:

gjør ej denne Mut] får ikke barnet til at tie og holde inde med sine uartigheder. - 28,7: *Chrysippus]* stoicismens systematiker (280-206 f.Kr.). Men end ikke han ville kunne bibringe dette barn den ro, der indfinder sig, når man fjører sig ind i helheden ved at tøjle sine følelser og lidenskaber («stoisk ro»).

31,1:

Tænk] se s. 67, punkt 4. - 31,5: *din fule Ømhed]* da Falsters fordømmelse næppe strækker sig længere end til at finde denne ømhed *forkastelig* ell. *ilde anbragt*, synes samtlige de i ODS anførte betydninger af *ful* her at være for stærke.

32,3-4:

Endskiønt en Abe o.s.v. ...] selv om livfuld 75 holdningsløshed (aben) kan ville det rigtige, sker det kun momentvis og uden princip og er derfor værre end den måske overdrevne, men altid faste og gedigne myndighed (løven). *Over alt*: overhovedet, i det hele taget. - 32,6: *Klindtefuldt]* som i lignelsen om klinten (rajgræsset) og hveden, Mattæus 13,24-30.

33,6:

*Af Uforagt]*af vanvare, uforsætligt.

34,3:

naar] medens, medens derimod. - 34,4: *aver]* det var endnu hustugtsens tid. Danske Lov 6-5-5 bestemte, at »Husbond maa revse sine Børn og Tyende med Kæp eller Vaand, men ej med Vaaben«.

35,5-8:

Men tænk derhos, at Herrens Been o.s.v. ...] disse linjer har Falster overført fra Juvenaloversættelsen. Se *Juv.* 5,5-8 samt noten dertil.

36,1:

Senecam] akkusativ af navnet *Seneca*. - Den ældre Seneca (54 f.Kr.-42 ef.Kr.), faderen til filosofen af samme navn, har i sine *Controversiæ* skildret politiker, digter og historiker *Asinius Pollio* (75 f.Kr.-5 ell. 13 ef.Kr.) som hårdhjertet og tyrannisk. - 36,3: *Rutilo]* dativ af *Rutilus* - navnet på den problematiske fader hos Juvenal. Se note til *Juv.* 5,1. - 36,5: *Polyphemi]* genetiv af *Polyphemus*, se note til *Juv.* 6,7. - 36,7: *Siren]* det græske *seiren* som betegnelse for et kvindeligt fabelvæsen, hvis sang sammen med hendes medsøstres lokkede sømænd i fordærv, er gået over i latinen i to former. Vel af hensyn til versrytmen bruger Falster her formen *siren* (med tryk på første stavelse) i stedet for den form *sirena* (med tryk på anden stavelse), som eftertiden helst har villet tage til sig. - I *Juv.* 6,5 bruges gengivelsen *nattergal* (idet sirenerne tænkes skabt halvt som fugle).

38,2:

Antiphates] er i Odysseen Læstrygonernes grusomme konge. - 38,3: *forekommer]* kommer for øje, viser sig for, møder. - 38,6: *Trodtz]* trods - her i betydningen: *om kap med, bedre end*. - 38,6: *Grækernes Helene]* den skønne 76 Helene, hvis bortførelse blev årsag til den trojanske krig. - 38,7: *Skiltet]* Vidensk. Selsk.s Ordbog, 6. tome, 1848: »... *hænge Skildtet ud*, siges i Hverdagssproget om den, der ved sin Adfærd synes at ville indbyde andre til noget; bruges især om letfærdige Fruentimmer«.

39,5:

sette Foden frem;] ang. det uheldige semikolon henvises til varianterne. - 39,7: *Coridon]* navn fra hyrdedigtningen, her brugt som betegnelse for den smægtende tilbeder. - 39,7: *denne Lem]* se note til 6,7.

40,3:

Top] hovedpynt, bestående af vifteformet, opstående kniplingsbesætning med båndsløjfer.

40,6:

indianske Dukker] en galanteriartikel, men hvilken kan ikke oplyses. - Efter tidens sprogbrug sigter

indiansk ikke mod Nordamerika, men mod den fjerne Orient i vag almindelighed. En sagkyndig ved Nationalmusæets udstilling »Det indianske Kammer« har meddelt, at kinesiske dukker (nikkedukker) først kom til Danmark i 1732, med tilføjelse af, at man ikke kunne sige, hvad Falster så skulle sigte til. Da Christian d. 5.s forordninger af 1683 om klædedragt o.s.v. (Edv. Holm, I, s. 302) nævner »... alle Slags ostindiske Silkevarer, som med Kompagniets Skibe hidkomme«, henstiller udgiveren som hypotese, at dukke kunne betyde *garndukke* - altså et fed fint silkegarn.

40,7:

Louvises Kram] i »Barselstuen« (II,9) nævnes *Lovise* som indehaver af en af de tre butikker, hvor damerne fandt det *in* at købe snustobak. Werlauff giver hendes fulde navn: Lovise Rosset (s. 151) og anfører det vidnesbyrd af byfogden fra 1708, at hun »sidder i god Brug og Negoce med franske Varer og Galanterier«. - Den grundige Werlauff er på samme side kommet for skade at lade Lovise handle med indiansk *Sukker* med fejl citering af nærv. strofe af Falster. Skulle Werlauff her have ret, ville ordet *sukker* komme til at rime på sig selv, og den galante 77 tilbeder ville komme til at forære damen først sukker og så sukker igen!

41,8:

Courttisaner] flertal af *courtisan*: en tilbeder.

42,5-8:

Celine, Clelie, Faramond] efter sammenhængen: franske romaner af tvivlsom værdi. Forfatternavnene har ikke kunnet oplyses. - 42,6. *torde ved]* det gammeldags *turde ved* betyder »behøve, have nødig«. *Ved* er adverbium og udtales trykstærkt.

43,2:

Vellyst] vellevned, overdådighed, luksus. - 43,3-4 *spaa om hendes Jomfru Datter]* forholdet mellem moder og datter er bygget over det tilsvarende hos Juvenal mellem *Larga* (d.e. »den gavmilde, den rundhåndede«) og hendes datter (*Largæ filia*). -43,6: *Lucretia]* ifølge romerske sagn indbegrebet af kvindelig dyd. Voldeligt krænkede af en kongesøn dræbte hun sig selv efter at have taget det løfte af mand og slægt, at de ville hævne forsmædelserne: de dræbte kongesønnen - og indførte republikken. - 43,7-8: *Et kroget Træ* o.s.v. . .] medens ordsproget i Falsters form er negativt i begge arvegangens led, har det tilsvarende i Maus Samling (nr. 5088) negativt afkom af positivt ophav: »Der voxer undertiden en kroget Gren paa et ret Træ«.

45,7:

Cleopatra] i forbindelse med en række udgivelser af folkebogstypen (Ugelspil, Magdelone o.s.fr.) nævner Werlauff (s. 146) også en *Cleopatra* (hos Falster med tryk på 3. stavelse).

47,2:

Brille] sætte én briller på næsen = narre, føre bag lyset. -47,3 *et V og K]* efter deres form er disse bogstaver grendelte som hanrejens to horn. - Se først Falsters fodnote *tiljuu*. 8, dernæst udgiverens note *til Juv*. 8,3.

48,3:

Tamper-Ret] den domstol, der behandlede ægteskabsog horsager. Retten blev sat fire gange om året på visse dage, opr. katolske festdage. Det latinske *tempora* (= tider) blev i folkemunde til Tamper. - 48,7: *Trods]* se note til

78

38,6. - 48,7:

Nonne eller Jesuit] begge mestrer udspekuleret list, men denne hustru er deres overmand.

49,3:

Munster] mønster. - 49,4: *Elske-Kunsten]* allusion til *Ars Amandi* - Ovids digt om nævnte kunst. - 49^6: *en Bielde}* i fabelen ville musene se at få hængt en bjælde om halsen på katten, for at de i tide kunne advares om dens komme.

50,5:

Actæon] blev af Artemis forvandlet til en hjort. De fremspirende takker ses her som svarende til hanrejens horn.

51,1:

din Moders Særk] jvf. ordsproget: »Datter farer gerne i moders særk«, d.e. efterligner hende (Maus Samling nr. 1251). - 51,3: *Verk]* urværk med tilhørende visere. -51,5: *gemeent]* offentligt, tilgængeligt for alle. -51,6: *Borger-Stuer]* borgestuer - opholdsstedet for tyendet på større gårde. - Holberg sammenstiller »Kroe-Huuse og Borge-Stuer« som steder for slibrig ånd og tone (cit. efter ODS). - 51,8: *Spi]* spy, d.e. æg, som spyfluen har lagt på kødvarer.

53,2:

begiver] opgiver, lader fare. - 53,4: *modig]* overmodig, kry, hovmodig, arrogant. - Om Falsters brug af dette ord se note til *Udenl. Rejse*, titlen.

53,4:

Dage-Driver] idet Falster ser sin dagdriver som et menneske, der flygter fra sine pligter over for samfundshelheden, går han m.h.t. landets militære beredskab ud fra synsmåder og normer, der først realiseredes med Junigrundlovens bestemmelser om alm. værnepligt, og kommer derved ud i den modsigelse, at hans kritik af dagdriveren rammer ham selv: skønt i den bedste alder for våbenføre mænd blev Falster jo også hjemme ved kakkellovnen og middagsmaden, da »Folket stod for Stade«, som ved de andre krigsbegivenheder i str. 54.

På tiden for hans digt var kun bonden værnepligtig alle andre var fritagne, adelen også (Edv. Holm, I, s. 436).

79

Da Frederik d.4. oprettede *landmihtsen* i 1701, har ifølge Edv. Holm forestillinger om en kommende alm. værnepligt været medvirkende, idet denne konge havde ladet »Tanken om et nationalt Værns Betydning komme stærkere frem, end det var sket i Aarhundreder« (I, s.437).

Denne synsmåde har Falster været idealistisk begejstret for. I hans store digt om Frederik d. 4.s højstpriselige regimenter (først trykt 1770) ser man bonden rette ryggen i ligeværd med andre, idet det hedder om landmilitsen:

Vor kiekke Bonde-Søn skrev under med sin Eed
At tiene Kongen Troe i farer, Kuld og Sved.
Han Bonde-Klatterne begyndte at afvaske,
Iførte sig Gehæng med Kaarde, Flint og Taske,
Ansaae det for en Rang at være med Militz
Og for en Lærdom at forstaae sin Exercitz.

Men hvad virkeligheden har været bag dette påståede frimandsvæsen, får man et glimt af ved at høre Holbergs Jeppe berette om sin tid under »Malicien« og følge hans og Jakob Skomagars udveksling af minder fra dengang, de var »i Companen sammen« - også ved Wismar, hvor Jakob løb bort og skulle være hængt.

Det, der hindrede kongens og Falsters vision i at blive virkelighed, var de uoverstigelige standsgrænser. Spærret inde bag dem tvinges Falster her til at nøjes med en idealitet uden indsats og en satire uden hold i virkeligheden.

Idet Falster gør bonden til soldat på alles vegne, intonerer han den lovsang til den danske landsoldat, der kulminerede med Fabers raske vise fra 1848 (»Den gang jeg drog af sted ...«) - og som Grundloven derefter gjorde overflødig.

53,6-8

Hvad Meen hand har paa Armen o.s.v. ...] den 80 placering af hånden i lommen eller barmen, der i virkeligheden er udtryk for passivitet og dovenskab, antages ironisk at bero på et eller andet *mén*, d.v.s. skade eller beskadigelse.

- Da det fremgår af alt det øvrige, at vor dagdriver ikke er bondefødt, var han ikke værnepligtig, og har altså ikke behøvet at tilføje sig selv noget *mén* for at slippe for at springe soldat.

Hvordan bonden var stillet, fremgår af følgende replik af en bonde i Holbergs »Melampe« (1.akt, 1. scene): »Førend jeg lar mig hverve, før skjær jeg min Tommelfinger af; saa gjorde baade min Faer og min Far-Faer og derved undgick at blive Soldater«.

54,1-8:

Paa Skaane o.s.v.] strofen opregner en række begivenheder i Den st. nord. Krig: nederlaget ved

Helsingborg 1710, sejren ved *Stade* i Nordtyskland 1712, erobringen af *Rygen* 1715, *Wismars* endelige fald 1716.

55,4:

Thi see, hans Fader døde] Falster springer nu en generation tilbage, idet han fra denne strofe til og med str. 68 ikke skildrer den lige nævnte dagdriver, men dennes fader - i god overensstemmelse med Juvenals tanke om den skyld, faderen pådrager sig ved at være dårligt eksempel.

- 55,5:

Skiørbug] den usædvanlige - og urigtige - forklaring af denne sygdoms årsag kunne bero på, at Falster er under indflydelse af det hgelydende førsteled i ordet *skørlevned*. - 55,7: *Snuftobak*] ældre benævnelse for *snustobak* (fra ty. *Schnupftabak*).

56,1:

Testament] har ved sammenblanding med *testimonium* (= vidnesbyrd) fået betydningen: levnedskildring af en afdød, som i ældre tid oplæstes ved begravelsen. - 56,5: *bevist*] bevidst (jvf. rimet på *mist*). Her i betydningen: *bekendt, velkendt*.

57,2:

Hørsommehg] lydig. - 57,3: *De Sybanters Politie*] sybariternes levevis. - Indbyggerne i byen Sybaris i Syditalien havde i oldtiden ry for at føre et yppigt og overdådigt liv. *Politie*: organisation, indretning, forfatning, altså her = vedtagen måde at leve på.

58,1:

Et Apostolisk Sammenskud] er »en søgt og tvungen Vittighed. Det skal nemlig være en Oversættelse af Benævnelsen *Symbolum apostolicum* og staaer i Verset istedenfor Catechismus« (R. Nyerup i »Den danske Digtekunst«, II, 1808, s. 234).

59,3

Tranquebar] på Forindiens østkyst var i dansk besiddelse 1616-1845 og anvendtes som forvisningssted. - 59,5- *Molesworth*] engelsk udsending i Danmark 1689-92. Udgav i 1693 bogen *An Account of Denmark as it was 1692* med stærk, men ikke uberettiget kritik af regering og samfundsforhold. For den loyale Falster er bogen et smædeskrift.

60,2:

det vil jeg ej omrøre] når Falster ikke vil gå nærmere ind på forholdet til kirken, lader han måske derved skinne igennem, at hans dagdriver var ateist - og det var en prekær sag, jvf. note til 21,6.

61,2:

Nægle] negle. - Man kan være i tvivl om, hvorvidt Falster har tænkt sig dagdriveren som enten adelig eller borgerlig. Medens forholdet til studeringer og kirke peger mod den velbårne junker i *Leve-Regler*, fører det oplejede ydre i modsat retning, men med ret ubestemt adresse. - 61,5: *sit Skiæg*] for at slippe for alt besvær overlod dagdriveren gerne sit skæg til jøderne, for hvem det var helligt (3. Mosebog 21,5). En israelit bortbarberede kun skægget som tegn på sorg (Jer. 41,5 og 48,37). - 61,7: *torde ved*] se note til 42,6. - 61,8: *At gaa paa Steene-Veje*] d.e. på veje, der volder besvær.

62,2:

at time Landet] begrebet har såvel militært som civilt indhold. På det første afgav Københavns borgere eksempel, da de »gik til volds« under belejringen 1658. M.h.t. til den civile tjeneste havde enevælden på forskellig vis inddraget både borgere og bønder i sine forsamlinger på lavere og højere trin.

82

63,8:

Domitianus] om den romerske kejser Domitian (81-96 ef.Kr.) berettes det, at han hver dag låste sig inde en times tid for at fange fluer og spidde dem på en nål. - I udtrykket *fange griller* er grille egentlig betegnelse for et insekt - en fårekylning.

64,2:

gemeene] se s. 67, punkt 4. - 64,4: *Theologus]* ordet har tryk på 2. stavelse. - Da lapperne jo var hedninger, kunne han nemt glimre som teolog blandt dem. - 64,7: *Mathematicus]* Chr. Rantzau forstod ikke meningen (*Falsteriana*, s. 132), hvad man næppe heller kan fortænke ham i. -Følgende kunne bringes i forslag: Da Gud jo havde givet Noa alle tekniske anvisninger til bygning af Arken, incl. de nøjagtige mål (i. Mosebog, kap. 6,14-17), bliver den, der på egen hånd vil konstruere en ark, nok til skibsingeniør (= mathematicus), men en naragtig og uduelig sådan. Skulle det være forklaringen, bliver det et nyt eksempel på, at Rantzau var mindre bibelfast end Falster, jvf. Adam og de franske kokke, str. 24,5-8 med note.

65,5:

Moscov] Moskva. - 65,8: *Barbariet]* da Marokko, Algier, Tunis og Tripolis, der beboedes af berbere, tilsammen kaldtes Barbareskstatene ell. Barbariet, får Falster mulighed for et ordspil, der karakteriserer dagdriveren som uvidende og uden dannelse.

66,1:

Han vidste nok, hvor Brunsvig laa o.s.v. ...] da dagdriveren hader al studering, går han uden om fyrstendømmet Braunschweig med det berømte bibliotek i Wolfenbüttel, hvor Leibniz havde været bibliotekar og Lessing siden blev det.

Rantzau forstod ikke meningen (*Falsteriana*, s. 132). I *Om Holbergs Levnet*, 1858, s. 40 lancerer C. W. Smith den usandsynlige teori, at der skulle sigtes til Holbergs meddelelse (i 1. Levnedsbrev!) af, hvorledes han og den unge Vinding i 1707 havde glemte en kuffert i Brunsvig: »Skulde der maaskee have gaaet Rygter her hjemme om denne 83 Hændelse, og skulde maaskee Falster ved dette dunkle Sted ... have havt et saadant Rygte for Øie?«.

66,3:

Alberoni] da Filip d. 5. udjog kardinal Alberoni af Spanien i december 1719 (se indledningen s. 28), synes det at måtte være dagdriver-sønnen og ikke faderen, der har forbindelse med denne aktualitet - eller rettere: de to dagdrivere glider for Falster uvilkårligt ud i eet, hvad der nok også har været tilfældet i det foregående.

Indførelsen af Alberoni medfører desuden forståelsesvanskeligheder .

Medens dagdriveren hidtil har været typisk figur i fritsvævende almindelighed, forvandles han her til konkret person i konkret forhold. Men hvordan kan denne uduelige danske dagdriver blive et værdifuldt bekendtskab for en stor kardinal, der politiserer på den europæiske scene?

Som forklaring kunne man med holdepunkt i Falsters udbrud i den følgende strofe: »Nu vogner jeg!« gisne på, at han vil have Alberoniforholdet forstået som udsprunget af dagdriverens egne kandestøberiske dagdrømme: digteren har drømt på sin dagdrivers vegne, og en drømmer var i ældre tid ofte det samme som en fantast.

67,1-4:

Hvad ellers sig hans Børn angaar o.s.v ...] fra den, der har fantaseret sig op til rådgiver for en Alberoni, føres Falster over til den tanke, at den slags bedrevidere udi egen indbildning er der alt for mange af i vort land. Det følgende udbrud: »Nu vogner jeg!« kunne da indeholde en afstandtagen fra den påstand som reelt overdreven, jvf. det foregående »Ej Skam og Spot!«.

Men da meningen med stroferne 66 og 67 kan vendes og drejes også på andre måder, afstår udgiveren fra al videre forklaring og nøjes med at henvise til, at den ædruelige Chr. Rantzau har fundet meningen dunkel og søgt: »... *Alberoni* omdømme siufnes *obscur et longe petitem*, saa wel 84 som mange børns Fader« (*Falsteriana*, s. 132). - 67,6: *Hvad er det, at ...]* d.e. hvad vil det sige, at ... hvad er meningen med, at ... Således også *Utids. Rang-Syge* 67,1. -67,7: *Fæ]* kvæg. - 67,8: *om Landsens Dagedriver?]* samtlige tryk slutter strofens sidste linje med spørgsmålstejn. Alligevel har Chr. Thaarup i sin udgave 1840 flyttet det op som slutning på 6. linje, hvorved de to sidste linjer bliver Falsters svar på eget spørgsmål - en ændring, der ikke kan forliges med den ovenf. givne tolkning af 67,6 og heller ikke bidrager afgørende til forståelsen af det hele.

68,5: *Befordring]* befordring, d.e. fremgang, avancement, karriere. - 68,7-8: *Der gaar jo gierne Spøgelse o.s.v, ...]* de velturerede linjer har fynd som et ordsprog, men der findes intet tilsvarende i Maus Samling.

69,5-8:

Bør Lyset hos en Undersat o.s.v. ...] Edv. Holm meddeler om Frederik d. 4. (II, s. 25): »Det var vel bekjendt, at man endnu langt ud paa Natten, naar næsten alle var gaaede til Ro, kunde se Lyset brænde i

den flittige Konges Arbejdsværelse«, hvorefter han citerer nærv. strofe af Falster.

70,8:

Ved Corfitz Ulfelds Stuk] var Falsters forslag blevet realiseret, ville man have fået to hinanden supplerende skamstøtter, én for den aktive og én for den passive landsforræder. - Ifølge Chr. Rantzau har man (i adelskredse?) ikke kunnet billige, at Ulfeld blev stillet sammen med dagdriveren (*Falsteriana*, s. 132).

85

Daarers alamodiske Leve-Regler

Tekstforhold

»Daarers alamodiske Leve-Regler« foreligger i 7 tryk fra 1721 til 1749.

De to første har begge årstallet 1721. Det af de to, der indeholder specifikationen »Tydske, Franske«, må anses for det primære, og det andet, som på tilsvarende sted blot har »Franske«, for det sekundære.

Specifikationen svarer til Falsters egen tanke i nævnelser af »den Tydske Glose-Bog samt Frandske Tunge-Amme« 1 *Ond. Opt.* 4,5-6. Dernæst - og navnlig - er det kun lidet sandsynligt, at sætteren af sig selv skulle have fundet på denne specifikation mod manuskriptet, så meget mindre, som den er besværlig og ikke pynter i trykket: den sætter, der har været ked af besværet, må være nr. 2 i rækken, hans tryk altså også.

Man får således følgende række af udgaver:

- A = u.st. og med specifikationen, 1721
- B = u.st. og uden specifikationen, 1721
- C = u.st., 1722
- D = København, 1734
- E = København, 1736
- F = København, 1740
- G = København, 1749

Rettelser af trykfejl

Idet nærv. udgave gengiver A's tekst, rettes dog følgende åbenlyse trykfejl i overensstemmelse med de øvrige tryk:

1] det meningsforstyrrende *semikolon* 5,2 rettes til *komma*, 2] *Edees* 6,2 til *Eders*, 3] *Bebelens* 8,5 til *Bibelens*, 4] *kand i* 16,1 til *kand I* og 5] *maa i* 39,3 til *maa I*.

86

Varianter

3,4 Tydske/Frandske Læster] paa Franske Læster B, C. -3,5 Hvor kand der] Hvor kan det B, C, E. - 4,5 Eders Tydske/Frandske Xenophon] Eders franske Xenophoi B, C. - 6,8 Skiærslip og Soldemager] Skierslip- og Soldemager B, C. - 10,5 Jordskelv] Jordskielv B, C, Jordskælv E. - 22,8 Gane] Gade G. - 24,2 Titul] Titel D, F, G. - 24,8 Rusiner] Rosiner E, G. - 26,8 Elskerinder] Elskerinde D, E, F. - 27,3 og den] at dend B, C. - 28,8 Svirigheder] Sværigheder E. -29,2 da] dog B, C. -30,6 Registering] således samtlige tryk. - 30,7 Skulv] Skulv E. - 32,4 fra] af D, E, F, G. -34,8 Tørst] Trøst D, F. - 36,7 for hånds Brød at faa] fra hans Brød at faae G. -38,8 Blakkes Hest] blakket Hest D, E, F, G. -40,6 vige] vide F, G. - 43,4 du] om E. - 43,7 Sehesteds] Sehsteds B, C. - 45,6 deres] eders D, F, G, eder E. - 45,7 Fruers] Frues E, F, G. - 46,1 »Ej!] Ey: D, E, F, G. - 46,1 svarte] svaret E, F, G. - 47,1 ej] af E, F, G. - 47,3 om] og E, F. -50,2 fleeres] fleere E, F. -50,6 Betler-Brev] Betler Been E, F, G. - s1,2 motte] maatte B, C, D, E, F, G. - 53,6 beegnes] beegne E, F. -54,4 Pasz] Pas D, E, F, G. - 55,3 ej] er. - 56,6 til] af D, E, F, G. - 57,7 Tienerne] Tieneren E, F, G. - 58,5 Skind] Sind B, C. - 62,3 værer] været. - 62,5-6 gad ... været] gad være B, C, E. - 63,7 for] hvor F. - 64,6 Mave-Mund] Mave, Mund E, F, G. - 66,5 kommer] kom B, C. - 67,2 Tienner] Tiener E, F, G.

Noter og oplysninger

I »Daarers alamodiske Leve-Regler« vil Falster moralisere ad indirekte vej, idet det gode skal fremmes ved ironisk anbefaling af dets modsætning.

Efter oplysningerne i *Amoenitates*, 2. part, XVI har han lært metoden af et lidet skrift, betitlet *Nouvelles Maximes sur l'Education des Enfants*, i hvilket forfatteren, uden tvivl den berømmelige Crousazius (d.e. den schweiziske filosof og 87 matematiker Jean-Pierre de Crousaz, 1663-1750) »paa Skrømt tilraader *Havesyge, Misundelse, Træskhed, Ondskab* og andre Laster som de Ting, der fremfor alt bør alvorligt indprentes i Drengenes, fornemmelig de adeliges, Hjærter«.

Falsters demonstrationsobjekter er en ung adelsmand og hans søster. Men der er en bemærkelsesværdig forskel mellem de to debutanter.

Medens junkeren på forhånd synes disponeret for alskens alamodisk vanart, er frøkenen en gedigen god natur, yderligere sikret i den af moderen, der er en adelskvinde af gammel, prøvet dyd. At frøkenen siges at være junkerens søster, hvorved moderen jo indsættes som vogter og værner også af hans barndom, skal man ikke tage bogstaveligt.

Med frøkenen vises det, hvordan samfundslivet vel udsætter det rene metal for muligheden af forurening, men også, at den ikke nødvendigvis vil blive realiseret, og skulle det ske alligevel, vil hovedparten af skylden falde på samfundet, som det repræsenteres af den kreds af damer, der modtager ingenuen.

Med junkeren vises det derimod, hvorledes den livsvej, der tilbyder sig for en adelig yngling, kan eller vil få en medfødt forurening til at vokse ud til total korrupsion. Skylden bliver junkerens, idet det ligger i fremstillingen som en stiltiende forudsætning, at han straks vil sige ja til alle betænkelige muligheder.

Af forskellen i holdning til de to debutanter følger, at digteren kommer til at optræde i to forskellige roller.

Medens han i frøkenafsnittet fastholdes som veklagende Jeronimus, føres han i junkerafsnittet ud over denne begrænsning for at blive samfundsrevser af skarp type, idet sidste del af junkerafsnittet (str. 31-40) former sig som en uforbeholden kritik af de indflydelsesrige adelige udbytttere, der trivedes i ly af enevælden.

Det skarpt samfundskritiske ville være trådt stærkere 88 frem, hvis Falster havde vendt om på rækkefølgen af de to afsnit. Idet han slutter med frøkenafsnittets Jeronimusklage, kan han glide tilbage i det traditionelt vedtagne og ende med den appel til sognepræst og capelian, der fører ind i den sikre fold.

Titlen: *Alamodisk*] moderne, som er på moden (fr. *à la mode*).

1,8:

Pedant] spottenavn til de boglærde studerekammermennesker - uanset, om de i og for sig var pedantiske eller ej.

2,6:

En ung Baron og Greve] junkeren tilhører altså den (overvejende tyskfødte) nye adel, som etableredes 1671 med oprettelsen af grevernes og friherrernes (= baronernes) klasse.

3,2:

Mester] huslærer, informator, jvf. 6,2.

4,1:

kvad] hvorfor. - 4,3: *Adel-Veyen*] ordspil, idet *adelvej* også betyder hovedvej, jvf. adskillige provinsbyers Adeleli. Algade). - 4,5: *Xenopbon*] huslæreren i hans egenskab af vejleder. - Uden status som overordnet blev historieskriveren Xenofon den fremragende fører for de 10.000 grækernes hjemtog fra Persien, ca. 400 f.Kr. -4,6: *Overflødig*] som besidder en overflod af noget. - Huslæreren gør fyldest, ja mere end det. Men da han antages- at præke moral på den gængse direkte måde, kan Falster, der jo har besluttet sig for ironien, alligevel i næste strofe tilbyde at overtage vejledningen.

5, 3-4:

Folkelig og efter Moden] de to udtryk var ensbetydende: den, der var *folkelig*, var som andre folk, d.v.s. *efter moden*. - 5,5: *Artighed*] fin (selskabelig) dannelse; levemåde. -5,7: *Scheffer*] tyskeren Johs. Scheffer (1621-79) blev professor i Sverige og dronning Kristinas bibliotekar. Det er uvist, hvilken bog i hans lærde produktion, Falster tænker på.

6,4:

Nomenclator] lærebog i latin med ordene ordnet i betydningsgrupper. - 6,5: *Hübners Spørgsmaal*] Johan Hübner 89 var en tysk skolemand (1668-1731), hvis »Kurze Fragen« i geografi og historie udkom i talrige oplag. - 6,7-8: *See Tydsk og Fransk o.s.v. ...*] Edv. Holm (s. 67) og O. Nielsen (s. 138) citerer disse linjer som vidnesbyrd om det danske sprogs betrængte stilling. Den sidste tilføjer en brevytring af Hans Gram fra 1736: »Hver Skræder og Skomager forstaar Tydsk«. - 6,8: *Skjærslip*] plattysk, hvorfra betegnelsen stammer, har foruden *Scherenslieper* (= sakselibler) også formen *scherslip*, som Falster bruger og er ret ene om.

6,8:

Soldemager] det er vanskeligt at fastslå, hvilken art håndværker der menes. Ganske vist forklarer ODS med nærv. sted som belæg soldemager som *håndværker, der fremstiller sold*. Men da det også oplyses, at ordet undertiden sammenblandes med *sålemager* (= skoflikker), og da »sål« udmærket kan antage lyd- og skriftformen »sold« (se ODS Saal), gives der dermed Chr. Thaarup et vist medhold, når han i sin udgave 1840 hælder til den opfattelse, at Falster har ment *sålemager* (= skoflikker).

Men hvad enten det er det ene eller det andet, har det samlede udtryk samme ringeagtende klang som Grams: »Hver Skræder og Skomager ...«.

Når Falster i *Lat.Skr.Stue* 38,2 nævner »en ulærd Soldesetter«, kan der ikke være tvivl om, at han mener den håndværker, som fremstiller sold.

7,6:

Evangelist-Archivet] associerer ligesom de flg. udtryk *Cancelli* og *Artikler* til kontor og jura, måske til en forbindelse mellem junkeren og centraladministrationen. »Den røde Bygning« blev opført netop 1716-21. - 7,7: *Mosis*] latinens genitiv af *Moses*. - 7,7. *Cancelli*] omtrent = fagministerium.

8,5:

Bibelens Postil] forklaring af Bibelen. *Postil*: den udlægning af teksten, som følger efter oplæsningen af den. - 8,8: *Naturens Lov*] ved at gøre naturlovene gældende over for Bibelen viser man sig som fritænker (naturalist, ateist).

90

9,2:

Theologi] flertal af *teólogus* = teolog. Trykket ligger på 2. stavelse. - 9,3-4: *begyndt ... forgaa*] det er ukristeligt og kættersk at hævde, at verden er evig, d.v.s. uden begyndelse eller ende, da man så benægter både skabelsen og Dommedag og dermed den kristne forståelse af verdensforløbet og forholdet mellem Gud og mennesker. -9,6: *St.Hans og Moses*] der sigtes til Johannesevangeliets: »I begyndelsen var ordet ...« og 1.Mosebogs: »I begyndelsen skabte Gud himmelen og jorden ...«. - 9,7: *saaser I let*] Falster er ironisk, for det angivne ser man jo netop ikke. - 9,8: *bliver*] forbliver (ty. *bleiben*).

11,1-2:

bag I Bibelen] her står Apokalypsen (Johannes' Åbenbaring). - 11,7-8: *Og, hvis ey denne Torden var o.s.v. ...]* jvf. ordsproget: »Var ej Torden, da lagde Trolde Verden øde« (Mau, 10.380). Efter folketro med rod i hedenskabet antoges tordenen at have magt over troldene.

12,3:

taler] om brugen af bydemåde flertal se s. 65, punkt 2. - 12,7: *Vaninus]* italieneren *Lucilio Vanini* (1585-1619), der hævdede verdens evighed og benægtede sjælens udødelighed, blev brændt som kætter. - 12,8: *Luthen BønderPræster]* de lutherske præster giftede sig og fik bolig i præstegårde, til hvilke der var knyttet landbrug.

13,6:

Dend anden Cromwell] i Cromwell (1599-1658), Englands *Lord Protector*, kunne Falster i det 18. årh.s ånd kun se hyklerin, der brugte fromladenhed som skalkeskjul for magtbegær.

14,6-8:

En Helligdoms Forræder o.s.v. ...] enevælden gjorde deltagelse i gudstjeneste og altergang obligatorisk som prøvesten på det rette samfundssind. Det kontrolleredes, hvem og hvor mange der gik til alters, og forholdet fik sin plads i vandelsattesterne (Edv. Holm I, s. 378). Adelen kunne tillade sig at tage lidt lettere på sagerne, men ikke at blive helt væk - hvortil kom, at den fornemme, blaserede kyniker, der ikke selv troede, ønskede religion og kirke 91 opretholdt som det beståendes politimagt (»Gemeene Folkes Busemand«, str. 20). For ham er gudstjenesten komediespil, men det er uklogt ikke at spille med.

16,1-2:

Søndag hest paa Medicin anvende o.s.v. ...] den, der kunne tillade sig at bruge søndagen til legemets pleje, medens de andre sad i kirken og pligtskyldigst varetog sjælens, markerede derved, at han var hævet over hoben. Da Holbergs kandestøber er blevet borgmester, bliver det et af hans almodiske forsæt, at han for fremtiden agter at bruge søndag formiddag til at *medicinere* (III, 4). Om Holberg har trækket fra Falster, kan ikke afgøres, men Falster har i hvert fald prioritet. - 16,5: *Gemeen]* d.e. uden for rangklasserne. - 16,6: *Folk af Luse-Krammen]* tarvelige, simple folk. *Luse-Kram:* egl. gamle, brugte sager.

17,1-8:

See! hvis I Præsten høre vil o.s.v. ...] strofen forudsætter, at den tiltalte vel har fuld tro på Gud, hans dom og nåde, men samtidigt underfundigt og verdsligt-juridisk agter at udsætte syndsbekendelse og anger, til han ligger på dødslejet. Med den fremgangsmåde får han fordel af begge verdener: han har frit kunnet følge sine lyster *her* - og frelses alligevel *bisset!* - J.P.Jacobsens patetiske skildring i »Marie Grubbe« af Ulrik Chr. Gyldenløves sidste timer indeholder væsentlige træk af den holdning, Falster her anbefaler ironisk.

18,4:

Munken] må som alle katolikker underkaste sig pавens afgørelse. - 18,5: *Boskab]* indbo, bohav - også om det enkelte stykke møbel. - 18,6: *Pilati Stats-Gemakker]* idet lokaliteterne tilhører Pilatus, der handlede mod sin samvittighed, da han vaskede sine hænder, betyder *StatsGemakker sikkert gemakker for statssager*, d.v.s. for en politik, der går på akkord med samvittigheden. - Den anden mulige betydning er *stadsgemakker, pragtsale*.

19,2:

Handtering] opførsel; handlemåde. 9220,7-8. *slet Metal at kiende fra det bæste]* måske hentydning til junkerens erfaringer fra spille- og værtshuse, hvor også falskspillere opererede (O. Nielsen, s. 208).

22,3:

smurt] at *smøre en vin* = forfalske den. - 22,5: *paa det at]* for at. - Her som andetsteds flytter Falster trykket fra *det til på*. - 22,6: *gemeen]* se s. 67, punkt 4.

23,7:

bon vivant] levemand, gourmet.

24,1:

at] for at. - 24,2: *disputere én noget]* benægte ell. betvivle ens ret til noget. - 24,3: *Patent]* dokument, hvorved en rettighed o.lg. tilstås én.

25,1;

Caresser] egl. klap, kærtegn, her = komplimenter, ros, smiger.

26,1-8:

Fra Bordet gaar I da til Spil o.s.v. ...] da junkeren ikke fører eget hus, antager hans selskabelighed form af *Forsamlings Pikkenikker*, d.v.s. selskabelige sammenkomster (*Forsamling* = fr.*assemblée*), ofte - som velsagtens her -arrangeret som sammenskudsgilde (= *piknik*, fr. *picnique*). Når junkeren skal beskikke en *Kort-Confect*, kan det betyde, at han skal ordne det kortspil, der er som en dessert, en konfekt, efter bordet - eller også og måske snarere, at han skal benytte lejligheden til at indynde sig hos damerne ved på egen bekostning at sørge for de søde sager, som bydes og nydes under spillet (jvf. »Eders Traktamenter« 27,6): den investering vil give godt udbytte! (jvf. 27,8: »I nyder slige Renter«).

26,7:

Skakkeri] sjakeri. At *sjakre*: handle ell. købslå på ufin måde. - 26,8: *Elskerinder]* ordet er uden udpræget erotisk indhold.

27,5:

billigt] rimeligt.

28,3:

douceur] dusør; gunstbevisning, erkendtlighed. -28,4: *annammet)* modtaget. - 28,5-6: *At lukke deres Friheds Dør o.s.v. ...]* da damerne har solgt deres frihed ved at tage mod hans opmærksomheder, står det dem ikke længer frit for at trække sig ind bag en lukket dør og lade ham stå 93 udenfor. - 28,7: *cavere]* kautionere, her = indestå for, at noget *ikke* finder sted. - 28,8: *Svirigheder]* besværligheder, vanskeligheder (ty. *Schwierigkeiten*).

29,3:

som] som om. - 29,4: *Bestilling]* embede; stand, samfundsstilling. - Den adelige lykkejæger skal bruge sit adelskab som blår i øjnene på folk. - 29,6: *Helding]* det øl, man drikker af *hælding*, er det sidste og dårligste, som kun kan tappes ud, når tøndens lægges i en skrå stilling - på hældingen. - 29,7: *udslå den dyre lekre Tand]* talemåden »at slå den tand ud« betyder: at opgive det, man har tilstræbt, planlagt, ønsket. Svarende til den alm. betegnelse *lækkertand* kunne man også tale om at slå kaffe-, kød-, smør-, vin-, æbletanden o.s.v. ud, d.e. lade sin lyst til kaffe o.s.v. fare. -29,8: *Ebel-Skrelding]* æbleskræl.

30,3-4:

En Skilling mod en Daler o.s.v ...] da det må være långiveren, der skal *vente*, skal de to linjer antagelig forstås som ironisk anbefaling af den holdning, junkeren bør indtage. Over for långiveren skal hans bagtanke være: »Det må være nok, om den mand får en skilling igen for hver daler, han låner mig!«, d.v.s. han skal fra første færd være indstillet på at misligholde lånet. - 30,5: *Moratorium]* henstand. - 30,6: *Registennng]* officiel notering af dårlige betalere, foretaget ved domstolene (*Danske Lov, 1-8-3*). - Alle tryk har formen *Registering*. - 30,7: *Skulv]* skovl. - Skovl og spade = den begravelse, der frigør skyldneren fra alle forpligtelser.

31,3:

Ildebrand.] brændsel. - 31,4: *Skienk og Gave]* som bestikkelse. - 31,5: *Grund]* jord, mark, ager. - 31,7: *dend stund]* når, såfremt.

32,3:

Blok] udhulet træklods brugt som bøsse til indsamling af almisser. - Uanset, at Thaarups rettelse til *Fattigblok* går igen i ODS's henvisning til nærv. sted (idet ODS altid citerer Falsters satirer via Thaarups normalisering), er det muligt, ja sandsynligt, at Falster her vil have betegnelsen 94 læst i to ord: *en fattig Blok* bliver da en blok med fattigt indhold, men den profithungrende udbytter lader end ikke de småpenge ligge. -32,5: *saasom}* her og andetsteds hos Falster bruges dette ord til at betegne en angivelse som tilnærmelsesvis eller tilsyneladende. At forholde tjeneren hans løn og rettigheder er *såsom*, d.e. *noget i retning af* at liste hånden ned i hans lomme.

33,1:

Trek.] = træk, d.e. trick, kunstgreb, kneb. -33,2: *angelegen]* magtpåliggende. »Hvad vægt skulle der ligge på, at man banker o.s.v. ...«. - 33,3: *Dyst]* fint melstøv. -Vendingen lyder som et ordsprog, men et

sådan er forgæves eftersøgt hos Peder Syv og Mau.

34,6:

Spanske Fluere.] fornemhedsgriller (*Fluer i hovedet* = nykker, griller, *spansk* = hovmodig, dum-stolt).

35,3:

Hakkebret.] et strengeinstrument i rækken af klaverets forløbere. - 35,4-5: *studere paa*} gøre sig umage for, lægge vind på at opnå.

37,1:

Clienter.] når man søgte højtstillede og indflydelsesrige personers hjælp i kapløbet om embeder o.lg. og derved korn i underordnings- og afhængighedsforhold til dem, blev disse højtstillede *ens patroner* og man selv deres *klient* - med betegnelser hentet fra det gamle Rom. For folk, der måtte begynde karrieren fra et lavt startpunkt, d.v.s. for de fleste, var det dengang næppe muligt at komme frem ad anden vej. Falster måtte selv betræde den, og forholdet nævnes ofte i hans satirer. -37,8: *der agter ey at svære*.] der ikke betænker sig på at sværge, selv om eden skulle være falsk.

38,5:

gaa som en Spedalsk.] spedalskhed døde ud i Danmark i løbet af det 16. årh., så talemåden havde ikke længer rod i virkeligheden. - 38,8: *Blakkes Hest at riide*} bære sig underfundigt ad. - Ifølge Saxo var Blakke navnet på - eller øgenavnet til - den hirdmand, der forrådte Knud d.Hellige.

95

39,2:

Machiavellisten] efter florentineren Machiavelli (1469-1527), der skrev den berømte bog om »Fyrsten«, er *machiavellist* blevet betegnelsen for den hensynsløse statsmand, der forfølger sine mål uden skrupler, men bevarer skinnet. - 39,3-4: *leve som en Jøde med en Christen*.] d.e. tilpasse sig så snildt til omgivelserne, at man ikke støder nogen og dog bevarer sit eget væsen. I Danmark var jøderne henvist til en sådan akkommodation, indtil de fik fuld borgerret med forordning af 29.marts 1814. - 39,6: *som Munk i Messe-Klæder*] Falster anser den katolske messe for komediespil.

41,1:

Frøiken] det plattyske *vroiken* (højty. *Fräuchen*) overtages af Falster (og Holberg) i formen *frøiken*. - Med enevælden blev *frøken* betegnelsen for adelens døtre. -41,3: *rart*] usædvanligt, ualmindeligt. - 41,4: *Stempel*] præg (på en mønt). - 41,5: *Waldemars og Erichs Tiid*] der tænkes næppe på nogen bestemt af vore middelalderkonger med disse navne.

42,2:

artig] se note til 5,5. - 42,8 *distillere*] = destillere, her i bet. *udskille, frarensse*.

43,7:

Sehesteds Bog] Jens Steen Sehested (1635-98) skildrer i det moraliserende og satiriske digt *Pigernes Dyd- og LasterSpeyl* (1671) de første 30 år af kvindens liv, fordelt på 6 perioder à 5 år.

44,6:

Adrienne] en løstsiddende, slåbroklignende damekjole med langt slæb. -44,7 - 8: *hver sin røde Kiol til Ttenner*] med henvisning til dette sted samt til *Utids Rang-Syge* 5 mener C. W. Smith at kunne fastslå, at når rangspersoner gjorde visitter, tog de deres tjener med ind og havde ham stående bag stolen (*Om Holbergs Levnet*, 1858, s. 16).

46,4:

Ringle-Pibe] rangle.

47,5:

Kor] kår.

48,5-6:

En Sved... Heeden] som den syge er på vej til at blive rask, når han kommer i en sved, vil den sved,

dansen 96 fremkalder, blive novicens første skridt ud af den børnesygdom, der hedder ærbarhed. Derefter vil balsalens hede, d.e. dens erotiske atmosfære, fuldbyrde i det indre, hvad der blev begyndt i det ydre. Når novicen da afstryger sveden, er hun modnet til optagelse i den kreds af kvinder, hvem livet har lært, at ærbarhed er et urimeligt handicap i kampen om mændene.

49,2:

Ma Soeur] tiltale fra veninde til veninde (fr.), ordret: »Min søster!«. - 49,8. *Hofmesterinde]* guvernante, opdragerske (Læs: hov-).

50,1:

Artigbed] se note til 5,5. - 50,3: *Underskeed]* forskel (ty. *Unterschied*). - 50,6: *Betler-Brev]* de kvinder, hvem naturen har nægtet legemspragt, er henvist til at søge velyndere om hjælp til optagelse på en stiftelse. - 50,8: *Wartov]* efter adskillige flytninger var den bekendte stiftelse dengang kommet til at ligge på den nuværende plads (men endnu ikke i de nuværende bygninger).

51,1:

Skiltet] om »at hænge skiltet ud« se *Ond. Opt.* 38,7 med note.

52,7-8:

veed At leve] fordanskning af det franske *savoir vivre*, der jo netop bruges om kyndighed i det alamoske.

53,3-4:

Gulvet ... Taget] det lyder som en velkendt talemåde, men dens eksistens har ikke kunnet eftervises. Meningen er imidlertid klar nok. Der er tale om et minimum og et maximum: børneleg og børnelærdom er for lidt, når man som voksen skal begå sig mellem voksne. - 53,6: *begegnes]* ordet, der udtales som rim på *henregnes*, er passiv af *begegne*: behandle ell. tiltale, især på en uhøflig, foragtelig ell. uvenlig måde. Dette tyske låneord (ty. *begegnen*: møde, træffe) var almindeligt i ældre dansk.

55,2:

fornemme] forældet sideform til *fornem*.

56,2:

Railleri] spøg, spot, drilleri. - Trods ihærdig eftersøgning - også i sædeskindrende værker, som Det kgl. Bibliotek kun giver adgang til mod særlig tilladelse - er det ikke 97 lykkedes udgiveren at verificere de i det følgende omtalte grove *practical jokes* som faktisk forekommende. - 56,5: *Snuftobak]* se note til *Ond. Opt.* 55,7.

57,3-4:

Naar I faaer Øyne-Bryne fat o.s.v. ...] man ville uvilkårligt tro, at det drejer sig om damens egen demimondæne skønhedspleje, men den sproglige sammenhæng synes at tyde på, at det på en eller anden måde drejer sig om andres øjenbryn - herunder, at verbet *kand* er forbundet med to parallelle infinitiver, af hvilke den sidste (lure ... på) jo afgjort har andre som objekt. - 57,5 *lure een Purgatzer paa} en purgats* er et afføringsmiddel! - Hypotetisk kunne man tænke sig, at Falster her bruger et *quid pro quo*, idet han af forsigtighedsgrunde anfører purgatsen som dækningsnavn for et elskovsfremkaldende middel, et *apbrodisiacum*. E. Fuchs: *Illustnerte Sttengeschichte*, II, Die galante Zeit, München 1910, beretter s. 374-78 om den store rolle, som den »spanske flue«, d.e. stoffet kantharidin, spillede. Det virkede på få minutter, så når man behændigt fik det lokket i sin partner - i et forberedt glas vin, i en bonbon eller på anden måde - fik man omgående ham eller hende derhen, hvor man ville - »den Mann in einer solchen Raserei der Sinne, die den bestgespielten Widerstand überwindet«.

57,8:

En Haandfuld Salt i Glasset] Saltet kan være *salvolatile* (= »flygtigt salt«), et kemisk produkt, man kom i vinen for at forstærke den berusende virkning.

58,5:

bede Klygter] svidende vittigheder. *Kløgt* = snildt påfund, åndrigheid, vittighed

58,7-8:

Og hvis Forstand er ganske blind o.s.v. ...] damens vid lever af ofrene. Når ingen holder lyset, bliver det mørkt, d.v.s. man bliver blind - og den, der *holder lyset*, er efter den gængse talemåde til grin, nar, spot for andre.

59,2:

passere] tilbringe.

60,2:

Hvor stinker slige Pletter] idet udslæt af forskellig art 98 hørte til skrædderens arbejdsrisiko, talte man med foragt om *skrædderpletter* - således både i »Peder Paars« og i »Kærlighed uden Strømper«. - *60,4: sy Manchetter]* at sy linned til en mand, specielt en skjorte, gjaldt fra gammel tid som en forborgens kærlighedserklæring. Det skønneste eksempel er folkevisen om Esbern Snares frieri.

62,3:

meen] en skade, der gør hånden ubrugelig til syning og foden til at træde rokken.

64,4:

anden Dagen] betyder oftest *næste dag*, men kan også betyde *dagen før*, som det efter sammenhængen er tilfældet her. - *64,6: Mave-Mund]* = maveegnen, hjertekulen. - Et apotekerråd fra 1791 går ud på, at man skal smøre varm kamferolie på mavemunden.

65,4:

Paa Hovedet at sette] d.e. være damen behjælpelig med at optårne datidens imponante frisure.

67,3:

maa være fal] må stilles til rådighed.

68,2-3:

Hvad Cours i Leve-Maade o.s.v. ...] Falster er her så kortfattet, at det går en smule ud over klarheden. Da der er tale om to levemåder, den gammeldags og den almodiske, må der også blive tale om to kurser eller værdiansættelser: på fruentimmerbørsen er den gode i lav kurs, den slette i høj. Frøkenen må nu selv vælge, hvorledes hun vil investere. - *68,5: Underdan]* undersøgt.

99

Dend daarlige Udenlandske Rejse

Tesktforhold

»Dend daarlige Udenlandske Rejse« foreligger i 7 tryk:

A = uden stedsangivelse, 1721

B = uden stedsangivelse, 1722

C = uden stedsangivelse, 1724

D = København, 1735

E = København, 1737

F = København, 1743

G = København, 1752

Nærv. udgave gengiver teksten i A. Det bemærkes, at inkonsekvenser i kursiveringen af sted- og personnavne er bibeholdt. Det er i overensstemmelse med teksten, når f.eks. Parma ikke er kursiveret i str. 19.

Varianter

1,3 Lejden] Leyden C. - 1,4 Londen] London C. - 4,4 Saa tyk, som Hvitfeld skrevet] Saa tyk, som Hvitfeld, skrevet C, F, G. - 5,4 igiennemlæse] igiennem læse E, F, G. - 6,8 igiennemblade] igiennem blade F, G. - 7,3 nep] ney C. - 9,1 Auctor] Autor D, E. - 10,7 S- og G -] F og G har: S- og C-. -11,4 skiendtes] kiendtes D, E, F, G. - 12,7 havde] have E, F. - 13,6 Anes] Annes F, G. - 14,7 hvori] hvorudi D, hvor udi E. - 16, 1 nok] dog E, F, G. - 16,4 fordrevet] bedrevet E, F, G. - 16,6 langsom] langsom F, G. - 18,4 alt forstrenge] alt for strenge G. - 18,7 mand] hand E, F, G. - 18,8 Besolding] alle tryk har denne form. - 19,4 Konens] Kongens D, E, F, G. - 19,8 som] og E. - 20,1 Padua] Padus C. -21,6 vel tør sette] tør vel sette E, F, G. -22,3 Med] Til E, F, G. - 23,2 Priviligerte] Privilegerte B, C, D, E, F, G. - 24,5 det] de D, E. - 25,6 haver] havde D, E, F, G. - 26,1 Engeland] Engelland B, C, D, E, F. - 26,3 Hvormangen] Hvor mangel D, E, F, G. -30,3 ham] hand G. -33,2 100 Bodleys Sal] Bodleys-Sal D, E, F, G. - 35,3 forundrer] forundre E, F, G. -38,6 Pøbel] Pøvel E. -43,3 hvert] hver F, G. - 44,4 lykkes] lykkes. C, lykkes, G. - 47,4 blevet] levet E. - 49,3 jo] dog E, F, G. - 50,5 Burser] Burse B, C, D, E, F, G. - 52,4 Spøjte] Sprøjte F, G. - 52,5 trang] Tvang C, F, G. - 54,6 af sig] paa sig D, E, F, G. - 55,8 ærbart] ærbar C, æbart E. - 61,7 herfra] derfra D, E, F, G. -62,2 Hvi] Vi F, G. - 62,3 Franeker] Francker F, Franiker G.

Noter og oplysninger

Som datidens danske uddannelsessystem var, fandt adelen og det velstående borgerskab det nødvendigt at sende sønnerne ud på en udenlandsrejse, der skulle fuldende uddannelsen og bringe dansk ungdom på højde med Europas bedste. Så at sige alle tidens betydelige personligheder havde en sådan flerårig rejse bag sig.

Men det gode kan misbruges - og det er det, Falster vil vise. Men han savnede én forudsætning: han havde ikke selv været udenlands og kom det aldrig.

En overmodig hjemkomst kunne han nok skildre af selvsyn, men hvordan skulle han kunne levere en redegørelse for en dårlig udenlandsrejse med detaljeret dvælen ved etaperne? Her måtte han benytte kilder, og det er vistnok også sket.

Medens det er usikkert, om han har læst den journal, han citerer, forekommer det sandsynligt, at han engang i sin studentertid har hørt dens forfatter mundtligt foredrage adskilligt af dens indhold - tilstrækkeligt til, at han kunne danne sig en sand forestilling om helheden.

I discursen »Borgerlig Forargelse ved Udenlandsrejser« (*Amoenitates*, 1. part, XVII) aflægger et overmodigt ungt menneske beretning om sin rejse med væsentlig samme række af enkeltheder som dem, satiren har. Når Falster yderligere tilføjer et antal detaljer så særprægede, at de 101 næppe kan være hentet ud af den blå luft, efterlader discursen et indtryk af, at situationen har været en virkelighed, Falster engang har oplevet.

Men hvor og hvornår?

Falster er til stede i den lyttende kreds, ikke indbudet, men i følge med en anseelig og højlærd velynder. En så underordnet stilling passede sig ikke for konrektoren eller rektoren i Ribe. Men den kunne være naturlig for studenten i København.

Falsters korte studentertid falder fra 1708 til 1709. Da den anseelige velynder også kaldes højlærd, falder det naturligt at tænke på universitetets rektor Chr. Reitzer, som under eksamen havde fattet en levende interesse for den begavede og elskværdige student fra Nykøbing. I et latinsk brev fra 1720 fortæller

Falster også, at han i sin tid kom i Reitzers hjem («... *in ædibus Reitzerianis*«).

Satirens begyndelse: »Et smukt *Programma* nylig om - en vacker Mand var skrevet« peger ligeledes tilbage mod studentertiden, idet *programmet* var en meddelelse fra universitetet til studenterne.

Når der forefaldt en jordefærd, som universitetet betragtede som sig vedkommende, bar man sig ad, som H. F. Rørdam beskriver det i sin *Københavns Universitets Historie*, III, 1877, s.432: »Sædvanligvis oploges der et trykt eller skrevet Program om Morgenen samme Dag Ligbegængelsen skulde finde Sted, hvor der, efter nogle almindelige Betragtninger over Døden, gaves et kort Overblik over den afdødes Levned, og sluttedes med en Opfordring om at møde til den Tid og paa det Sted, der var fastsat til Jordefærden.« Satirens første linjer fremkalder således billedet af Falster som student, stående en formiddagstime foran universitetets opslagstavle i færd med at tilegne sig en meddelelse af den ovenanførte art.

Programmet er skrevet *nylig* - hedder det. Til de øvrige 102 antagelser kan man da føje den, at dets indhold af positive udsagn har været til stede i Falsters sind, da han kom til at påhøre det hjemvendte unge menneskes beretning om en række tomme fataliteter, og han har da følt sig slået af modsætningen mellem sand fortjeneste og arrogant opblæsthed.

Endelig passer det eneste forhold i satiren, der indeholder en tidsbestemmelse, meget godt til en hypotese om den som beroende på mindet om en oplevelse i året som student.

Demoiselle Conradi (str. 9) var knyttet til teatret i Hamborg fra 1701 til 1709. Hamborg er vor rejsendes første station, men da der ikke forlyder noget om, at han gudskelov havde held til at høre den fortryllende sangerinde, før det blev for sent, har hjemkomsten fundet sted, før man vidste noget om kunstnerindens afgang, d.v.s. før udgangen af 1709. Vor rejsende kan være kommet hjem før dette år, men ikke senere end det, og tager man de øvrige omstændigheder i betragtning, bliver det sandsynligt, at begivenheden har fundet sted netop i dette år - det, der sluttede Falsters studentertid.

Falsters *Amoenitates* udkom 1729-32, men indholdet i dette overflødigshorn er naturligvis ikke blevet til på et tilsvarende knapt åremål, men stammer fra forråd i skrin og journal, som er nedskrevet på givne foranledning og samlet sammen gennem årene. Den latinske discurs kan bero på notater samtidige med oplevelsen - med den som grundlag, men i kraft af fornyet impuls kan den danske satire være blevet til en god halv snes år senere.

At den stortalende unge mand er et bestemt menneske og ikke fri fiktion, bestyrkes af det påfaldende forhold, at han vender tilbage til sin moders hus. En fri fiktion ville lade ham vende tilbage til faderens, men at det her er moderens, siges udtrykkelig i str. 56, forberedt i str. 29 og her med nævnelse af den formynder, der gør faderens død evident.

103

Dermed dementeres desuden glossatoren til den latinske discurs (Lars Gram), der hævder, at Falster skulle have sigtet til en søn af admiral Judichær: admiralen døde først i 1729 - otte år efter satirens fremkomst.

Titlen: *daarlig*] uklog, tåbelig, *modig*] overmodig, kry, hovmodig. - Da Alb. Thura i sin »Idea historiæ litterariæ Danorum« (1723) i oversættelsen af denne satires titel gengiver *modig* ved *superbam* (= overmodig), og da Falster har læst Thuras bog i manuskript (... *vidi istud scriptum, perlegi*. Brev 1721 til Sibbern - slotspræsten i Gliickstadt) og intet indvendt mod den nævnte oversættelse, bliver dette en korrektur til Vilh. Andersen, der forstår Falsters *modig* som betydende *moderne* (III.da.Litt. Hist., II, s.165), samt til F.J. Billeskov Jansen, der i den nye udgave af Biogr. Lexicon forstår ordet som betydende *bedrøvelig*.

Det fremgår da endelig også af satirens bredt udførte skildring til sidst (str. 56-63), at den hjemvendte er arrogant overmodig - en »selvklog Kietter«, der med »hånds Udenlands Fornuft Vor heele Norden vrager«.

1,1:

Programma] se ovenst. indledn. s. 101. - *1,3: til Paris*] i Paris. Således også ved andre stednavne i det følgende.

2,8:

Mabillon] lærd fransk Benediktinermunk (1632-1707), forfatter til talrige skrifter af teologisk og historisk art.

3,2:

Fuiren, Fosser, Scheeler] navne på stiftere af universitetslegater, hvis midler bl.a. gik til rejsestipendier. *Fuiren* udtales: Fyren. - *3,5: Banco*] spillebank.

4,3:

Journal] dagbog. - 4,4: *saa tyk, som Hvitfeld skrevet}* af Arild Hvitfelds Danmarkskrønike (1603) kom der 1650-52 en ny udgave i to foliobind. Indbundne som ét blev det en bog af usædvanlig tykkelse. - Enkelte af de senere tryk har den bedre tegnsætning: *saa tyk, som Hvitfeld, skrevet.*

104

5,5:

undre dig] spekulere på, gerne ville vide.

6,4:

Syv Viise gjort til Otte] den græske tradition havde sarnlet en gruppe fremragende mænd fra det 6. årh. f.Kr. under benævnelsen »de syv vise«. Nu træder vor journalskriver til som den ottende! - 6,5: *Forsikrings Pant]* pant som sikkerhed for lånet.

7,6:

Som kunde skrive færdig] som kunne skrive rutineret, flinkt, hurtigt.

8,6:

Journalister] rejsende dagbogsskrivere.

9,1:

Forteller Auctor] inversionen (den »omvendte ordstilling«) fremkommer ved, at pagina-angivelsen over strofen tages med som led i sætningen. - *Auctor:* autor, forfatter. - 9,3: *Galanterier]* hvad der *er galant*, d.v.s. til behagelig fornøjelse og ikke til nytte, der kræver anstrengelse. - 9,8: *Conradinam]* demoiselle *Conradi* glimrede fra 1700 til 1709 som første sangerinde ved teatret i Hamborg. *Conradinam* er akkusativ af den latiniserede navneform *Conradina*.

10,2:

Wolf og Hübner] ansete tyske lærde, den sidste også bekendt som skolemand og udgiver af efterspurgte lærebøger (jvf. *Leve-Regler* 6,5 med note). - 70,7: *S- og G-]* antagelig alm. kendte udhalere og levemænd, den første med et énstavelsesnavn, den anden med et tostavelles - men hvem kan ikke oplyses. - 10,8: *Sit]* hos Falster henviser *sin, sit, sine* også til flertal.

11,1:

Hall] Halle, hvorfra pietismen udgik. - 11,4: *Doctor Franck]* A. H. Francke (1663-1727) var en af pietismens hovedmænd. - Den unge mand har øjensynlig et anstrøg af alamodisk fritænkeri, se note til *Leve-Regler* 7,4-5. - 11,6: *Fortrød paa]* blev vred paa.

12,1:

red] stillet, stedt, faren (perf. part. til *rede:* bringe i en vis stilling ell. tilstand). - 12,2: *stricke]* fælde, snare. - Vor helt er sluppet ud af snarer, som damer af det lettere kavalleri - en Lisken (Lieschen) og en Fikke (Sophie) - har 105 lagt for at fange sig en mand. Var han blevet hængende, var han kommet til at slæbe på en byrde som bissekræmmeren, der bærer sit tarvelige kram i en kiste på ryggen. - I »Zille Hansdotter«, der udkom året efter nærv. satire, bruger Holberg Lisken og Fikke som navne på kvinder, der kunne tænkes at være på nattesvir, hvis der var ligestilling mellem kønnene: »Man mangen Lisken, Fikke saae - Af Vægttere omkringet, - Om Natten til Raadhuset gaae - og anden Dag til Tinget« (v. 437-440).

13,1:

Nørrenberg] Nürnberg. - 13,4: *St.Hans]* apostlen Johannes. - Idet Falster betragter relikviedyrkelsen som bedrag, gør han det her og i det følgende til et træk af vor rejsendes ringhed, at han fængsles af falske seværdigheder og lader de ægte uænsset. Udgiveren har ikke fundet anledning til at undersøge, om de nævnte relikvier virkelig var til stede på de nævnte steder. - z,j: *bellig Ane]* den hellige Anna, Jomfru Marias moder. - 13,6: *rare]* sjældne, mærkelige. - 13,7: *Baand]* lænker.

14,5;

Bartskier-stuen] barbérstuen. Barbererne virkede i et vist omfang som læger.

15,3:

Kok] restauratør, spisevært. - 15,5: *Vexel-Brev]* pengesendelser til udlandet ordnedes ved girering, idet man til en valutahandler (vekselerer) indbetalte et beløb i dansk mønt, mod at vedkommende forpligtede sig til ved fremsendelse af et *vekselbrev* at foranledige, at adressaten fik udbetalt et tilsvarende beløb i det fremmede lands valuta. Vekselforretninger henhørte under Fondsbørsen.

16,6:

fordøje] få til at gå. - 16,7: *for Midnat]* før midnat.

17,1:

at hannem ej fortrød] at han ikke angrede.

19,1:

Duell] da dueller var forbudte, bliver vor mand arresteret sammen med modparten - og duellen således aflyst!

20,1 og 5:

Padua ... Ferrara] når den rejsende ikke har bemærket det berømte universitet i Padua (ital. Padova), men tager notits af det mindre anseelige i Ferrara, beror 106 det på, at det i sidstnævnte by var forbundet med specielle vanskeligheder at finde logi - og hvilke det var, findes oplyst i en berømt rejsejournal, som Falster ikke kunne kende: *Journal du Voyage de Michel de Montaigne, Rome & Paris, 1774*, pag. 102.

Montaigne, der tiltrådte sin Italiensrejse i 1580, fortæller, at man straks (*soudein*) ved ankomsten til Ferrara skulle meddele sit navn til myndighederne samt opgive antallet af dem, der begærede logi (*qui mande qu'on les loge*), da man ellers intet ville få (*autrement on ne les loge pas*).

Tilrejsende, men stedkendte »kapper og studenter« har snuppet alle logementer væk for næsen af den unge dansker, der ikke var fortrolig med de lokale regler og så måtte nøjes med at *belee* de heldige, d.v.s. holde gode miner til slet spil.

20,8:

Kapper og Studenter] d.e. kappeklædte studenter. - Da kappen ifølge Werlauff (s. 277) var studenternes ordensdragt, må Falsters udtryk forstås som talefiguren *hendiadys* = ét ved to, d.v.s. at en underordnet adjektiv (kappeklædt) forvandles til et sideordnet substantiv (kapper). En nutidig skribent kunne på samme måde beskrive en forsamling som bestående overvejende af bukser og damer, d.v.s. bukseklædte damer.

21,4:

Aseninde] hunæsel. - Der sigtes til Mattæus 21,2: »... et æsel, som står bundet med et fæl hos sig«.

22,2:

passêrte] tilbragte. - 22,6: *Kaget]* en (ell. et) *kag* var den pæl ell. støtte, ved hvilken forbrydere blev bundet og pisket (kagstrøgne). - 22,8: *Pasqvinus]* navnet *Pasquino* tilhørte oprindeligt en for sin spydige tunge kendt romersk skomager fra i6.årh., men blev senere overført på en defekt antik statue, på hvilken sedler med anonyme skrivelser, vittigheder o.lg. fæstedes - deraf betegnelsen *paskvil* (= smædeskrift).

23,2:

Priviligêrte Damer] i *Amoenitates*, 3. part, XIX, hævder 107 Falster, at paven »i Fald Skribenterne tale sandt, aarlig gør sig en stor Profit af Ruffer-Indtægter«. Blandt sine kilder anfører han (i håndskreven note i eget expl.) bl.a. provst Gottlieb Koch i Åbenrå (d. 1736), der havde udgivet en dissertation »Om de paveliges' usømmelige tiender«. - 23,5: *Scudij]* flertal af *scudo*, en ital. sølvmønt. -23,7-8: *Amsterdam ... London]* da den rejsende endnu ikke har besøgt disse byer, kan oplysningen ikke være et dagbogsnotat!

24,1:

St.Johannes Lateran] kirken *San Giovanni in Laterano*, indviet til Johannes Døberer. - Lateranet var et paveligt palads, opr. bygget af familien *Lateranus* i kejsertidens Rom. - 24,3: *Vatican]* der tænkes på Vatikanets bibliotek med de mange sjældne håndskrifter. - 24,6: *Skrolde dl. Skrolle]* vidtløftigt skrift af ringe værd.

25,4 og 6:

Kiep ... Aron] som tegn på Arons udvælgelse lod Gud Herren af de 12 indleverede stave kun hans

grønnes: i løbet af natten havde den »sat skud, var kommet i blomst og bar modne mandler« (4. Mosebog, kap. 17). - 25,7: *da]* hvorimod, medens derimod.

26,4:

forspilte] imperfektum af *forspille*: bortspille, tabe, sætte over styr.

27,3:

Lyst] ordet synes her udpræget erotisk farvet - således sikkert også notaterne om, hvor tit han ud med dennem kørte!

28,7-8:

Mognifici Rectoris Attestatum] skriftligt vidnesbyrd af universitetets rektor. - Som *rector scholæ* nød Falster ry for de latinske vidnesbyrd (testimonier), han medgav sine studenter til universitetet. Bjørn Kornerup har i oversættelse meddelt to eksempler, af hvilke det ene i vellydende omskrivning anbefaler en ren tåbe og forsåvidt er parallel til Oxfordrektorens attestatum (*Kornerup*, s. 392).

20,6:

Til Moder og Formynder] se indledn. til nærv. satire, s. 102 nederst.

108

32,6:

viste] vidste.

33,2:

Bodleys Sal og Lade] det berømte bibliotek *Bodleian Library*, skabt af diplomaten og bogsamleren Thomas Bodley (1545-1613). Holberg benyttede det flittigt under sit Englandsophold 1706-08. *Lade* - boglade, bogsamling. - 33,8: *Lenke]* for at hindre tyveri lænkedes bøgerne ofte til det faste inventar.

34,6:

Klakker] blækklatter.

36,1:

Holland] i løbet af det 17. årh. var Holland (Nederlandene) blevet et hovedsæde for videnskaben, hvormed fulgte en bemærkelsesværdig høj grad af samvittighedsfrihed. Bøger, som man andetsteds nærede betænkeligheder ved at trykke, kunne udkomme her, og landet blev et fristed for intellektuelle, der havde fundet forholdene i deres hjemland for trykkende.

Falsters ironi hindrer, at hans skildring skulle kunne læses som en kritik af den danske enevælde: hvad det unge menneske synes om, er jo *eo ipso* dårligt!

Men det er bemærkelsesværdigt at konstatere, at Falster i sit inderste hjerte - en region, som han kun undtagelsesvis betrødte - kunne huse en længsel efter Holland. I februar 1733- året efter, at sidste bind af hans *Amoenitates* var udkommet i Amsterdam - skriver Peder Fogh til ham: »Men af hvad Aarsag *Vir Clariss.* skriver, at hand fast hafde gjort en Pact, intet at vilde udgive af sine Skrifter inden Fæderne Landets Grændser, veed jeg iche, da jeg o.s.v. ...« (*Falsteriana*, 5.43-44). Hvis situationen var mulig i Ribe, ser man ham for sig omtrent som Anatole Frances abbé Coignard i hast, men skjult »feuilleter des livres récemment venus d'Hollande«!

37,1:

den Hag] hollænderne kalder byen '*s-Gravenhage* (= Grevens indhegning) ell. *den Haag* (= indhegningen, haven).

38,3:

nogle visse Huuse] d.e. bordeller. -38,7: *da]* hvorimod.

109

- 38,7:

Augustinus] som den eneste af kirkefædrene forsvarede *Augustin* prostitutionen med den pragmatiske begrundelse, at kanalisering af fordærvelsen hindrer, at *alt* bliver fordærvet: »Tag Skøgerne bort af

Menneskeheden, og du vil opfylde alt med Løbsagtighed!« - citerer Falster i discursen »Bør Horehuse taales i Staten?« (3. part, XIX), men kun for at betvivle udtalelsens ægthed og tage afstand fra dens indhold.

39,1:

Lejden] Leyden havde ry som en af verdens pynteligste og reneste byer. Dens universitet var højt anset. -39,6: *indgetogen]* som lever stille og ensomt (ty. *emgezogen*: tilbagetrukket - som sneglen i sit hus). - Den latinske ordføje med to akkusativer svarer til den danske sætning: han beskriver, hvorledes hver professor er indge-togen.

40,4:

Collegia og Leyser] både *collegium* og *lejse* (= *lectie*) kunne betyde såvel *forelæsning* som stedet for den, d.v.s. *auditorium, høresal*. - 40,5: *Scholar]* elev, discipel, student, studerende. - 40,6: *Adels-Mænd og Grever]* som eksempel kan anføres, at schweizeren Crousaz, hos hvem Falster havde fundet ideen til *Leve-Regler*, som universitetslærer i Groningen 1722-32 fik betroet opdragelsen af prins Friederich af Hessen-Cassel.

41,4:

Gemeene Skole-Sager] hvad den unge mand afviser så flot og *en bloc*, var i virkeligheden grundlaget for al datidig dannelse, såvel den ældre type, der hvilede på klassikerne (gamle slags Skribenter, Antiquiteter) og Bibelen (som Falster dog ikke vover at lade ham afvise) som den nye, der søgte mod samfundsvidenskaberne (*Politie*, herunder den *natur- og folkeret*, hvis store navn var hollænderen Hugo Grotius, 1583-1645).

Dannelsen af ældre type var Falsters, den nye Holbergs - men hverken i den ene eller den anden har vor unge mand lod eller del!

110

Ved »ny Experimenter« kunne man tænke på den hollandske autodidakt *Leewenhoek* (1632-1723), der konstruerede mikroskopet og ved hjælp af det gjorde sine epokegørende opdagelser.

Faget geometri er neutralt i disse sammenhænge, men digteren må jo have et forberedende rimord til *Politie*! I Falsters rektortid fik studenterne fra Ribe for øvrigt bundkarakterer i det fag ved optagelsesprøven til universitetet!

43,8:

For Tidens skyld at spare] sammenblanding af *for tidens skyld* og *for at spare tiden*. - Efter meningen er linjen fortsættelse til linje 6.

44,7:

Titul] titel. - Den unge rejsende har hverken til sig selv eller til sin journal anført nogen titel, der kunne forarge som falsk varebetegnelse: det er Falster, der nu skyder ham ironiske benævnelser som *Propheten* (str. 6) og den *Høj lærde Mand* (str. 29) i skoene som hans egne - med tilknytning til hans praleri i str. 4 og 5 og med forudgriben af hans selvkaraktistik i str. 56.

45,4:

Leening] en soldats lønning, det samme som sold. Begge udtryk implicerer, at stipendiaten ikke kan være sin egen herre, men står i pligtforhold til donator og hans fundats. - At man kan misligholde pligten og alligevel være en ypperlig rejsende, ses af Holbergs eksempel. -45,6: *Som stædte Dennem ilde]* som anvendte dem (pengene) dårligt.

47,2:

uden Landet] uden for landet, udenlands. - 47,7: *Bartskiær]* barbér.

48,6:

Resen, Borch og Rohde] danske lærde fra det 17. årh., der havde foretaget frugtbare udenlandsrejser. Den berømteste af de tre er den flersidigt lærde Ole Borch (1626-1690).

49,3:

over alt] her sikkert i den ældre betydning: overhovedet, i det hele taget. -49,6: *overflødig]* som besidder en overflod af noget. - 49,8: *intet]* ikke.

111

50,1:

See! vil mand spille] se note til *Ond.Opt.* 8,1. -50,5: *Burs]* ung fyr, knøs (*ty.Bursch*). - 50 j; *Kands]* gunstig lejlighed (samme ord som *chance*). - 50,8 *filouteret]* narret, bedraget (især i spil).

51,2:

Dantz og Mascarade] Werlauff s. 234: »Maskeraderne afgave en yndet Forlystelse saavel for Hoffet som for Publikum; i begge Henseender var deres Tilladelighed eller Utilladelighed Gienstand for høist forskielligt Omdømme«. -51,5: *Frøtken]* se note til *Leve-Regler* 41, 1.

52,2:

tør] behøver. - 52,4. *Spøjte]* sprøjte. - Formen *sprøjte*, der skyldes omdannelse af verbet *sprude*, kendes først fra beg. af det 18. årh. (ODS), jvf. at trykkene af nærv. satire har *Spøjte* til og med E 1737, og først de to sidste, F og G fra 1743 og 52, den nye form *Sprøyte*. - 52,5: *Venners trang]* det uklare udtryk skal vistnok betegne fædrenes angst for, at sønnerne skal komme i dårligt selskab, hvis de bliver hjemme - en tanke, der synes at komme endnu tydeligere til udtryk med varianten *Venners Tvang* i trykkene C, F og G. Ifølge str. 54 kan fædrene spare sig deres angst, da det er den medfødte drift, der bestemmer.

54,3:

dend, der fnatted gik i Bad o.s.v.] Peder Syv har ordsproget: »Somme gaa fnattede i bad og skabbede ud igen« (*skabbede* = skabede, befængt med udslæt). - 54,5: *Teenen, der gaar runden om o.s.v.]* talemåden »at spinde sin rok ell. ten af« anvendtes om den, der ved uregerligt levned opbrugte sine midler og blev forarmet. - 54,7: *Til det Ureene Dyyr o.s.v.]* efter Guds bud medtog Noa også par af alle urene dyr i arken og slap dem ud igen efter Syndfloden (1. Mosebog, kap. 7 og 8). Forholdet, der egentlig strider mod Syndflodens hensigt, er som de foregående eksempler udtryk for en deterministisk tankegang: hvad der er født urent, forbliver urent under alle omskiftelser, d.v.s. vor mand er uforbederlig: han kan ikke ændre anlæg, men vel fremtoning, jvf. næste strofe.

112

55,8:

Med ærbart Mod og Væsen] udtrykket er ironisk, da ærbarheden jo viser sig at bestå i en hovmodig afmålthed over for de formentlig ubetydelige omgivelser. - Falster indleder nu skildringen af den *modige*, d.e. overmodige hjemkomst.

56,4:

Gentil-Homme] adelsmand (fr.). - 56,6: *Sin Moders Hus]* se indledn. til nærv. satire, s. 102 nederst.

57,7:

haanes ved] skammer sig ved.

58,5:

fortrød ham] ærgrede ham, gjorde ham fortrydelig.

59,1:

Folie d'Espagne] var en dans af spansk oprindelse, af en alvorlig karakter og dansedes af en eneste person (Werlauff, s. 62). I sin ep. 86 beskriver Holberg den som den sidste og vanskeligste i en danseskoles kursus: »Naar en kom ud af Dantze-Skolen førend han havde *absolveret* sin *Folie d'Espagne*, blev han anseet som *Deserteur*«. Det franske navn betyder »spansk dårskab«. - 59,5: *Vindue]* se om rimet s. 64, punkt i a.

60,3:

mestrer paa] dadler, kritiserer, taler nedsættende om. - 60 ,5: *Ritual]* de for kirken gældende love og anordninger. - 60,7: *Statist]* statsmand, (høj) embedsmand i statens tjeneste.

61,2:

Vor heele Norden] d.e. Danmark-Norge. Bellona i Holbergs Nytaarsprolog 1723: »... dette Tvillingrige ... sit kjære Norden«. - 61,5-6: *Han siunes o.s.v.* ...J han synes, at han sidder i fængsel som i Sibirien.

62,2:

med alle] fuldstændigt, helt, ganske (*alle* er gi. dativ af *al*). - 62,3: *Franeker]* hollandsk by, til 1811 sæde for universitetet. - 62,5-6: *Hvi lodst du ikke o.s.v. ...]* idet *gifte til* er det samme som *gifte med*, bliver meningen vistnok: Hvorfor giftede du dig ikke med Paris ved at tage borgerskab dér? - 62,8: *Bordingholm]* Bornholm. - Når der anføres en ø, som ud fra et vist københavneri får karakter af forvisningssted, kunne det være i erindring om den høje velynders (Reitzers) bemærkning om, at de unge 113 mennesker vender hjem fra deres dårlige udenlandsrejser for »siden at fordømmes til et eller andet Ejland«, velsagtens som præst eller anden slags embedsmand (*Amoenitates*, 1. part, XVII).

63,7-8:

lyyst om dig paa Præke-Stokn] da alle samledes til gudstjeneste, var det praktisk også at bruge den til borgerlige og politimæssige forretninger.

114

Dend U-tidige Rang-Syge

Tekstforhold

»Dend u-tidige Rang-Syge« foreligger i 6 tryk fra årene 1722 til 1750. To af dem er fra 1722. Hvilket er da førstetrykket?

Som Chr. Thaarup gør opmærksom på det i sin udgave (s. XXIX), har det ene de rigtige former *Diogenes* og *Zebedæer* over for det andets fejlagtige *Diogones* og *Zebedeer*. Da disse to fejl går igen i henholdsvis de følgende fire og tre tryk, må deraf sluttes, at trykket fra 1722 uden disse fejl sandsynligvis er førstetrykket.

Dette sikres fuldstændigt ved, at medens samme tryk i str. 48 har den rigtige - eller dog forståelige - form *laugt* (= lavt), er alle de øvrige fælles om den oplagt fejlagtige form *langt*.

Der kunne anføres flere tilfælde af samme slags, men de nævnte er tilstrækkelige til, at følgende liste kan opstilles:

A = u.st., uden ovennævnte fejl, 1722

B = u.st., med ovennævnte fejl, 1722

C = Kbhvn., 1734

D = Kbhvn., 1736

E = Kbhvn., 1740

F = Kbhvn., 1750

Nærv. udgave gengiver teksten i A.

Rettelser af trykfejl

I str. 55 er *piiser* rettet til *priiser* som i B og *derpaa* til *der paa* som i F.

Varianter

1,5 Diogenes] Diogones B, C, D, E. - 1,8 Zebedæer] Zebedeer B, C, D. -5,2 Brølløp] Bryllup C, D, E, F. -6,3 Null som Tal] Nul og Tal D, E, F. - 10,6 forleenet] foreenet 115 D. - 10,7 Læn] Lehn E, F. - 17,1 Velbiurdig] Velbyrdig C, D, E, F. -23,2 sit] sin C, D, E, F. -24, 1 Sterfbo] Sterbo B, C Stervbo D, E, F. - 24,7 Kiste-Log] Kiste-Laag C, D, E, F. - 26,2 Sligt] Slig B, C, D, E, F. - 26,5 Anticyras] Anticyram E, F. -26,6Indbilding] Indbildning B, C, D, E, F. -35,1 selsom] selsomt E, F. -37,3 med] ved C, D, E, F. - 40,6 slaes] slaes E, F. - 42,7 da] de B, C, D, E, F. - 46,3 helser] hilser E, F. - 48,6 laugt] langt B, C, D, E, F. -50,1 længe] lange B, C. - 51,5 ingen] anden C, D, E. - 55, 1 piiser] priiser B, priser C, D, E, F. -55,7 derpaa] der paa F. - 59,8 Skamme] Samme D. - 60,2 Ham] Hand D. - 60,6 høyre] høye D. - 63,8 Fædres] Fæders C. - 64,7 af Aar] hvert Aar B, C, D. - 66,3 en anden] den anden C, D, E, F.

Noter og oplysninger

Om det stærkere politiske engagement i denne satire samt om samarbejdet med Chr. Rantzau henvises til indledningen s. 38ff.

Det skal her gentages, at det er Frederik d. 4.5 rangforordning af 11. febr. 1717, der er baggrunden for denne satire som for Holbergs »Den honette Ambition«. Men da komedien først blev trykt 1731 og først spillet 1747, har samtiden kun kendt Falsters kritik af rangsygen - ikke Holbergs.

Titlen: *u-tidig*] ubetimelig; urimelig; malplaceret.

1,1:

en Philosophisk Tvang] med henvisning til Bordings: »At jeg saa Pythagorisk gaar - som var jeg uden Tunge ...« forstår Vilh. Andersen »Philosophisk Tvang« som den *disciplina Pythagorea*, d.v.s. den tavshed, der var påbudt pythagoræerne som indviede (Ill.da.Litt.Hist., II, s. 166). Der kan dog også henvises til, at efter alm. sprogbrug betvinger man sit lavere jeg ved hjælp af filosofi: men naturen kan gå over optugtelsen! - z,5: *Diogenes*] den græske filosof (4. årh. f.Kr.), der på forskellig vis 116 demonstrerede sin sejr over livsbegæret, bl.a. ved at tage bolig i en tønde. - 1,6: *Phansæer*] disse skinhellige skriftkloge forstod at indrette sig, idet de kun i ord pålagde sig den filosofiske tvang. - 1,7: *Empedocles*] græsk filosof (ca.483-423 f.Kr.). I et bevaret fragment fremstiller han sig som glidernes ligemand, når han kranset med bånd og blomster drager ind i en by og da modtages af skarer, der trænger sig om ham i forventning om spådomme og helbredelser. - 1,8: *hine Zebedæer*] apostlene Jakob og Johannes, sønner af fiskeren Zebedæos. - Med deres billigelse bad deres moder Jesus om, at han i sit rige ville give dem plads ved sin højre og venstre side (Mattæus 20, 20-21).

2,1:

St. Povel] i brevet til romerne (15,15 ff.) hævder Paulus sin ret til at formane dem. - 2,4: *sin Næste forekommer*] drager omsorg for sin næste, før denne har bedt om det. - 2,5: *Pompeji*] genetiv af *Pompejus*, den romerske feltherre og statsmand (106-48 f.Kr.), der rivaliserede med Cæsar og blev overvundet af ham. - 2,6 *Symbolum*] løsen, devise, valgsprog. - Da et bestemt sådant ikke foreligger, tænker Falster vel på bekendte replikker af Pompejus, som Plutark har opbevaret som vidnesbyrd om hans magtsyge og selvtillid, f.eks. »Der er flere, der tilbeder den stigende sol end den synkende« eller »Hvor som helst jeg stamper i jorden i Italien, springer der legioner op!«.

3,2:

Gid pokker Penge skaane] rang og titler kunne købes, I 1715 bekendtgjorde kongen, at man mod en rekognition, d.e. en erkendtlighed, kunne »kjøbe Expectancer, Bestillinger, Charger og Titler« (Edv. Holm, II, 5.151). -3,7: *Lands-Ting*] domstol, svarende til vor nuværende landsret. -1 Danske Lov (1-8-3) påbydes det, at domstolene skal føre en protokol over alle dokumenter vedr ejendoms- og pengetransaktioner.

4,2:

en tredive Dukater] se Indledn. s.42. - 4,8: *Fluer*] efter 117 fr. *mouche* (= flue) brugtes *flue* som

betegnelse for en slags skønhedsplastre.

5,3-4:

At Præst og andre o.s.v. ...] efter gældende forhold måtte rektoren vige for sognepræsten. Det har krænket Falster ud fra de ideer, han havde om skolegerningens betydning, og i discursen »Om Skole-Standens Rang« (*Amoenitates*, 2. part, XXIV) tager han fyndigt til orde for, at rektoren burde have gang og sæde over præst og provst. I denne satires str. 29-30 viser han, at dette ikke er æresyge, men tværtimod god filosofi. - 5,5: *At jeg har Tienner bag min Stool]* se note til *Leve-Regler*, str. 44,7-8.

6,5-6:

Client ... Patroner] se note til *Leve-Regler*, str. 37,1.

7,2:

Basse] pasha. - 7,3: *Carakter]* rang, titel. - 7,4: *dend sidste Classe]* den endnu eksisterende rangorden består af klasser, der fra nr. 1 som den fineste går trinvis nedad til den sidste og mindst fornemme.

8,4:

og for bands Penge] ordet *for* er ikke præposition, men konjunktion af samme betydning som *fordi*. - 8,4-5: *døbte ham med et andet Navn]* borgerlige, der blev adlet, kunne enten beholde deres eget navn (Kingo, Holberg) eller få tildelt et nyt, hvis deres borgerlige navn var et af de fadersnavne på *-sen*, der endnu skiftede fra generation til generation og derfor var uegnede som familienavne (Poul Vendelbo *Løvenørn*, f. Thomsen, Henrik *Hjelmstjerne*, f. Henrichsen).

9,5:

Clerici] gejstlige: gejstligheden som stand. - 9,6: *Bonde og Soldater]* kun bønderne havde værnepligt. - 9,7-8. *Cammer ... Cancelli ... Commissanater]* administrative organer svarende til vore ministerier.

9,5-6:

Vor Borger eller Clerici, - Vor Bonde og Soldater] De for Falster usædvanlige inkongruenser frister til den konjektur, at *Vor* skal ændres til *For*.

Derved slap man for inkongruenserne og fik tillige en klarere fremstilling af Falsters samfundssyn.
118

Efter hans begreber kan man kun tjene kongen og ingen anden. Men gør man det, tjener man netop derved *for* den ham betroede og ham undergivne samfundstotalitet, repræsenteret af de fire stænder: adel, gejstlighed, borger og bonde. De tre sidste nævnes udtrykkelig (Clerici, Borger, Bonde), og den første (adelen) er til stede som det positive modstykke til ironien over den ufortjente ophøjelse i form af en basisforestilling om den dygtige og retsindige borgerlige embedsmand, der som velfortjent løn får en rang og derved bliver ligestillet med fødselsadelen (der ifølge Falster ofte nok har brudt harmonien ved at kompromittere sig som samfundets høge, se f.eks. *Leve-Regler*, str. 31 ff.).

I str. 56 billiger Falster netop en sådan veltjenende borgers optagelse i rangklasserne. Når den pågældende her siges at »tjenne Land og Riige«, således at hans pande tit er våd af sved »For mig og mine Liige«, synes sammenhængen og navnlig brugen af ordet *for* at bestyrke den konjektur, at *Vor* i de to anførte linjer af nærv. str. 9 er en fejl, der fra førstetrykket har forplantet sig til de øvrige, men som måske burde rettes til *For*.

10,1:

Lem] er hos Falster altid fælleskøn. - 10,4: *bryster]* nu: bryster sig. - 10,7-8: *Slesvigs Len med Dannemark foreenet]* det ansås for en betydningsfuld bedrift, da Frederik d. 4. i 1721 fik gennemført, at Slesvig blev indlemmet i den danske konges direkte besiddelser.

11,6:

Som Junker udi Polen] den polske adel hævdede sin ret til at vælge konge ud af egen midte.

12,2:

Kieldermand] en mand, der bor og driver virksomhed i en kælder - her som høker. - 12,7: *Liveri og Karos]* den liberiklædte tjener og vognen var statussymboler.

13,4:

Karm] lukket vogn, karet. - 13,5-7: *Monsieur - monseigneur]* i »Den honette Ambition« (III, 2) vil Jeronimus ikke bortgifte sin datter til en mand, der »er kun slet og ret *Monsieur*«.

119

15,2:

Opvartning] klienten gør opvartning hos sin patron.

14,4:

Ved venstre Haand og Side] pladsen til venstre for en anden var pladsen for den underordnede og ringere. Falster ironiserer over forholdet adskillige steder i sine discusser, og Holberg har ofte fat på det: som eksempel på herskende latterligheder anfører han således i sit første skæmtedigt, hvorledes man ser en mand drukne sig »for han ei sidde maa paa andres høire Haand«. - 14,7: *føre Fruer-Stat]* føre sig frem med den *stat*, d.e. fornemhed, pragt, stads, der tilkommer en frue.

16,6:

Luse-Torvet] loppetorvet. Vareudbudet beskrives *Doll-Huus*, str. 26. - 16,6: *palter]* pjalter.

17,1:

Velbiurdig] velbyrdig. - I gammeldansk og senere ortografi forekommer en af visse lydforhold fremkaldt vekslen af *iu* og *y*. - 17,4: *Titel-Breve]* de pågældende havde fået *brev* på deres titel, d.v.s. bevilling ved officielt dokument. - 17,7: *Kopskat]* en skat af lige størrelse på hvert hoved (ty. *kopf*). - Først 1764 blev en rangskat indført.

18,7:

Tremarks Mand] æreløs person. - Efter de gamle landskabslove var den, der var blevet idømt *tremarksbod*, også dermed dømt fra sin ære.

19,5:

at] for at. - 19,8: *Herre-Ritualen]* den for standspersoner gældende etikette.

22,4:

Og Forklæd kysse siden] Werlauff anfører (s. 31) en håndbog for danselærere fra 1742, efter hvilken kys på kjolen eller skørtet var en hylding, der tilkom damer af høj stand. I »Den polit. Kandest.« kysser rådsherreinderne Geske - borgmesterfruen! - på forklædet. - 22,6: *At føre 16 Aner]* tallet angiver antallet af tipoldeforældre. Til ret adel krævedes, at alle i denne generation som i hver af de følgende tre, d.v.s. til og med forældrene, var adelige. - 22,8: *Courtisaner]* se note til *Ond. Opt.*, str. 41,8. - Ved at indlade sig med tilbedere kan hustruen forsyne sin mand med den bredskyggede *hat*, der gjaldt som hanrejens kendetegn.

120

23,8:

Stutteriet] fængsel, spec. gældsfængsel.

24,1:

Sterfbo] dødsbo (første led beslægtet med ty.*sterben*). - 24,5-6: *Saa staar mit Lug o.s.v. . .]* det var en borgerlig ambition at lade hengå så lang tid som mulig mellem dødsfald og begravelse. - 24,7: *Kiste-Log]* kistelaag. - I regnskab over udgifterne ved en begravelse 1719 (O. Nielsen, s. 184) figurerer denne post: »For Gravskriften paa Kisten 5 Rd., 1 Mk.«.

25,1-3:

Phantasi... Philosophi] d.e. det dårligere og det bedre jeg. Det sidste begynder nu at hale den line ind, som det første har løbet ud.

26,1:

min Rector Seneca] digteren gør sig til discipel af filosofen *Seneca* (f. nogle år f.Kr. - d. år 65 e.Kr.), der hyldede den strenge stoiske livsopfattelse, men blev anklaget for, at han ikke selv efterlevede den. - 26,5: *til Anticyras]* i det klassiske Grækenland var *Anticyra* navnet på to byer og en ø, på hvilke tre steder der voksede nysæd (Helleborus), som antoges at kunne helbrede sindssvaghed. I overensstemmelse med

vendingen *mitti Anticyram* (= at sendes til Anticyra) er *Anticyras* her lat. akk. pi. (= Anticyra'erne). Se også varianterne!

27,3:

Jern] brændejern. - Talemåden »at være brændt med eet jern« udsiger, at de to parter er lige slette og ikke har noget at lade hinanden høre. - 27,4: *Seyer-Verk]* sejerværk, d.e. ur, især større (bornholmer, tårnur). - 27,5-6: *anderledes .. anderledes]* på een måde - på en anden måde. - Det var en alm. talebrug at sammenligne et menneske, der var i uoverensstemmelse med sig selv, med et ur, hvis visere og slagværk ikke fulgtes ad. - 27,7. *Hands Dyd]* hans grad af dyd, spørgsmålet om, hvor dydig han i virkeligheden var.

28,4:

Hofmod Vert i Stuen] forfængeligheden kan skjule sig i hovmod over, at man ikke er forfængelig!

29,3:

Ammonius] da historien med det afhuggede øre ikke 121 har kunnet verificeres, er det uvist, hvilken Ammonius der sigtes til.

30,2:

indgetogen] se note til *Uden.Reise*, str. 39,6. -30,6: *stemplet Brev}* se note til str. 17,4.

31,2:

Hollandsk Tryk] i det 17. årh. blomstrede bogtrykkerkunsten i Nederlandene, bl.a. med dynastiet *Elzevirerne* i Leyden (1592-1710). - 31,5: *Kaaber-Stykker]* kobberstik. -31,6: *Spektakel]* under, vidunder (her naturligvis ironisk).

32,8:

Læge] at Lukas var læge, oplyser Paulus i brevet til Kolossenserne (4, 14).

33,2:

Domitianus] romersk kejser (81-96 ef.Kr.), der forlangte, at han officielt ville tituleres som *dommus et deus*, d.e. »Herre og Gud«. - 33,4: *Janus]* denne gud med forskelligartede funktioner fungerer her som godt rim.

34,2:

So med Sadel] flere ordsprog bruger en *so med sadel* som udtryk for det disharmoniske og malplacerede (Mau 9228 og 9229 samt s.519). - 34,3: *fitted]* fedtet, klæbrigt, smudsigt.

35,4:

Poser] sække o.lg. af groft og billigt stof.

36,3:

danlig] bekvem, passende, skikket. - 36,7: *Bassum]* akk. af det lat. navn *Bassus*. I et epigram (V, 23) harcellerer Martial over en vis Bassus, der ved hjælp af flot påklædning søgte at snyde sig ind på de pladser i teatret, der var forbeholdt ridderne.

40,3:

fortryder] forbitrer, ærgrer. - 40,5-8: *At de endog i Kirken kand o.s.v. ...]* herom findes mange vidnesbyrd, se Edv. Holm I, s. 307, samt Werlauff, s. 506.

41,3:

Paa Moden uden Klokketklang] medens det hørte til den normale borgerlige ambition at blive begravet med alle kirkeklokker i sving (se begravelsesregnskab, Oluf Nielsen s.187 øverst), tyder nærv. sted på, at man i højere sociale lag har fundet det fornemmere med et mere asketisk ceremoniel i det akustiske som vel også i det øvrige, hvilket atter kunne være en lille - og risikofri - 122 indrømmelse til tidens alomodiske tendenser i retning af fritænkeri.

42,4:

Skaberak} pyntetæppe, der lagdes under ell. over og omkring sadlen. - 42,7: *da]* da derimod, medens derimod.

44,5:

Mogul] benævnelsen på herskeren i et muhammedansk dynasti i Indien fra ca. 1500 til slutningen af det 18. årh. -Man erindrer den lille nisse, der kom til stor-mogulen! -44,5: *Gog]* fyrsten over det folk, der i de sidste dage vil styrte frem mod Israel, men da skal knuses af Herren selv (Ezekiels Bog, kap. 38 og 39).

45,4:

Perspektiv] forstørrelsesglas.

46,2:

Menter] fortjenester. - 46,4. *begegner]* se note til *LeveRegler*, str. 53,6. - 46,5: *Hand kysser paa sin egen Haand]* da denne gestus, som man foretog, før man rakte hånden frem, var et folkeligt udtryk for ærbødighed ell. taknemmelighed, må den her være revet ud af denne sammenhæng. Da det drejer sig om hovmodig afvisning af andre, skal udsagnets mening søges i dets negative modsætning: den pågældende kysser *ikke andre* på hånden, da han derved ville erklære sig for mindre end de. - 46,7: *PaterNoster-Baand]* rosenkransen, som den katolske gejstlige vedholdende lod glide gennem fingrene.

47,3:

Contrafey] billede, portræt, d.e. gengivelse på tryk af navn og titel. - 47,4: *dend, som trykker Bøger]* utvivlsomt *Joachim Wielandt* (1690-1730), bogtrykker og avisudgiver. »Der er ingen ny Fremtoning af periodisk udgivelse paa noget Omraade i Tiaaret 1720-30, uden at den er knyttet til hans Navn« (Stolpe: Dagspressen i Danmark, III, s. 1).

48,1:

fra Børs til Strand] d.e. i Centrum, hvor mange færdedes. - Idet *Stranden* dengang strakte sig langs hele den gamle havn lige fra Stormbroen til Holmens Bro, tænker Falster sikkert på det afsnit af den, der er nærmest ved Nicolaj Plads - altså det nuværende *Ved Stranden*. -

123

48,6:

laugt] lavt - med ortografisk sammenblanding af gammel og ny form, som da *bage* var blevet til *have*, men skreves *haug* (til hvilken skriveform der aldrig har svaret nogen udtaleform).

49,7:

Bret] tavle til at skrive ell. regne på (jvf. regnebræt). 50,3: *Brevenes Signet]* lakseglene med aftryk af de fornemme afsenderes signeter.

51,6:

foragted Lampe] bibelsk udtryk for noget værdiløst (f.eks. Job 12,5).

52,8:

Tænk, hvilke Herligheder!] et ordspil, idet *Herligheder* også kan bruges tørt juridisk om de rettigheder, der er knyttet til en hovedgård.

53,1-8:

Tænk, om hand havde fordum med o.s.v. ...] der sigtes til beretningen i Apost. Gern. kap. 14 om, hvorledes Barnabas og Paulus blev antaget for guderne Zeus og Hermes (hos Falster med de tilsv. lat. navne), samt til udråbet i kap. 19: »Stor er Efesernes Artemis!« (hos Falster: Diana). - Var vor forfængelige mand ankommet, havde denne gudinde måttet *stige ud* af Efesus!

54,1-3:

Socrates ... Alcibiades] samtaler mellem Sokrates og den for sin charme og sit uberegnelige overmod bekendte feltherre og politiker Alcibiades findes i Platons »Symposion« samt i de dialoger »Alcibiades I og II«, der på Falsters tid antoges som ægte Platonværker. Plutark fortæller, hvorledes Sokrates over for Alcibiades var »en mand, der afslørede hans sjæls skrøbelighed og kuede det tomme og tåbelige hovmod« (*Levnedsbeskrivelser af Plutarch*, oversatte af Karl Hude, 1932, III, s. 164). -54,6: *paa Landkort viiste]* viste

klart og uigendriveligt. -Eksistensen af udtrykket som alm. talemåde har ikke kunnet eftervises.

56,3:

af Stat] titlen statsråd fik i Danmark den franske form *etatsråd*.

58,3:

Democritus] græsk filosof fra 6. årh. f.Kr., som 124 traditionen har gjort til den *leende* betragter af verdens gang, medens Heraklit blev den *grædende*.

59,2:

Medliden mod Betrængte] om Frederik d.4.s ukritiske velvilje hedder det hos Edv. Holm (I, s. 133): »Andreas Hojer fortæller om ham, at han gjerne nobiliterede, hvem der ønskede det og paa nogen Maade fortjente det«. -*Medliden*: medlidende. - 59,7: *Lurifas]* filur, gavtyv.

60,3:

Seyer-Æres] hyldes som sejrherre, triumfator. - Ordet er dannet af Falster. - 60,4: *da]* da derimod, hvorimod. -60,6: *Paa høyre Haand og Side]* se note til 14,4. - 60,8: *lide]* tåle, finde sig i, tillade.

61,1-3:

Gud ... Keyseren] der sigtes til Jesu afgørelse af problemet om skattens mønt med ordene: »Så giv kejseren, hvad kejserens er, og Gud, hvad Guds er« (Mattæus 22, 15-22).

62,5:

Brev] se note til 17,4.

63,1:

holde rar] anse for fin. - 63,7-8: *Slig Titel var jo Adelig o.s.v. ...]* i ældre tid tituleredes en adelsmand som »ærlig og velbyrdig«, jvf. Sganarel i »Melampe« (I, 3): »For 40 Aar siden heed de største Mænd Ærlige og Velbyrdige ...«.

64,1:

En fin] endelig, kort og godt (fr.). - 64,4: *Klid]* det affald af tomme skaller, som sigtes fra, når kornet males.

65,4:

Beleiring] muligvis er det med i Falsters tanke, at de rettigheder, Københavns borgere fik tilstået som tak for deres indsats under belejringen og stormen 1658-59, var den første breche i adelens gamle privilegiumur (*Politikens Danmarkshistorie*, VII, s. 495) - og dermed den smukke begyndelse til det, der siden skulle udarte til utidig rangsyge!

67,1:

Hvad er det, at ...] d.e. hvad vil det sige, at ... hvad er meningen med, at ... Således sikkert også *Ond. Opt. 67,6*. - 67,8: *Lykke]* tilskikkelse, skæbne - såvel god som ond.

68,1:

Imidlertid] når, idet. - 68,2: *fortenke]* mistænke. -68,7: *Ære-siuge]* ang. formen *stuge* se note til 17,1.

Dend Uforsvarlige Recommendation

Tekstforhold

»Den Uforsvarlige Recommendation« foreligger i følgende 6 tryk, alle anonyme:

A = 1722, u.st.

B = Wielandts »Samling af smukke og udvalde Danske Vers«, 1725-26, XV, s. 144-163.

C = 1734, Kbhvn.

D = 1736, Kbhvn.

E = 1739, Kbhvn.

F = 1749, Kbhvn.

Nærværende udgave gengiver teksten i A.

Rettelse aftrykfejl

I str. 71 rettes *Ledigheden* i linje 3 til *Leyligheden* - i overensstemmelse med leiligheden B og Leyligheden C, D, E, F.

Varianter

1,6 spøge] spørge C, D, E. - 1,7 deres] Eders C, D, E. - 2,3 ney] ey F. - 3,5 Jo] Ja E. - 7,4 Byttet] Bytte D. - 12,8 Tulbandt] Turbandt E, F. - 15,7 drømte] dømte C, D, E, F. - 33,3 Smidden] Smedden E, F. - 33,4 Diana] Diane E, F. - 34,5 at] for C, D, E, F. - 35,7 vort] vor C, D, E, F. - 36,6 Jaspis] Japis D. - 39,3 mungen] nogen C, D, E, F. - 40,7 Naar] Paa C, D, E, F. - 53,7 de] det E, F. - 67,6 Hvo] Hvor B. - 70,7 Skrifte] Skifte E. - 71,7 dirk] drik B, F. - 74,8 Markotenter] Marketenter D, E, F.

Noter og oplysninger

Denne satire, der blev Falsters skarpeste og dristigste, blev også den sidste i rækken af egentlige satirer, d.v.s. satirer med alment sigte.

Om dens tilblivelse og indhold henvises til indledningen s. 39-40 og 43-44.

126

Titlen: *Recommendation*] rosende udtalelse, især skriftlig. -Ordet har nu formen *rekommandation*.

1,7:

Vinde-Gud] vindenes gud, f.eks. romernes Æolus. -1,7: *Gan*] gammelnordisk betegnelse for en art trolddom, som især lapperne mentes at forstå sig på.

3,2:

i disse Silke-Tider] hentydning til den luksus i klædedragten, som enevælden søgte at bekæmpe. - 3,5: *Fridericia*] Fredericia fik i 1682 tilstået asylfrihed i 10 år for fallenter.

4,4:

Til ret at gjøre kroget] prokuratøren gør det krogede ret, forvender uret til ret.

5,5:

forfordeele] at forfordele én noget = at bedrage ell. narre én for noget.

6,3:

Plog] plov. - 6,7-8: *Og see! En andens Dovenhed o.s.v. ...]* Falster erindrer den tyske filolog Stübel, der havde kritiseret et leksikonarbejde af ham for derefter at tilegne sig dets resultater. I sit modskrift fra 1717 taler Falster om det »åbenlyse mennesketyveri« (*manifestissimum plagium*), han havde været genstand for fra Stübels side.

7,5:

Hexen] ifølge kalkmalerier af kærnende kvinder kunne Fanden og hans flok hindre smørret i at samle sig, se Troëis-Lund: »Dagligt Liv ...«, bd. 3, 1969, s. 83.

8,4:

Kloster-Tienner] underordnet funktionær ved *Klosteret*, d.e. den institution, hvor 100 studenter bespistes (til 1736).

9,4:

Lands-Academister] landets antal af studerende ved universitetet.

11,2:

skiønnes] dømmes rigtigt om. - 11,3: *Lerdom]* som det fremgår af det følgende, forstår Falster her ved *lærdom* uddannelse med praktisk sigte. - 11,3: *ziirer]* pryder, smykker. - 11,3: *Hvad Lærdom ziirer]* idet *hvad* er spørgende gradsadverbium (= i hvilken grad, hvor meget), er Falsters tanke den, at samtiden ikke har indset, i hvilken grad en solid uddannelse er et samfundsgode. Som det er, hindres en fornuftig uddannelsespolitik af 127 patron-klientforholdet. - 11,5: *Patronen]* se note til *Leve-Regler* 37,1.-11,5: *med sin Haand]* med sin underskrift (på uholdbar ros, påført ansøgningen). - 11,7-8: *Saalenge som dend dumme Aand o.s.v. ...]* hvis Falster hentyder til Markus 9,25 (om uddrivelsen af den stumme og døde ånd), bliver *dum* = stum, umælende.

12,3:

hørte ... Under paa] hørte med undren på (ty. *Wunder an etwas horen*). - 12,6: *Thalmud]* navnet på det supplement til Moseloven, der sammen med denne indeholder normen for rettroende jøders livsførelse. - 12,7: *Alcoran]* Koranen. - 12,8: *Tulbandt]* d.s.s. turban.

13,1:

en ung Jurist] det er et bemærkelsesværdigt moderne træk, at Falster her og i de følgende to strofer foretager en faglig udspecialisering, endnu før denne havde fundet udtryk i anordninger om tilsvarende embedseksaminer (den juridiske etableredes først 1736). - 13,3: *Grot og Puffendorf]* hollænderen Hugo Grotius (1583-1645) og tyskeren Samuel Pufendorf (1628-1689) var berømte organer for en juridisk nytænkning. - 13,4: *Tutter]* ordet *tut* kan enten forstås som den folkelige forkortelse af *substitut*, betegnelsen for en underordnet kirkelig bestilling - eller der kan tænkes på de *tutter*, d.e. *kræmmerhuse*, som kan drejes af bladene i en værdiløs bog. I *Amoenitates* (1. part, XXV) taler Falster om, at resultaterne af den lærdes flid »kommer rundt blandt Folk som Kræmmerhuspapir«. - 13,8: *Dend romerske Regiering]* der tænkes formentlig på det tysk-romerske rige. - Den unge akademiker kender ikke noget til dette riges statsretlige forhold, skønt Danmark dog var impliceret gennem Holsten og forholdet blevet højaktuelt, da det i 1721 lykkedes Frederik d. 4. at ændre status for den slesvigske del af monarkiet (se note til *Utids Rang-Syge*, 10,7-8).

14,3:

Thomas Bartholin] berømt læge og forsker (1616-1680), bl.a. med væsentlig andel i udarbejdelsen af den første danske farmakopé. - 14,5: *Bo]* bod, butik. - 14,6: *Dyder]* værdifulde egenskaber. - 14,7: *quid pro quo]* i løbet af senmiddelalderen blev det skik, at man i fortegnelsen over lægemidler indføjede et afsnit, der med overskriften *Quid pro quo* (= dette for hint, noget i stedet for noget andet) gav oplysning om, hvilke lægemidler man i givet fald kunne erstatte med andre.

15,3:

Hand være Preuszisk eller Polsk] medens Preussen i det 17. årh. begunstige calvinismen, lykkedes det ved religionssamtalerne i Thorn 1645 den katolske kirke i Polen at få enhver kritik af de katolske lærdomme forbudt. -15,4: *Var ey en ægte Christen]* medens Falster officielt hylder den evangelisk-lutherske kristendomsforståelse som den eneste sande religion (jvf. str. 34), var hans egentlige standpunkt nok det økumeniske: de forskellige retninger og religioner er variationer af samme ene tema og altså for så vidt ligeberettigede. Holdningen træder ofte frem i *Amoenitates* og fik sit måske smukkeste udtryk i hans *Philosophia Coelestis* (afsluttet 1741, men aldrig udgivet) med følgende: »Når jeg sluttelig fører sind og øjne rundt i menneskeverdenen og dens religioner, forekommer det mig, at jeg ser en Guds have, beplantet med forskelligartede blomster, eller en skov genlydende af forskelligartede fuglestemmer. Gid hine overalt må udsende en duft, der er Skaberen velbehagelig, disse en sang til hans ære og pris i evigheders evighed. Amen!«. - 15,5-6: *som Rabiner om Elias]* da disciplene spurgte: »Hvorledes kan da de skriftkloge sige, at Elias først må komme?«, forklarer Jesus dem, at han allerede er kommet i skikkelse af Johannes Døberens (Mattæus 17, 10-13). De skriftkloges teori havde altså intet på sig. - 15,8: *At Cromwell var Messias]* virkelighedsgrundlaget bag ironien er Cromwells forsøg i 1655 på at skaffe jøderne lovlig adgang til riget (der få år senere gav det ønskede resultat).

129

16,4:

i Pav Leonis Tider] d.v.s. før reformationen (Leo X var pave 1513-21). - 16,8: *tilvisse]* rigtigt, fuldkomment, til bunds.

17,6:

*Stinke-Potte]*giftbombe.

19,1:

jeg skuldre skiød] hævede og sænkede skuldrene som udtryk/for beklagende afslag. - 19,3: *Juvenalis]* den romerske satiriker, ca. 60-140 ef.Kr., hvis 14. satire Falster havde oversat. - 19,6: *Aretinus]* den ital. digter *Pietro Aretino* (1492-1556) var hadet og frygtet p.gr. af sin skarpe pen. - 19,8: *Boccalinus]* den ital. satiriker *Traiano Boccalini* blev enten forgivet af sine fjender eller slået til jorden med sandfyldte læderhylstre.

20,7-8:

Forordning om Recommendationer] der sigtes til forordning af 20. febr. 1717, i hvilken det hedder: »Paa det Recommendationer ikke skal gives af Interesse, Forvantskab og deslige Passioner eller af Medlidenhed, maa ingen under Kongens Hyldest og Naade understaae sig nogen at recommendere, af hvad Stand og Condition han end er, med mindre Kongen Selv nogen om en eller anden Person tilspørger eller lader tilspørge« (Schou: *Kongelige Forordninger og Aabne Breve*, II, 1777, s. 263-64).

22,3:

Antonmus] romersk kejser (138-161), så berømt for mildhed og visdom, at de følgende kejsere antog hans navn som tilnavn.

23,7:

da] da derimod, hvorimod. - 23,8: *slykke]*slukke.

25,2:

Gaver] evner, kvalifikationer. - 25,3: *Obligation]* forpligtelse, taknemmelighedsgæld - her med den usædvanlige betydning af taknemmelighedsgæld, som *andre* står i over for den talende, og som han nu kan henvise til som støtte for sin ansøgning. - 25,4: *Pund]* evner, talenter. -25,8: *Paaskrift]* patronens anbefaling, der er påført ansøgningen.

26,1:

Panegyricus] lovtale - i det gamle Rom den, som de nye konsuler skulle holde for kejseren. -26,2: *Claudianus]*130 Roms sidste betydelige digter, død ca.404 ef.Kr. Hans pragtfulde veltalenhed svarer ikke altid til den ubetydelige foranledning. Hvilken af hans personforherligelser Falster her har for øje, kan ikke siges. - 26,3: *Plinius]* af *Plinius d. Yngre* (62-113) er bevaret en lovtale over kejser Trajan (98-117).

27,2:

Ored] korn ell. mel, der var fordærvet af mider, sagdes at være *oret*.

28,3:

Hand Ja og siden Brøllop faar] billedet med embedet som brud og den heldige ansøger som brudgommen brugte Falster siden, da han markerede sin udnævnelse til rektor med digtet: »Brude-Vers til sit eget Brøllop, holdet med Riber Dom-Schole ved sin Indtrædelse til Rectoratet A° 1723«.

30,3:

Qveg] som rimet viser, skal ordet udtales *kvaj*. - 30,3-4: *praktiseres ... igiennem]* lempes, listes, smugles igennem - til embeder, de ikke er værdige til. - 30,6: *Fæ]* betød opr. kvæg, jvf. forbindelsen *folk og fæ*. -30,8: *De gamle Jøders Oxe]* oksen tærskede ved at stampes på det afhøstede korn. Moseloven byder: »Du må ikke binde munden til på en okse, når den tærsker« (5. Mosebog 25,4).

31,5-6:

Og Landets Hiord saa ofte maa o.s.v. ...] der sigtes til den favorisering af udlændinge, spec. tyskere, som også andre tog forargelse af. - 31,7. *Skabbed]* skabet, befængt med skab, d.e. udslæt.

32,4:

Liunet] hos Falster er *lynet* ubest. form i ental - altså *et Lynet*.

33,3-4:

Smidden udi Epheso] denne forsvarer af det herskende udvælgelsessystem bærer sig iflg. Falster ad som sølvsmeden Demetrius i Efesus, der af hensyn til sin egen produktion af Diana-statuetter gik ind for, at man skulle bevare dyrkelsen af denne gudinde (Apost. Gern. 19,24). - 33,6: *Dend tid]* så længe som. - 33,6: *daarlig]* uklog, tåbelig.

131

34,2:

værgeløs] som er uden væрге - altså: våbenløs. -34,2: *Buer]* bueskytter. - Modstanderne har vel lysten til at angribe (*buen*), men savner det virksomme argument (*pilen, værget*). - 34,7-8: *en sand og Evangelisk Kirke]* om Falsters religiøse standpunkt se note til 15,4. - 34,7: *en Lem]* dette ord er altid fælleskøn hos Falster.

35,5:

Mæcenat] den bekendte romer, der på Augustus' tid udmærkede sig som beskytter af litteraturen. - 35,5: *agter ... ved]* anser for, regner for.

38,8:

prioriteret være] have førsteretten.

39,4:

foor ... ilde] nedkom i utide, aborterede. - 39,6: *ond]* vanskelig, besværlig. - 39,8: *Adamitisk]* menneskelig, d.v.s. alt for menneskelig.

40,4:

det gemeene Sprog] den almindeligt kendte sætning. -40,8. *meriter]* fortjenester.

41,2:

Julianus] da kejser Julian Apostata (361-63) konfiskerede de midler, der tilhørte den kristne menighed i Edessa, motiverede han det ironisk med, at eftersom de kristne skal sælge alt, hvad de ejer, og give det til de fattige for derved at vinde det himmelske rige, ville han bistå dem i denne gode bestræbelse ved at gøre dem fattige!

42,4:

Med Alexander Kriige] d.e. føre krig sammen med Alexander (d. Store - den stærkeste af alle) som forbundsfælle, jvf. »I Vogn med hans bedrifter o.s.v.«.

43,2:

forskylder] gør sig værdig til, fortjener. - 43,5: *en Romersk Herre]* der kunne tænkes på kejser Heliogabal

(218-22), der vanærede sig ved at bortgive høje embeder til u værdige.

44,1-8:

Xenocrates o.s.v. ...] den græske filosof Xenocrates (d.314 f.Kr.) anbefalede en mand, hvis værd han selv tvivlede om, til den makedoniske hærfører Polysperchon. Da den anbefalede første handling var et forsøg på at presse penge af Polysperchon, skrev denne det brev til Xenocrates, som Falster citerer. Plutark anfører historien 132(*Moralia*, VII, kap. u) for at belyse egenskaben *dysóphia*, d.v.s. den usikkerhed ell. forlegenhed, som kan bevæge ellers veltænkende mennesker til at fyldestgøre en uretmæssig anmodning, som Xenocrates gjorde det med sin anbefaling.

45,1:

Theognis] græsk digter fra 2. halvdel af 6. årh. f.Kr. Skuffet af det sejrende demokrati i hjembyen Megara opererer han i sine digte med modsætningen mellem de få gode og de mange slette. Da der statistisk er størst sandsynlighed for tilhørsforhold til den sidste, store gruppe, varierer han ofte den tanke, at man aldrig skal rose nogen mand, før man har prøvet ham grundigt.

46,7-8:

En Horatii Formaning] i 1.bogs epist. 18, v. 76-77 siger Horats: »Den, du anbefaler, skal du prøve igen og igen, for at andres fejltrin ikke sidenhen skal blive din skam«.

47,1-8:

En Forbøn Plato eengang skrev o.s.v. ...] samme sted som anført i note til 44,1 fortæller Plutark, hvorledes Platon vel roste Helicon fra Cyzicus, men dog forsigtigt tilføjede: »Dette skriver jeg til dig om en dødelig - altså om et væsen af ustadig natur«.

48,1:

Augusti Sønner] i sine kejser biografier beretter Suetonius, at Augustus aldrig anbefalede sine sønner til noget embede uden at tilføje: »Hvis de fortjener det!«.

49,4:

uforsvarlig] utilfredsstillende; slet, ringe.

50,6-:

Domitianus ... Trajanus] kejser Domitian (81-90) udartede til tyran, hvorimod Trajan (98-117) var human og retsindig.

51,4:

stakket] kort.

52,4:

besværet] besværet.

53,7:

Catalogi] flertal af *catálogus*: fortegnelse, liste.

54,4:

forsage] tabe modet. - 54,6: *Diogenes i Tønden*] se note til *Utid. Rang-Syge* 1,5. - 54,7-8: *Og ey Barlæi Rettersted o.s.v. ...*] da Gaspard van Baerle, (lat.*Barlæus*), hollandsk 133 digter og lærd (1584-1648), blev fundet død på bunden af en brønd, kunne det ikke afgøres, om der forelå ulykke eller selvmord. Falster antager det sidste i tillid til den tradition, der forklarer selvmordet som fremkaldt af miskendelse og forbigåelse.

55,3-4:

sprang fra Deres Russe-Hette] d.v.s. forvandlede fra skolepeblinge til nybagte studenter; en *rus* er betegnelsen for den, der står umiddelbart foran den ceremonielle optagelse i studenternes lav. - Udtrykket er dannet (af Falster?) efter model af talemåden *springe fra beghætten*, d.v.s. ved et spring fra en stol ell. Ig. befri sig fra den ved snor til et fast punkt forbundne begsmurte hætte, man havde taget over hovedet. Når hættens røg af i springet, befriede man sig sammen med den fra skurv og sårskorper i hovedbunden, som

sad fast i den indtørrede beg.

56,2:

kleinlig] svag, kraftesløs. - *56,3: Priisen]* belønningen. - *56,3: saa gemeen]* så almindelig, så lidet eksklusiv. - *56,4: Ved Blindebuk udbyttet]* fordelt ell. uddelt i blinde. - Belønningen bliver ikke eksklusiv nok, når den fordeles i blinde.

57,4:

Og ikke tient en Herre] adskillige Henrik'er og Jens'er i Holbergs komedier røber sig som »latinske drenge«, d.v.s. studenter, der p.gr. af fattigdom havde ladet sig fæste som tjenere. Ad den vej kunne de godt siden drive det vidt i verden (O. Nielsen, s. 167-68).

58,8:

Homerum Kyst] kysset Homer.

59,5:

fortryller hans Credit] svækker hans anseelse (ved midler, der ikke ret tåler lyset). - *59,8: forblænder]* sammenblender på forvirrende ell. ødelæggende måde.

60,2:

bag Tapetet] d.v.s. i det skjulte. - Tapetet er et løsthængende vægtæppe. - *60,3-4: Hoved-Nøglen ... Til Pennen og Signetet]* fru'en bestemmer, hvad manden skal skrive og derefter signere med underskrift og laksegl.

62,2:

Nytte og deslige] Smiger, bestikkelse o.lg.

134

63,7-8:

See, hun vil allerhelst sit Bly o.s.v. ...] idet lykken antages at dirigere kuglerne uden om de kække for at lade dem træffe de bange eller fejge, får den karakter af hævnende nemesis.

64,1:

Gevær] våben, værge. - *64,6: holt]* hold. - *64,7: Hvad gjelder]* d.e. jeg er vis på, sikker på.

65,2:

da] da derimod, hvorimod. - *65,4: som Spektakkel]* som genstand for nysgerrig ell. hånlig betragtning.

66,4:

Piper] den borgerligt fødte Karl Piper (1647-1716) avancerede til svensk statstjenestes højeste stillinger. 1702 blev han kansler for universitetet i Upsala.

67,6-8:

Hvo tør Du næsviis Flue o.s.v. ...] det ville sikkert være rigtigt at rette *hvo* til *hvor*, idet linjen derved ville blive parallel med den umiddelbart foregående samt de følgende. Af de foreliggende tryk har B *hvor*. - Det kunne dog også give mening at opfatte *hvo* som subjekt til *tørgaa* og *Du næsviis Flue* som direkte tiltale (af den, til hvem spørgsmålet rettes).

68,6:

Betler-Palter] tiggerpjalter.

69,7:

Saalænge det behøver lud] jvf. talemåden: »Der skal skarp lud til skurvede hoveder«.

70,1-4:

Hvad, om Patronen tog dig f or o.s.v. ...] en sådan eksamination nævnes ikke i forordningen af 20.2.1717

(se note til 20,7-8), men stemmer med dens ånd. - 70,7: *Som dend, der ned fra Skrifte maa ...*] for dem, der vil til alters, fastsætter Danske Lov (2.5.11-17) visse mindstekrav om kristendomskundskab. Opfyldes de ikke, skal præsten afvise vedkommende.

71,4-5:

hvad skal det gieide, at ...] d.e. jeg er sikker på, at ..., vis på, at ... (med *gælde* brugt om indsats i spil ell. væddemål).

72,2:

Borgerstue] borgestue. - Om dennes anseelse se note til Ond. Opt. 51,6. - 72,5: *Du dig for denne gjør gemeen*] du går ned under dit niveau ved at give rollen som hans 135 ligemand. - 72,8: *Barberer eller Skræder*] »Fornemme Standspersoner optog Haandværkere iblandt deres Tjenerskab, der altså beskyttet af Liberiet kunne udøve en temmelig fri Næring« (O. Nielsen, s. 295). 73,3: *Credit*] godt ry, anseelse.

73,6:

hos lille Pelle ligger] da Falster ikke kunne tænke sig den sokratiske særform af Eros overført til Danmark, kan Pelle ikke være drengenavn.

Da det efter »Danmarks gamle Personnavne« heller aldrig har været kvindenavn, placerer udtrykket »at ligge hos lille Pelle« følgelig ikke den liggende i forhold til nogen person med navnet Pelle.

»At ligge hos lille Pelle« må da være betegnelse for en *tilstand*, som den liggende befinder sig i, og denne betegnelse kan ikke tilhøre den almindelige sprogbrug.

Man kunne derefter gisne på, at Falster ud fra latinens ordsprogsagtige vending *quiescere in propria pelle*: at hvile i sit eget skind, d.v.s. være tilfreds med sin tilstand, slå sig til ro i den, har lavet et latinsk-dansk ordspil, idet *Pelle* dels skal gælde som ablativ af *pellis*. hud, skind, dels som dansk personnavn.

Hvis ordspillet ikke har været en gængs studenterspøg, har det hørt hjemme i det særsprog, som lærere undertiden kan udvikle til fornøjelse for sig selv og eleverne: den venligt-strengte rektor kan mangan gang have spurgt en efterladende discipel: »Sig mig, *mi Erasme!* har du tænkt dig at blive liggende hos lille Pelle?«. Disciplen har forstået og kammeraterne har smilet - atter en gang!

Henvendende sig som digter til et større publikum har Falster glemt, at han ikke er på hjemmebane - eller overvurderet omfanget af sit private sprogdømene.

Når vor ihærdige supplikant lægger sit hoved i kammerpigens skød, idet han lader, som om dette sted var dets endelige trygge havn, kan man med sandhed sige om 136 ham, at han *quiescit in propria pelle*, eller i Falsters argot fra skolen: at han ligger hos lille Pelle.

Kammerterneren har heddet Cathrine eller Mette som i *Leve-Regler* 65,2.

74,8:

Markotenter] ældre sideform til *marketenter* ell. *-tender*.

77,3:

Antonini Pii] genetiv af *Antoninus Pius* = A. d. Fromme. Se note til 22,3. - 77,6: *vant*] vænnet.

78,2:

Blufærdig] i stand til at skamme sig over egne brist.

Verden som et Doll-Huus

Tekstforhold

»Verden som et Doll-Huus« foreligger i fire tryk:

A = København, 1730

B = København, 1736

C = København, 1741

D = København, 1751 Nærv. udgave gengiver teksten i A.

Rettelser af trykfejl

I 34,5 er *Philosopus* rettet til *Philosophus* som i B, C, D. Alle tryk har *punktum* efter 42,4. Det rettes til *komma* (eller kunne helt slettes). Alle tryk har *komma* efter 51,2. Det slettes. I 57,1 er *hvad* rettet til *hånd* som i D. I 74,2 har alle tryk *med*. Det rettes til *mod*.

Varianter

1,5 Hovedt Sejer-Verk] Hoved-Sejer-Verk B, C, D. - 4,4 Hvorfor] Derfor B, C, D. - 13, hver] her B. - 33,5 ham] hand B. - 44,5 dig] sig B, C. - 45,8 Aved-Øre-Gade] AvedØxe-Gade B, C, D. - 53,5 Regni] Regeni B, C. - 54,6 Priviligeret] Privilegeret D. - 57,1 Hvad anker] Hvad Anker B, C, Hand anker D. - 61,5 Dommeren] Dommere B, C, D. - 61,6 lavere] levere B, C. - 72,5 grundet] grunde B, C. - 73,8 Tiener] Tienner D. - 81,2 Luud-Bad] Lund-Bad B, C. - 81,4 Huud] Hund B, C.

Noter og oplysninger

Om muligheden af, at denne satire skulle være den først skrevne, samt om den ændring af dens slutning, der fjernede den fra de almene satirer og henførte den til de senere personlige, henvises til indledningen s. 22ff og 30ff. samt til udgiverens artikel: »Hvornår begyndte Falster sin danske digtning og med hvilket arbejde?«, *Danske Studier*, 1981.

138

Trods den påfaldende lighed mellem satirens afsnit »Oraklet« (str. 54-65) og Holbergs »Kandestøber« er der sikkert ikke nogen som helst forbindelse mellem de to behandlinger af samme emne. De kronologiske forhold udelukker det.

Som det er søgt påvist i indledningen er satiren blevet til, før komedien blev spillet, d.v.s. før 22. sept. 1722: satiredigteren har altså ikke kendt komedien.

Men hans satire udkom først i 1730: komediedigteren har altså ikke kendt satiren.

Da Falster vanskeligt kan tænkes at have plagieret Holberg og slet ikke så nærgående, som han ville have gjort, hvis dette var plagiat, bliver sammenfaldet mellem Holberg netop derved indicium for, at i grundtrækkene og første anlæg er denne satire ældre end 22.9.1722.

Da Falster omarbejdede sin satire med henblik på udgivelsen i 1730, blev ikke alene slutningen ændret. Da den berlenburgske Bibel, der nævnes str. 67, først begyndte at udkomme i 1726, må afsnittet om den bigotte ihykler være senere end dette årstal. Om disse forhold henvises til indledningen s. 30ff. samt til *Danske Studier*, 1981, s. 102-04.

Titlen: *Doll-Huus]* galehus, dårekiste (ty. Tollhaus). *besynderlige]* særlige, specielle.

1,5:

Hovedt Sejer-Verk] hjernens sjælelige mekanismer er et *sejerværk*, d.e. urværk. - 1,8: *Som Stii i Kaaber-stykke]* den fixe idé bearbejder sindet som stilen (= gravstikken, lat. *stylus*) det kobberstykke (= kobberplade), der anvendtes som matrice ved trykningen af det færdige billede (kobberstikket).

3,1:

Blaar] brændbart affald af hør ell. hamp.

5,4:

Børs] her = sted, hvor mennesker jævnlig samles.

6,2:

Huus-gesinde] husstand; enheden af familie og tjenestefolk.

7,3:

vant] vænnet. - 7,5: *moxen]* næsten, omtrent. - 7,7: *Bis-lu-lu]* visselulle, seng.

139

8,2:

Backelse] småkager. - 8,3: *Adrienne]* se note til *LeveRegler* 44,6

10,4:

lyde] legemsfejl, skavank.

11,5:

lider] finder mig i, tåler.

12,1-2:

tør ... ved] behøver. - 12,3: *Kielling-Unger]* når ODS med nærv. sted som belæg forklarer ordet som betydende »forkælet barn, kælebarn, kæledægge«, kan det næppe være rigtigt, da de her nævnte unger jo netop ikke er forkælede, medens den talende selv er det (jvf. str. 14). Falster associerer her næppe til verbet *kæle*, men snarere til den betegnelse for en gammel kone, der bruges som ringeagtsytring: disse andre *Kielling-Unger* kan ikke hævde sig over for forældrene, fordi de mangler kraft og mod - siger vor forkælede stivnakke. - 12,5: *liste sig]* klare sig, være tilfreds. - 12,6: *beskiæret]* beskåret.

13,4:

skraber] gør komplimenter (skrab-ud).

14,4:

oppedaget] fortryllet, forhekset.

15,2:

korser] korser sig (af forskrækkelse). - 15,2: *gaber]* bliver højroset (i kritik af forældrene). - 15,4: *KiellingAber]* en *abe* er et uforstandigt ell. naragtigt menneske uden personlig holdning. *Kielling* er samme ringeagtsbetegnelse som i 12,3 - se note hertil. - 15,6: *een Lea]* en uskøn kvinde. - Labans datter Lea var ikke så smuk som søsteren Raket: »Leas øjne var matte, men Raket havde en dejlig skikkelse og så dejlig ud«, 1.Mosebog 29,17. - 15,8: *Galathea]* en smuk havnymfe i den gr. mytologi. Navnet blev ofte anvendt i det 17. årh.s hyrdedigtning.

16,3:

gaar paa Kap] går på kapertogt (som Don Juan). - 16,4: *forklæd-Venner]* damebekendtskaber. - 16,6: *Alcmene]* var efter det gr. sagn gift med Amfitryon. Under dennes fravær påtog Zeus (Jupiter) sig hans skikkelse og besvangrede Alcmene. - 16,8: *Helene]* Iliadens skønne Helena.

19,6:

fordrager] foretrækker, synes om. - 19,7: *Munster]* mønster.

140

21,3:

I sine Øyen angennem] i egne øjne behagvækkende, charmerende. - 21,7: *Faveur-Baand]* pyntebånd, der skænkedes som gunstbevisning.

23,2:

Nativitet] horoskop, bestemmelse af et menneskes skæbne ud fra stjernernes stilling i fødselsøjeblikket.

24,4:

den gyldne Elephani] Elefantordenen antages indstiftet af Christian d. 1.

25,5-6:

Om Folk han drammer o.s.v. ...] jvf. 1.Mosebog 37,5-7: Josefs drøm om brødrenes neg, der bøjede sig for hans.

- 25,7:

Befordring] forfremmelse.

26,5:

Luuse-Torvet] loppetorvet.

27,6:

Een Oxe eller Ugle] altså tilhørende den gamle danske adel. - Medens slægten *Oxe* er dansk uradel, findes der ingen dansk Ugleslægt, og den svenske slægt *Uggla* er af yngre oprindelse.

28,3-9:

At Doctor Morten Luther er o.s.v. ...] præstesønnen Falster identificerer sig her med den tiltalte! Det var ham i øvrigt en hjertesag at hævde gejstligheden og den lærde stand over for det adelige hovmod - se f.eks. hans ironiske »Tale til Adelsmænd om at holde sig fra Studeringer« (*Amoenitates*, i. part, XXIII) med vendinger som denne: »Narrestreger, Abespil og Liderlighed ere - foruden adeligt Navn og Segl - alt hvad I have tilbage«. - 28,6: *Sanct Peders Nøgel-Orden]* som forvalter af Sakramentet har også den lutherske præst »Himmerigets nøgler« (*Mattæus* 16, 19), og den nøgleorden er vel så god som nogen af adelsmandens.

29,7:

Spilleverk] småting, bagateller, et ingenting.

30,2:

skrabe] gøre skrab-ud. - 30,8: *Kong Christoffer]* Christoffer af Bayern (1440-48) indkaldte og begunstigede sine bayriske landsmænd. 31,5: *Klakker]* klatter, smudspletter.

32,3:

rar] værdifuld, udsøgt. - 32,8: *sudlervuren]* smudsig (med moralsk bibetydning).

141

33,2:

Sit eget sidste Stykke] det sidste nummer i slægtsgalleriet: billedet af ham selv.

34,6:

Bayle] den franske kritiske filosof *Pierre Bayle* (1647-1706), hvis skrifter optog - og foruroligede - bl.a. Holberg. - 34,7: *Salmasius]* fransk filolog og polyhistor (1588-1635), berømt for sin lærdom.

35,1:

Tartar-Cham] d.e. tartarernes fyrste. - Med holdepunkt i i. Mosebog, kap. 10, har Falster som andre antaget, at det tyrkiske *kan* (= fyrste) var det samme som det hebr. *Kam* - navnet på den anden af Noas tre

sønner.

36,5-8:

Da hånd dog knap en Fierding-Vey o.s.v. ...] man kunne synes, at der her er en brist i fiktionen: den lærde er jo her ikke længer dårekistelem, men den faktiske, normalt forekommende lille lærde, som gør krav på at være stor.

37,3:

Cancellij regeringskontor - her ironisk om vor lærde mands arbejdsværelse. - 37,6: *Borrichius]* den lærde Ole Borch (1626-90).

38,4:

Æsopiske Plumatzer] d.e. lånte fjer (*Plumatz*: fjerprydelse, fr. *plumage*). - Der hentydes til den fra Æsop kendte fabel om alliken, der smykkede sig med påfuglens fjer. - 38,5-8: *At Aristippos, hvis hand kom o.s.v. ...]* Eftersøgning relevante steder har ikke ført videre end til et replikskifte hos Diogenes Laertios mellem Aristippos (gr. filosof, 435-366 f.Kr.), og en tilhører, der blæser sig op af sin udstrakte viden, men så tilrettevises af filosofen med den velkendte hævde af, at det er bedre at vide meget end mangt.

Med tanken på Falsters heftige vrede, da han i 1717 blev litterært bestjålet af en tysk filolog, kunne man forestille sig, at han tror sig i overensstemmelse med Aristippos, når han ud af sit eget lægger ham den anførte replik i munden.

39,3:

rar] sjældnen, fremragende. - 39,8: *Orationer]* latinske taler (som prøve på veltalenhed).
142

40,5:

overlagt] belagt, overtrukket! (som en kunstgenstand med emalje, farve o.lg.).

41,6-8:

Cunæus o.s.v. ...] de nævnte var ansete mønstre i orationens kunst fra det 16. og 17. årh.

42,3:

Qvintin] en vægtenhed, = 1/128 pund. I brug til 1861. - 424: *Adviiser]* aviser. - 42,6: *at]* så at. - 42,7: *til Ild udi Tobak]* til fidibusser (sammenfoldede strimler papir, hvormed piben kunne tændes).

43,5:

i Læster-Tal] en læst var et rummål - et (forskelligt) antal tønder af varer, der kan udmåles tønnevis.

44,3:

ikke rar] ikke noget særligt. - 44,6-8 *At Maane, Sool og Stierne o.s.v. ...]* d.e. himmellegemerne har aldrig voldt Tyge Brahe så meget hovedbrud som det, vor mand har ofret på sine vers. - Alle tryk har formen *Tyhe*.

45,3:

da dog] endskønt, selv om. - 45,6-8: *ved Ringsted-Kro Og Aved-Øre-Gade]* det har ikke kunnet eftervises, at disse steder var alm. kendt som vanskeligt passable. - Den lidet berejste Falster kendte dem fra manddomstidens rejser mellem Ribe og København og ungdomstidens mellem København og Nykøbing Falster.

47,3:

det store Dyr] Joh. Åbenbaring, kap. 13.

48,5:

Kong Cyrus] var i tiden omkr. 550 f.Kr. grundlæggeren af det persiske riges storhed. - 48,6: *Forvandskab]* slægtskab. - 48,7: *det femte Monarki]* Tusindårsriget. - I det 17. og 18. årh. inddelte man historien i fire perioder eller monarkier: det assyriske, det persiske, det græske samt det romerske, der stadig eksisterede i form af det hellige tysk-romerske rige. Ifølge Daniel 2,44 ville derefter komme det af Gud stiftede rige, som aldrig i evighed skal forgå - og dette var det femte monarki.

49,4:

Patron] se note til *Leve-Regler 37,1* om patron-klientforholdet.

50,3:

Dedicationer] tilegnelser. - De tilegnelser af bøger til fornemme mænd, som var hensigtsmæssige for datidens 143 forfattere, var som regel holdt i en servil tone. Falster har selv måttet skatte til genren.

51,7:

Bellisarius] trods store fortjenester faldt kejser Justinians feltherre *Belisarius* (505-65) i unåde som følge af hofintriger. En tradition vil vide, at han døde som blind tigger.

52,5-8:

End Görtzes udi hans Arrest o.s.v. ...] den gottorpsksvenske statsmand *Georg v. Gbrtz* blev Karl d.12.s ledende minister, men efter dennes død anklaget for embedsmisbrug og henrettet.

53,3-

Primas Regni] titlen af *primas regni*, d.e. regeringens førstemand, var tillagt den polske ærkebiskop og medførte bl.a. beføjelsen til at dirigere kongevalget.

54,1:

paa m Trefod] som den, på hvilken spåpræstinden i Delfi sad. - 54,2: *modig]* overmodig, stolt, hovmodig. Se *Udenl. Rette*, note til titlen. - 54,4: *Apollinis Orakel]* oraklet i Delfi var underlagt guden Apollon.

55,4-5:

At du saa høyt en Stjerne o.s.v. ...] at du er så begunstiget af skæbnen, at du o.s.v. ...

56,2:

Giekke-Pose] den, der »løser for gækkeposen«, snakker op på en tåbelig, naragtig måde. - 56,7: *Fleury]* den franske kardinal og minister *André Fleury* (1653-1743) havde samlet magten hos sig og fastholdt den, til han døde som 90-årig.

57,7:

To Buxer] d.v.s. et par bukser.

58,3:

Assow] Peter d. Store erobrede i 1696 fæstningen Asov fra Donkosakkerne, men måtte afstå den igen ved fredsslutningen med tyrkerne i 1711.

59,1-2:

Malborough ... Eugenius] den engelske *Marlborough* (1650-1722) og den østrigske *Eugen af Savoyen* (1663-1736) var berømte feltherrer.

60,1:

Kirke-Staten] et lands - her Danmarks - officielle kirkesamfund med dets forfatning, embedsmænd, indtægter o.s.fr. - 60,2: *Da undrer hand]* = da undrer det 144 ham. - Sammenhængen er: der er intet, der undrer ham mere, end at den gode bisp ikke bedre forstår o.s.v. ... - 60,5: *Underdan]* undersåt. - 60,6: *Lector]* var dengang en gejstlig titel. - 60,8: *Rector]* da latinskolen var forskole for præster, var dens rektor biskoppens underordnede - et forhold, som Falster ikke befandt sig så godt ved, se indledningen s. 15.

61,6:

lavere] holde et skib gående for små sejl. Her i overf. bet.: gå forsigtigt til værks, idet man undlader at tage bestemt parti.

Hvis dårekistelemmet skal fastholdes som den hyperstrenge kritiker, der dømmer ud fra holdningen: »Hvis det var mig, skulle I bare se!«, forstås det ikke, at han *ros* de lovtrækkende advokater og bestikkelige dommere.

I de noget uklare strofer 61 og 62 synes Falster at sammenblende: 1) berettiget kritik af samfundsforhold med 2) satire over politiske kandestøbere, der dømmes ud fra uvidenhedens arrogance.

Hvis de har ret i deres dom, er de jo hverken uvidende eller arrogante!

62,3:

Politie] de faktorer i samfundet, der skulle gøre det til en velorganiseret helhed.

64,5-8:

At hand som en Chineser meer o.s.v. ...] det er uklart, hvilken forskel der sigtes til. - Den synskorrigerende glaslinse blev opfundet omtrent samtidig i Kina og Europa. Det kunne muligvis tænkes, at Falster forestiller sig, at medens kineserne - efter hvad han troede at vide - kun brugte ét øjeglasse, bruger europæerne to.

65,3:

Alexiwitz] Peter d. Store. - *65: Louis le Grand]* Ludvig d. 14.

66,8:

Eliæ Vogn] den ildvogn, der førte profeten Elias til himmels (2. Kongebog, 2,11).

67,1:

Dend Berlenburgske Bibel] i Berieburg i Hessen udkom fra 1726 til 42 en Bibeloversættelse, der i ledsagende 145 forklaringer vender sig polemisk mod den bestående kirke ud fra mystisk-teosofiske standpunkter. For Falster var det er værk i opløsningens og destruktionens tjeneste. - *67,3-4: meere dyrebar af Tolken end af Aanden]* vor hellige mand burde lægge vægten på den evangeliske ånd af kærlighed, men foretrækker i stedet tolkens, d.e. kommentatorens aggressivitet i de ledsagende forklaringer.

71,7:

huuste] huskede.

74,5-8:

Kirker ... Skoler ... Hospitaler] i Danske Lov 5-4-15 forudsættes det, at man i givet fald betænker netop »Kirke, Skole og Fattige«. *Hospital* = stiftelse for trængende gamle.

76,5:

Æsopi Ulv] ulven i Æsops fabel.

77,4:

slette] jævne, gøre glat.

78,8:

Kaget] se note til *Udenl. Reise* 22,6.

79,5:

Hand mindis ey] han har glemt, han tænker i dette øjeblik ikke på ...

80,2:

Liimstang] kosteskæft (første led er *lime* = riskost). - Ved sammenblanding med den stang med lim på, der brugtes til at fange fugle med, har *lime-stangen* fået betydningen »kosteskæft uden kost på«, så hvad enten man løber med en stang af den ene eller den anden art, løber man i begge tilfælde april.

81,2:

Luud-Bad] jvf. ordsproget: »Der skal skarp lud til skurvede hoveder«. - *81,3-4: Hvor ved han Verdens Tarter blaa o.s.v. ...]* ODS løser her alle forståelsesvanskeligheder ved at opfatte *Tarter blaa* som *tarterblaa*, d.v.s. mørk som en tater. - *81,6. Sudlervurne]* se note til 32,8.

Amicus certus in re incerta cernitur

Tekstforhold

Nærværende udgave gengiver teksten i det eneste tryk, der findes - det i Holbergs »Tredie Prøve Af Ziirlige og smukke Danske Vers Over Foresatte *Materie* af *Ciceronem Amicus certus in re incerta cernitur*. Efter *Anonymt Invitation* og udlovede Gevinst, aflagt *In Aprili 1739*«. (Den fejlagtige akk. *Ciceronem* er originalens).

I nogle introducerende linjer meddeler Holberg følgende: »Til dette Vers findes intet Merke, hvoraf sluttes, at *Autor* har allene skrevet for at bæere dette begyndte Verk og at opmuntre andre. *Poesien* og *Tankerne* give ogsaa tilkiende at *Skribenten* er en gammel og vel *exerceret Poët*.«

Noter og oplysninger

Om digtets personlige foranledning og indhold henvises til indledningen s. 44-56.

Medens den anden af digtets to episoder er selvoplevelse, er det tydeligt, at den første er fri fiktion.

Det ses af den beregnede tilrettelægning: til at begynde med skal alt gå så dårligt som muligt, hvorefter tingenes gang skal vendes til det modsatte, for at fortælleren kan få lejlighed til at anstille den kontraprøve (str. 33), der bliver det endelige bevis for episodens tesis: at egen slægt er værst. Prøven bliver mulig ved den lotterige gevinst, der er det sikre tegn på, at det hele er digt.

Kreditor er handelsmand i Lübeck (str. 18). Da det er uklart, hvor broderen tænkes at bo og drive virksomhed, bliver det svært at forklare, hvad han mener med udsigten til at komme til at slide sin tid i Altona.

Efter sammenhængen må Altona være ét af to: enten debtors *fristed* eller hans *straffested* ((d.v.s. sted for gældsfængsel).

147

Som nævnt i *Uforsv. Recom. 3* kunne fallenter finde asylfrihed i Fredericia. I håndskreven note i Chr. Thaarups håndeksemplar af hans udgave 1840 meddeles med Rahbek som kilde, at også Altona var fristed for gældbundne folk. Dette forhold er det ikke lykkedes nærv. udgiver at få verificeret. Hypotetisk kunne man tænke sig, at broderen hidtil har boet inden for Lübecks jurisdiktion, f.eks. i Hamborg, der også var Hansestad, men så har reddet sig ved at flygte den korte vej over til Altona.

Men hvad det end er, så er det under alle omstændigheder her noget ubehageligt at skulle slide sin tid i Altona.

Overskriften: I Holbergs tryk er digtet uden titel. Benævnelsen *Om falske Venner* stammer fra de oplysninger, som pseudonymen L. - vistnok C. A. Lund - fremkom med i Rahbeks »Minerva«, 1797, (se *Danske Studier*, 1980, s. 128-29).

Amicus certus in re incerta cernitur] den visse ven skelnes i det 'uvisse forhold, d.e. i nøden skal man kende sine venner.

1,1:

Philotimus] det græske navn betyder »den ærekære«. - 1,2: *Kalmuker*] denne betegnelse for medlem af centralasiatisk folk blev også brugt i betydningen: slubbert, bandit. - 1,3: *Verdens Jøde-Land*] den verden, hvor man kan blive offer for jøder i ordets diskriminerende betydning. - 1,4: *Mameluker*] egl. medlemmer af beredent korps i Ægypten. Her i betydningen: upålideligt, hyklerisk menneske, slyngel, usling. - 1,7: *de Herodianers Slegt*] herodianerne var et politisk parti, som Evangelierne slår i hartkorn med farisæerne (Mat.

22,16. Mark. 3,6). - 1,8: *Kosaker og Tartarer*] disse etniske grupper gjaldt som vilde, måske også røveriske, men det er uden medhold i sprogbugen, når Falster gør også dem til slyngelagtige o.lg.

4,7:

Rooer-Glas] tørn ved roret; styring af et skib.

6,2:

Dukker] figurer fra sukkerbagerens bod (linje 4: af 148 honning ell. sukker). - 6,7; *Vellyst*] vellevned, overdådighed, luksus.

7,2:

sukret] skal utvivlsomt opfattes som *Sukret* - altså som substantiv.

9,2:

Forpligter] forpligtelser, løfter. - 9,7: *figter*] fægter.

10,7:

Hans Hustru da ey hielpe vil o.s.v. ...] nutidslæseren venter henvisning til samtidsforhold, men sin filolog-vane tro går Falster i stedet til den klassiske oldtid efter eksempler.

11,1:

hos Valerium] hos Valerius Maximus - en romersk forfatter fra 1. årh. ef.Kr., der udgav en samling moraliserende anekdoter og sentenser.

18,3:

en Indførsels-Dom] den insolvente var efter Danske Lov skyldig at lide *Indførsel* i sit gods, d.v.s. give kreditor ret til at gøre udlæg i hans ejendom. Ordet *Indførsels-Dom* anvendes 1-24-22.

19,6:

Manere] kreditorer. - 19,7: *Altona*] se de indl. bem. til nærv. satire. - Altona var dengang del af det danske monarki.

22,1:

lov et for] kautioneret for. - 22,3: *Kor*] kår.

23,6-7:

slog Hale i Vand med mig] slå hale i vand med én = bedrage, svigte vedkommende.

24,3:

Gieldner] debitor. - 24,3: *Mesters-Spil*] her måske = det sidste spil kort til afgørelse af, hvem der er den sejrende.

26,6:

Fæ] de umælende, dyrene.

27,1:

Snuftobak] snustobak.

29,7:

Lotteri] i Danmark forekommer de første lotterier 1719 og 1721.

30,2:

viste] vidste. - 30,8: *Men der var ingen hiemme*] d.v.s. at svogeren undslog sig.

32,3:

viste] måske, men ikke nødvendigvis = vidste.

34,2-3:

Venner kiendes, ey i en Springedans] jvf. ordsproget 149*Mau* 11296: »Ven kendes i Nød og ikke i en Spring(e)-dans«. - 34,8: *Galeere]* sørøverskib.

36,2:

Patroner] se note til *Leve-Regler* 37,1. - 36,4: *Limoner]* citroner og dermed beslægtede frugter. - 36,8: *Marven]* dette ord kunne også bruges om hele den indre - blødere og saftigere - del af en frugt.

37,7:

Lovskikked] indrettet efter lovens forskrift. -37,7: *Obligation]* gældsbevis.

38,4:

en Myndling] nu: som en Myndling, se s. 66, punkt 3. -Bjørn Kornerup antager, at Falster i de første år i Ribe, d.v.s. før han blev gift, har været optaget i biskop Thuras hjem (*Kornerup*, note til s. 141).

39,3:

Paaskrift] anbefalende udtalelser, påført ansøgningen. - 30,4: *Da til en Brud jeg beylte]* d.e. da jeg ansøgte om at blive rektor for Ribe Katedralskole. - Se note til *Uforsv.Recom.* 28,3.

40,6:

for] i stedet for.

41,1-2:

Aften-Graad ... Morgen-Latter] ordsproget »Morgenlatter er ofte Aftengraad« (*Mau* 6592) vendes her om.

44,1-2:

Bemelte Herrer o.s.v. ...] af patronerne var Chr. Lente død 1725, Holstein 1736, medens Fr. Rostgaard stadig var oven mulde (til 1745).

46,3:

Tvetuller] tvekønnede væsener, hermafroditer. - Det forekommer mindre rigtigt, når ODS bruger nærv. sted som belæg for betydningen »billedl., ofte nedsæt, om noget, som hverken er det ene eller det andet; også: misfoster, vanskabning«, idet de mennesker, Falster her sigter til, jo faktisk er *både* det ene og det andet, både mænd og kvinder (med det sidste ord i nedsættende betydning).

48,4:

fiine] elskværdige, polerede (med bitone af listig, udspekuleret). - 48,6-8: *Oprigtig ... Forsigtig]* oversættelse af det *Candide*, *sed caute*, der var Falsters valgsprog. 150*Underskriften: Imprim.J.F.Ramus]* den gængse formel for censors tilladelse til trykning og offentliggørelse. Først *Imprim*, (= *imprimatur*: må trykkes), derefter den for øjeblikket fungerende censors navn, her *J. F. Ramus* (1685-1769), der fra 1722 var professor i matematik.

151

Den Latinske Skriver-Stue

Tekstforhold

»Den latinske Skriver-Stue« findes optaget i 2. bind af den »Samling af smukke Danske Vers og Miscellanea«, med hvilken Bolle Luxdorph i 1742 fortsatte Wielandts tilsvarende »Samling« fra 1725-26. Senere tryk forekommer ikke.

Rettelse af trykfejl

I str. 32,4 er *Seelskab* rettet til *Selskab* - som i linje 2. I str. 40, 1 er *settter* rettet til *setter*.

Noter og oplysninger

Om de grunde, der berettiger til at henregne denne satire til Falsters forfatterskab, henvises til *Danske Studier*, 1980, s. 129-30.

Om dens indhold henvises til indledningen, s. 56-58. Om dens hastige tilblivelse og da muligvis som følge af anmodning fra Bolle Luxdorph henvises ligeledes til indledningen s. 29. Til det dér anførte kan føjes, at da Luxdorps 152 »Samling« havde til formål at være »Sproget til Nytte og Ziir«, var det naturligt, at han gerne ville have et bidrag af den Falster, der havde vist sig som en hovedmand på området. Men hvad skulle han vælge? Falsters allerede offentliggjorte satirer udkom stadig i nye oplag, så det ville være formålsløst og overflødigt at tage en af dem. Så var der ikke andet at gøre end at få sendt bud til Ribe, og det er så antagelig sket.

Den satire, han modtog som svar, har han ladet trykke, før blækket knap var blevet tørt.

Andet bind af Luxdorps »Samling« udkom i februar 1742. Valget af tysk kejser foretoges i Frankfurt, og her blev kurfyrst Karl Albrecht af Bayern valgt til kejser i januar 1742, så når Falster har denne begivenhed med i sin strofe 2, er hans digt altså skrevet i januar 1742 og senere i januar end datoen for kejservalget.

Til overflod bestyrkes denne kronologi af de historiske forhold, der nævnes i strofe 1.

Med bemærkningen om, hvad kardinalen i Paris havde i gære, sigtes der til den mindre heldige politik, kardinal Fleury førte, da Frankrig var blevet tvunget ind i Den østrigske Arvefølgekrig: for denne politik var årene 1741-42 særlig kritiske.

I Rusland var Peter d. Stores datter Elisabeth blevet kejserinde ved et statskup i december 1741, så det var i januar 1742 naturligt at interessere sig for, hvad denne kursændring ville komme til at betyde.

Da Falster ikke var nogen tungt rugende eller dybt grublende natur, har han sikkert skrevet alle sine tidligere satirer med hurtigt løbende pen -jvf. at han i et brev fra 1729 med henblik på sig selv taler om »den Kunst at skrive hurtigt« (*arte celeriter scribendi*). I denne den sidste har glæden ved at komme i gang igen og atter få publikum i tale sat tempoet i udarbejdelsen yderligere op.

Både Falster og Luxdorph var forsigtige naturer, der 153 vågede ængsteligt over deres anonymitet. Luxdorph ville end ikke »lade sit Navn sætte paa Titelbladet af hans Carmina, førend Forlæggeren *Gyldendal* ved den 2den Udgave næsten tvang ham dertil for at skaffe den Debit« (Jacob Gude, *Memoirer og Breve*, XXVII, s. 82)

Titlen: *Skriver-Stue*] kontor, privat eller offentligt. - *H.H.H. i WJ* ifølge Niels Bygom Krarup i »Minerva«, 1797, betyder initialerne »Hr. Henrich Hornemann i Welling«.

- *Henrik Hornemann* (1700 ell. 02-1749) blev cand.teol. i 1724 og var fra 1725 hører og cantor ved Ribe Katedralskole, indtil han i 1729 blev sognepræst i Velling ved Ringkøbing.

1,1:

Jeg nylig paa vort Posthus sad] »Postkontoret var Byens Nyhedscentrum ... Allerede tidligt var Postmestrene, der havde Ret til at faa Aviserne portofrit tilsendt, begyndt at forskrive saavel trykte som

skrevne Aviser ... Var der saa tilmed Skænkestue i Forbindelse med Posthuset, og det var der ofte, kunde der jo nok blive en god Fortjeneste til Postmesteren« (*Det danske Post- og Telegrafvæsen*, I, 1932, s.71). - 1,4: *Keyserdommet*] det tysk-romerske kejserrige. - Om de historiske forhold og personer, der nævnes i str. i og 2 henvises til ovenst. indledende bemærkninger. - 1,5: *Cardinalen i Paris*] om kardinal Fleury se noten til *Doll-Huus* 56,7.

2,2-3:

Frankfurt ...det Tydske Keyser-Vall] om den tidsfæstelse, nævnelser af dette valg tillader, se ovenst. indledning.

3,3:

undrede ... paa] forundrede os over. - 3,7: *Tres bumble Serviteur*] det er ment som en del af komikken, at det her er modtageren, der tituleres som »meget ydmyg tjener«, da det dog rettelig er afsenderen, der skal betegne sig sådan. - Fransk adressering brugtes til hen mod århundredets slutning - af Johs. Ewald f.eks.

4,1:

En høyfornemme, verdslig Mand] som *verdslig* placeres han uden for gejstligheden. Betegnelsen *høyfornem* peger mod 154 embedsstand og rangklasser, men ODS har dog et citat, hvori prædikatet *høyfornem* tillægges en »vel-anseelig Handels-Mand i Aalborg«. - Den pågældende var købmand og desuden Falsters svoger, se indledningen s. 56.

5,4:

Munster] mønster. - 5,8: *En Breve-Kniplings-Kræmmer*] han kunne handle med breve som de omvandrende, søn.derjyske kræmmere med kniplinger.

6,3:

Letfærdighed] tankeløshed. - 6,4: *Caprioler*] Krumspring, udskejelser i form af smagløse sprogløse blomster. - 6,8: *tinted af*] befængt med tinter, d.e. svulstdannende bændelormelarver i svinets kød. - 6,8: *Frantzoser*] betyder såvel *franske ord og vendinger* som *syfilis* (»Den franske syge«).

7,5:

ved sin Pen] i sit skriftlige arbejde og da sikkert som forretningsmand, jvf. at det siges om forretningsmanden Jeronimus i »Erasmus Montanus« (IV, 2), at han har »bragt sig frem aleene ved Pennen«.

8,8:

Aurorer og Donater] de alm. brugte lærebøger i latin hed henholdsvis *Aurora* og *Donat*. 9,2: *Forvalter*] denne stillingsbetegnelse dækker over vidt forskellige arbejdsområder, såvel private som offentlige. -9,8: *Secreterer*] ifølge str. 11 synes faderen at forestille sig *secretæren* som offentlig ansat.

11,3:

som efter Algebra] d.e. på indviklet måde, svært fatteligt. - 11,5: *Brandstød*] hjælp til brandlidt. *Brandstødbrev*: skriftlig tilladelse, som øvrigheden gav en brandlidt til at gå rundt og bede om understøttelse. - 11,6: *Provste-Brev*] rundskrivelse fra en provst til provstiets præster. -11,8: *Phantaster*] narre, tåber.

12,6:

Fortunatus] navnet, der betyder »den heldige, lykkens Pamfilius«, findes brugt som titel på en folkebog, trykt første gang 1509. - 12,8: *Attestatus*] som har taget *attestats*, d.v.s. teologisk embedseksamen. - Datidens universitetspedeller skulle have universitetsuddannelse: »... mere 155 end een Biskop har begyndt sin Embedsbane som Universitetspedel« (Rørdam: *Kjøbenhavns Universitets Historie*, I, s. 663).

13,7:

Finker] småthakkede kødstumper (især indvolde), tilsat med æbler, løg o.lg.

14,2:

Det Vers var sat paa Skrue] = det vers, som var sat på skrue. - I ældre dansk indledtes en relativ sætning ikke altid med et relativt pronomen - hos Holberg f.eks.: »... der er en vil tage jer Frue med Vold« (*Arab. Pulver*, 3. sc). - 14,7: *Risp*] beget skomagertråd.

15,1:

vort Selskab over alt] hele vort selskab, alle i vort selskab. - 15,3: *Palt]* stump, stykke (samme ord som *øjalt*). - 15,4. *Luse-Kram]* varer af ringe kvalitet. - 15,6: *den]* = som. - 15,8: *Liimstang]* se note til *Doll-Huus* 80,2.

16A, 1-2:

da Hand udi Jylland tiente] den pågældende har som student haft kondition som skriver ell. huslærer. 16B,6- *reprochere]* bebrejdede.

16B 12:

, *Confectio Alchermes]* et lægemiddel. - På apotekerlatin er *confectio* betegnelse for tilberedt medicin. I det opr. arabiske ord *alchermes* er *al-* det bestemte kendeord og *-chermes* det røde farvestof, der udvandt af kochenilleskjoldlusen, jvf. farvebetegnelserne *karmoisin*, *karmin*.

I Italien blev *alchermes* navnet på en krydret likør, der farvedes prægtigt rød med det nævnte farvestof og som fra gammel tid fremstilledes i Firenze. Den for mandens hjerte lindrende medicin har således været en vædske af Campari-type.

18,7:

vittig] klog, intelligent. - Præstens visdom er også ordsprogets: »De meget vittige bliver enten galne eller ej gamle« (*Peder Syvs danske Ordsprog*, 1944, s. 284, nr. 8585).

19,1:

Hebraiske] versrytmen kræver udtalen *hebrajske*. -19,6: *dessen]* efter tysk mønster brugt som genetiv af *den* og *det*. Falster har også andetsteds brugt denne 156 supergermanisme. - 19,7: *Brochmand, Hvidfeld]* biskop *Jesper Brochmand* (1585-1652) var forfatter af den berømte Huspostil, *Arild Huitfeldt* (1545-1609) af den store »Danmarks Riges Krønike«. Begge værker blev yndet læsning.

21,5:

Postmesteren vor gode Vært] hvis der var knyttet skænkestue til dette posthus, har *vært* naturligvis den dertil svarende betydning. Linje 5-6 må forstås som et parentetisk indskud, hvorefter linje 7-8 genoptager sammenhængen fra linje 4. Indskuddet benyttes til at fjerne postmesteren, der ikke hører til i digterens kreds af venner og fortrolige.

22,5:

mod] vendingen »at gå i rette *med*« synes her at være sammenblandet med »føre sag *mod*« - med mindre *gå t rette mod* skal opfattes på linje med udtrykket *sætte i rette mod (en)*. Se note til 43,6-7.

23,7:

Zacharias Olsen] denne skolemester er sandsynligvis opdigtet. Ingen fremstilling af Ribe bys og skoles historie har navnet, og for den forsigtige Falster var det desuden et ubrydeligt princip, at satiren aldrig måtte sigte mod bestemt person. Falster har her båret sig ad som Holberg, der ved lejlighed lader fingerede navne løbe af stabelen på stribe, se f.eks. hans 4. Skæmtedigt (»Poeten raader o.s.v. ...«), v. 20ff. Et tidligere eksempel hos Falster er *Forvalter Lambert* (str. 9), et senere *Claus Jessen* (str. 36,8). - 23,8: *Da kom han over Stolen]* til behørig afstraffelse.

24,2:

stiiler} udtrykker sig, formulerer sig. - 24,3: *Vidunder]* person, der er til nar.

27,2:

Med Kappe eller Krave] d.v.s. gejstligheden, såvel den endnu studerende del (jvf. henvendelsen i digtets titel) som den færdiguddannede.

28,2:

fortryller] forhekser, forvandler på unaturlig måde. -28,3: *at]* så at.

28,5:

Mare-Lok] egl. indfiltret lok hos hesten, efter folketroen fremkaldt af maren, der har redet hesten om

natten. I 157 overf. berydning - forklarer ODS videre med nærv. sted som belæg - bruges ordet om *noget, som er indfiltret, indviklet, vanskeligt at hitte rede i.*

Dr. H. D. Schepelern har meddelt, at man i hans tid på Frederiksborg-Musæet kaldte den lille fletning, som Christian d. 4. har i højre tinding bl.a. på P. Isaacz' portræt fra 1612, for »marelok« - en betydning, som ODS også anfører med forklaring af, at en sådan lok hos mennesker egl. er flettet af hår, der ikke lod sig rede ud, og belagt med et citat af Oehlschlåger, omhandlende Christian d. 4. Det er ikke utænkeligt, at Falster ville have anset en sådan del af frisuren for en narrekrølle!

29,1:

Jesuiten] de pædagogisk fremskredne jesuitiske skoler virkede dragende også på protestanter. Men ifølge Falster (*Amoenitates, 1. part, XIV*) er det naturligvis falske lærdomme, man her tilegner sig. - 29,3: *Prinds Ragozcy]* den ungarske frihedshelt *Frants Rakoczy* (1676-1736) vender sig i sine fransksprogede skrifter mod jesuiterne og søgte at fordrive dem fra landet.

30,4:

Skerslip] se note til *Leve-Regler 6,8.*

31,2:

Tylter] dusiner.

32,2:

fortryder] ægrer, harmer.

33,7:

Brok- og Reve-Underfoor] d.e. lumsk underfundighed. Af brokken (= grævlingen) og ræven tillægger man navnlig den sidste slette egenskaber, og når dens skind så tilmed bruges som fer på indersiden af overtøj, potenseres dermed det skjulte og dobbeltbundede!

35,5:

vrægede ham: dadlede ham for, kritiserede ham for (egl. kastede vrage på ham for). - 35,7: *da]* skønt det tværtimod forholdt sig sådan, at ... -35,8: *fixeret]* gjort til nar, til grin.

36,2:

Hvorpå ey var at sige] som der ikke var noget at udsætte på. - 36,3: *at]* og påstod, at ... - 36,3: *undersat]* undersætsig. - 36,6: *Processen]* angrebet, polemikken. -
158

36,8:

Claus Jessen] rimet er godt, men figuren fiktiv, se note til 23,7.

37,1:

Her Sehsted] denne figur er virkelig, men så heller ikke genstand for satire. *Iver Nicolai Sehested* (1679-1752) blev i 1731 2. landsdommer i Viborg, og da Tøger Reenberg døde 24.6.1742, blev Sehested i. dommer efter ham.

Deraf følger ikke, at satiren så må være skrevet efter denne dato. Da Reenberg var 86 år ved sin død, er der intet i vejen for, at man længe forinden - måske år før -reelt har anset Sehested som fungerende i. dommer, altså også i januar 1742, da Falster skrev sit digt.

37,5:

tre Lod Sølv] Danske Lov har denne bøde, men i forbindelse med forseelser med hegn og gærde (3-13-39). Derimod fastsættes i 2-12-16, at de bøder, en præst bliver idømt, skal gives til fattige præste-enker uden hensyn til, hvem der ejer kirken. - 37,8: *Justitzen]* retsvæsenet.

38,2:

Soldesetter] se note til *Leve-Regler 6,8.*

30,1:

figte] fægte.

41,3:

udgiori] udpyntet, forsiret. - 41,3-4: *Pik ... Prygl ... Partisaner]* forskellige former af slag- og stød våben.

42,6:

Irring] uenighed, trætte, strid.

43,5:

lider ingen Vedermaal] tåler ingen modsigelse. - 43,6-8: *Modstanderen de setter o.s.v. ...]* udtrykket *sætte i rette mod (én)* betyder: bringe en anklage mod én for retten. På nærv. sted bliver meningen, at de gejstlige anklager modstanderen for retten og kræver ham dømt til bål og brand.

Adieu Messieurs] denne afskedssalut lyder så forfløjen, men er i virkeligheden ægte Falstersk, idet den er moderne ækvivalent til det *Vale!* eller *Valete!* (= lev vel!), som den latinskriverende bruger som brevslutning efter klassisk mønster.

159

Juvenals 14. satire

Juvenal - eller med det fulde navn: *Decimus Junius Juvenalis* - levede fra ca. 60 til 140 e.Kr. og blev Roms berømteste satiriker.

Hans 14. satire med indskærpelsen af, at den opvoksende slægt bliver sådan, som forældregenerationen former den ved sine dårlige eksempler, har tidligt fængslet skolemanden Falster.

Og når Juvenals satire med fordømmelsen af handel og skibsfart ophører at være satire for at blive budskab, der både knytter sig tilbage til kynikernes lyksalige nøjsomhed (Diogenes) og fremad til Evangeliets undsigelse af den, der vinder sig alverden, men tager skade på sin sjæl, har heller ikke denne visdom været Falster uvelkommen.

Den oversættelse, han foretog, blev forskole til hans egne danske satirer - men han udgiver den først i 1731, d.v.s. på et tidspunkt, da han forlængst havde indstillet sin egentlige satiredigtning. Om dette samt om de øvrige forhold vedrørende oversættelsens historie henvises til indledningen s. 19-21.

Foruden den danske version omfattede Juvenaludgaven den latinske tekst, ledsaget af Falsters latinske interpretation og noteapparat. Oversættelsens titelblad har intet årstal, men fortalen til den latinske afdeling er dateret 1731.

Nærv. udgave gengiver Falsters tekst fra 1731.

1,4:

Klak] plet, skamplet.

2,5:

Tank] overvej!

3,3:

nydeligt] som det er behageligt at nyde; velsmagende, lækkert. - 3,6: *Vant]* vænnet.

4,4:

af Skindet render] går ud af sit gode skind (i protest). -4,6: *forsage]* opgive, vende ryggen til.

5,1:

Rutilus] navnet betyder »den røde« og sigter til 160 bærerens anfald af blussende, brutal vrede. - 5,5-8: *Betænker hand, at Herrens Been o.s.v. ...*] Juvenals tanke: at »slavernes sjæle og legemer er dannet af samme stof og elementer som vore«, får bibelsk farve hos Falster, idet ordene *Been* og *taget* leder tanken hen på beretningen om Evas skabelse. I de latinske annotationer gengiver Falster stedet med, at slave og herre er »en slags tvillinger af samme naturens sæd«. - 5, *fodnote c: Stavn*] bopæl, hjemstavn.

6,7:

Polyphemi] den enøjede kyklop, som Odysseus overvandt ved list.

7,3:

et uskyldigt Tyveri] Juvenal tilføjer: af et par håndklæder.

8,2:

Largæ] navnet *Larga* betyder »den rundhåndede, den gavmilde«. - 8,3: *samt note: Hanrey-Horn*] den høje herre er Chr. Rantzau, der i brev til Falster af 11.3.1721 (*Falsteriana*, s. 131-33) fortæller, hvorledes »Disse Tidens onde Optugtelse« er blevet modtaget i København. I nærv. forbindelse skriver han: »Hun stempler ham et V og K, kalder de *rebus*, og weed ei hvad herwed skal betydes, somme meener, det er udygtig Kapun«. - Falsters franske historie om et drilleri, der får løn som forskyldt, handler om en dame, som havde fjernet det romerske I fra sin ægttemands navn for at erstatte det med det græske Y, d.v.s. som havde givet sin mand horn.

8,5:

Lefle-Brødré] elskere. - 8,7-8: *At hun sin Aande drage skall o.s.v. ...*] hos Juvenal skal pigebarnet dog kun trække vejret tretten gange (*terdecies*), før hun kommer til ende med opregningen af moderens elskere. Falsters ændring skyldes hensyn til versrytmen.

9,3:

Munster] mønster.

11,2:

some Børn] Juvenal tilføjer: »... formet af titanen (d.e. Prometheus) med venligsindet kunst og af et bedre ler«.

12,7:

rart] sjældent.

12,8:

en Cato] Juvenal har her: »Brutus eller en onkel til Brutus«. I den latinske annotation oplyser Falster, at 161 onkelen er »Cato, Uticensis Philosophus«, d.v.s. Cato d. Yngre.

Både nevø og onkel var forsvarere af republikken, og det har sat den kongetro Falster i forlegenhed: dels lader han det i oversættelsen være uklart, hvilken Cato der skal tænkes på, dels - og navnlig - undlader han helt at omtale Brutus: han har kviet sig ved at nævne den republikanske aktivist og Cæsardræber som idealfigur.

12,8:

beegne] møde, træffe. - Udtalen fremgår af rimet på (alle) *vegne*.

14,1-2:

Mand allermeest sig bør undsee o.s.v. ...] om denne gengivelse af det berømte »*Maxima debetur puero reverentia*« (ordret: »Man skylder barnet den største ærbødighed«) bemærker Rahbek (*Den danske Digtekunst*, 2. del, 1808, s. 267), at den er »maaskee de svageste Linier i det hele«, men trøster sig derefter med, at »snart kommer Fordanskeren igien paa sit Glid«.

16,6:

spøge] optræde som gal ell. besat, rase, stime. -16,7: *hos Doctor eller Præst*] præsten som attestator af tilregneligheden klinger af danske forhold. Falster kan have tænkt på bestemmelser som den i Danske Lov, 2-5-25, efter hvilken præsten ikke må lade »Afsindige Mennsker og Ufornumstige Børn« komme til alters.

17,4:

At feye Gulv og Døre] hos Juvenal skal gulvet fejes og søjlerne blankes.

18,3-4:

da een af Kokke-Drengene o.s.v. ...] idet *da* betyder *da derimod, da jo blot, skønt*, er meningen klar: husherren behøver ikke at skabe sig gal for de bagateller! Men den kortfattede oversættelse går glip af originalens levende realisme: husherren tager pisk i hånd, fordi han ikke vil have, at »den ankommende vens øjne skal mishages af et atrium begjort med hundemøg eller en porticus oversprøjtet af gadesnavs - og så er det hele dog ting, som en slavedreng ordner med en halv spandfuld savsmuld!«.

162

20,5:

faer nu Klædning paa] får fjer og bliver flyvefærdige.

21,2:

En Ravn] hos Juvenal: en grib (*vultur*).

23,1:

Centronius] er en millionær, der bygger sig overdådige villaer på mondæne sommersteder: *Caieta* (nu: Gaëta), *Tibur* (nu Tivoli) og *Præneste* (nu: Palestrina). Sidstnævnte sted fandtes et tempel for Fortuna (Lykkens Tempel, linje 7) og i Tibur et for Hercules.

24,1-2:

Posides Capitolium o.s.v. ...] i originalen er de to linjer en bisætning, knyttet umiddelbart til det foregående: (Centronius overtrumfer Fortunas og Hercules' bolig), »ligesom kastraten Posides overtrumfede vort Capitolium«. - 24,7-8: *som Trodtz imod - Sin Fader bygge vilde]* sønnen følger faderens eksempel, men driver det minerende byggeri endnu længere ud ved at anvende endnu kostbarere marmor.

25,1:

Sabbatisk] d.e. jødisk. - 25,4: *Til Firmamentet beder]* Det sted, noten henviser til, lyder: »Men jeg siger jer, at I maa aldeles ikke sværge, hverken ved Himmelen, thi den er Guds Trone, eller o.s.v. ...«. - 25,6: *undersked]* forskel (ty. *Unterscheid*). - Deres modvilje mod svinekød er så absolut som den mod menneskekød. Der er ingen forbindelse mellem dette og omskærelsen.

26,1:

vor romanske Ret] jøderne underkender de romerske love, idet de kun anerkender Moseloven. - Navnet *Moses* bøjes i overensstemmelse med den grammatiske placering.

28,4:

Men undrer intet meere men der er intet, jeg undrer mig mere over, end at o.s.v. - Ifølge Juvenal overtager børnene gladelig og af egen fri vilje (*sponte*) alle de øvrige laster: kun den gerrighed, som han nu helliger resten af sin satire, tvinges de ind i mod deres vilje (*inviti*).

28,6:

Karrigskab] overdreven sparsommelighed; gerrighed.

29,5:

Pugen] en puge er et menneske, der puger (penge sammen).

163

30,1:

dend gemeene Mand] den jævne mand; manden på gaden. - 30,8: *smidder]* smeder, frembringer.

33,2:

Lodder og Qvintiner] vægtenheder af ringe størrelse.

34,2:

Plukke-Finker] en ret bestående af småhakkede kødstumper (især indvolde).

35,3:

tænk] overvej! - 35,5: *daarlig]* afsindig, vanvittig, ikke ved sine fulde fem. - 35,6: *Spektakel]* særsyn, der er genstand for nysgerrig ell. hånlig betragtning. - 35,7: *at døe en Herremand]* at dø som en herremand.

36,5:

forønsker] ønsker.

38,2:

Fæ] kreaturer. - 38,8: *Segef]* segl, krumkniv til afskæring af korn.

40,5:

for] som; i min egenskab af ... - 40,6: *Dend stund]* så længe som, når.

42,5:

Pyrrhus eller Hannibal] berømte hærførere blandt Roms fjender og angribere. 44,3: *Hvor over]* af hvilken grund. - Den moderne griskhed etc. er roden til alt ondt, der går i svang.

45,3:

lubsk] løbsk.

46,6:

ceres] romernes gudinde for kornavlén. - 46,7: *Bog]* bøgétræets frugt.

47,4:

loyen] lådden.

48,3-6:

*Men nu, naar Lyset o.s.v. ...]*Juvenals tidsbestemmelse er det knappere og særdeles omtrentlige: »... efter afslutningen af efteråret over midnat«, svarende til Falsters: »... Om Vinter-Midnats Tider«.

50,1:

purred] busket, viltet, uordentligt. -50,6: *figtet]* fægtet, kæmpet.

51,2:

Finde] fjende. - 51,3: *paa det]* for at. - Medens dette på normalt er tryksvagt, bliver det her trykstærkt i kraft af versrytmen, og stedet bliver da et af de sjældne, hvor Falster gør vold på den naturlige sprogytme. - 51,7: *en Skinder-Bisse-Kram]* faderen råder sønnen til at sætte penge i et hensigtsmæssigt sortiment af varer (*kram*) og så *bisse*¹⁶⁴ rundt i landet og forhandle det som en *skinder*, d.v.s. en kræmmer, der får folk ved at narre og bedrage dem (jvf. ty. *schinden*: at flå).

52,3-4:

Betænk de Ord, som en Poet o.s.v. ...] hos Juvenal. »Et ord (*sententia*) ... der var værdigt til at være digtet af guderne, ja af Jupiter selv«. Den ordrette mening: »Hvorfra du kan have (pengene), er der ingen, der spørger om -det er bare nødvendigt at have dem!« er hos Juvenal formet som et af hans kraftige fyndsprog: »Unde habeas quaerit nemo, sed oportet habere«.

53,1:

skakre] sjakre.

54,2:

for Tiden] før tiden. - 54,7-8: *Som Ajax og Achilles hver o.s.v. ...]* din søn vil overgå dig i udyd, som (de homeriske helte) Ajax og Achilles overgik deres fædre i dyd.

55,7:

svære sig om meen] sværge mened.

56,3:

et Liig gaar ud] går ud som et lig.

56,6-8:

Saa veed hand, slige Poster o.s.v. ...] hos Juvenal: »Hvad du tror skal hentes hjem over land og hav, bringer en kortere vej til ham« (idet han kvæler konen, mens hun ligger og sover!). - 56,6: *Poster]* poster i et regnskab; pengesummer. - 56,8: *Besværing]* udgift.

59,8:

Og Skrævet overtræder] og går over stregen, går for vidt. (*Skræv*: plattysk *schreve* = streg, linje, spec. den streg, hvorefter tømmermændene hugger, ODS).

Ordet og talemåden er bedst kendt fra Johans: »Jeg staaer det ikke ud, det over Skrævet gaaer« i »Kærlighed uden Strømper«. Vilh. Andersen formoder, at Wessel lader sin skræddersvend forstå ordet som betydende den vinkel, der dannes af benene, når de skilles ad (*Ill.Litt. Hist.*, II, s.549) og henviser derefter til, hvorledes Falster på nærv. sted bruger ordet rigtigt som gengivelse af Juvenals *metisque relictis* - væddeløbskøreren, der *farer forbi markeringen ved den ovale banes ende* i stedet for at dreje om den og fortsætte i modsat retning, men stadig på rette vej.

165

62,6:

Din Løve-Unge] når løveungen (*leo alumnus*) er vokset til, tager den magten fra sin herre og dressør.

64,3:

Mithridatis Legedom] om Mithridates, konge af Pontos fra 120 til 63 f.Kr., hed det sig, at han ved hjælp af antistoffer havde gjort sig immun mod enhver slags gift. -54, note (u): *Jo. Rhodius]* se »Dend daarlige Udenlandske Rejse«, str. 48,6 med note!

65,2:

Lyst-Spektakel] morsomt syn ell. optrin. - 65,3: *Trodtz]* bedre end. - 65,3: *artigt]* underholdende, morsomt.

66,3:

Castors Sacristi] Castors tempel på Forum blev brugt som bankbox. - Ordene *Sacristi* og *Kirke* har naturligvis ingen hjemmel i den latinske tekst. - 66,7: *Martis]* genetiv af *Mars*.

67,4:

dend Puge-Pikelhering] om *Puge* se note til 29,5. - *Pik(k)elhering* var navnet på en stående komisk figur i visse ældre skuespil; derefter: komisk, naragtigt menneske.

68,5:

Corycium] skal være *Corycus*: en havneby i Kilikien (den sydlige del af Lilleasien), kendt for sin produktion af safran.

69,5:

Bølge-Vogne] d.e. skibe. - Det er påfaldende at se, hvorledes Falster uden holdepunkt i Juvenals ordvalg her bruger en omskrivning af type som den norrøne digtnings *kenninger* (jvf. også 70,8: *Søe-Hest*). - 60,6: *Talenter}* en (ell. et) *talent* var en vægt- og møntenhed af varierende, men altid meget høj værdi. I oversættelse af Ny Testamente fra 1948 angives værdien til 4.200 kr.

70,7:

Gibraltar] dette navn, der først kom til efter arabernes erobring af Spanien, har Juvenal naturligvis ikke kunnet kende. Han bruger navnet *Calpe* - betegnelsen for den ene af Herkules' støtter.

71,5:

Krambo: krambod.

72,1-8:

Enhver er gal paa sin Maneer o.s.v. ...] om den betydning, dette sted fik for Falster, henvises til indledningen, s. 23-25. -72,3: *de tre Gudinder*: hævn-gudinderne (eumeniderne, furierne). - 72,7: *Ithacus]* Odysseus.

166

75,-2:

forulykker] bringer til at strande; ødelægger.

76,4:

Polt] pjalt.

77,5:

Licinus] Augustus' frisør og frigivne *Licinus* var berømt for sin rigdom.

78,1:

tør] behøver. - 78,5: *hans lille Boël]* hans bolig er så simpel, at det er let at reparere den eller naturligt at indrette sig en helt anden lige så simpel.

79,1-8:

Der Alexander o.s.v. ...] der tænkes på Alexander d. Stores bekendte udbrud: »Hvis jeg ikke var Alexander, ville jeg være Diogenes!«. - 79,6: *angelegen]* magtpåliggende; vigtig; betydningsfuld.

81,6:

Epicurus] på sit eget spørgsmål om, hvor meget der skal til, for at det kan være nok, svarer Juvenal bl.a.: »Så meget, Epikur, som var nok for dig i din lille have«. For den græske filosof *Epikuros* (341-270 f.Kr.) var nydelsen målet, for så vidt den ikke skulle betales med efterfølgende smerte.

82,7:

En Ridders Capital] de romerske riddere (*equites*) var en mellemstand mellem patriciere og plebejere. - 82, note (z): *Sestertier]* en *sesterts* var en lille sølvmønt.

83,2:

Om du ...fortryder] om du ærgrer dig over, bliver vred over.

84,2-4:

Xerxis ... Croesi ... Narcissi] genetiv af *Xerxes*, den store perserkonge, der drog mod Grækenland 480 f.Kr., af *Croesus*, konge i Lydien i Lilleasien i sidste halvdel af 6. årh. f.Kr., samt af *Narcissus*, kejser Claudius' frigivne, så mægtig, at kejserinden - Messalina - blev dræbt efter hans ordre (år 48 e.Kr.).

Det er som besiddere af umådelige rigdomme, de tre mænd her nævnes.